

Úvod do studia knihovnictví

Distanční studijní text

Dušan Katuščák

Opava 2019

Obor: Knihovnictví, bibliografie, dokumentace, informační věda (sociální aspekty), Library and Information Science (LIS)

Klasifikační kódy: 00, 022, 030, 0322, 038

Klíčová slova: *knihovnictví, bibliografie, dokumentace, dokumentologie, informační věda (sociální aspekty), Library and Information Science (LIS), knihovna, jádro LIS, knihověda, dokument, informační zdroj, knihovna, mediatéka, dokumentový informační systém, bibliografická komunikace informací, procesy, kompetence, informační instituce, IFLA, UBC, MARC21, UNIMARC, RDA, ISBD, AACR2, on-line katalog, služby knihoven, digitalizace, digitální repozit, deskriptivní metadata*

Anotace: Cílem opory předmětu je uvést studenta do problematiky studia knihovnictví a do současných témat a trendů, které souvisí s provozováním knihovny. Posluchač je seznámen se základními termíny a procesy, které probíhají v paměťových institucích, dále pak s legislativou nezbytnou pro zajištění činnosti knihoven, a v neposlední řadě s technologiemi, které jsou v současnosti využívány k zajištění služeb knihoven. Jednotlivé kapitoly odpovídají akreditačnímu spisu oboru knihovnictví. Obsah je uveden v 13 kapitolách

Autor: Prof. PhDr. Dušan Katusčák, PhD

Obsah

ÚVODEM	3
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY	5
1 KNIHOVNA JAKO PAMĚŤOVÁ INSTITUCE	6
1.1 KNIHOVNÍCTVO V POHYBE	6
1.2 ADAPTÁCIA KNIHOVNÍCTVA	6
1.3 KNIHOVNÍCTVO SA SPOJILO S INFORMAČNOU VEDOU	6
1.4 INFORMAČNÉ INŠTITÚCIE. POJEM „INFORMAČNÁ INŠTITÚCIA“. PAMÄŤOVÉ A FONDOVÉ INŠTITÚCIE	7
1.4.1 <i>Pravidlá pre bibliografický záznam</i>	8
1.4.2 <i>Formát MARC pre zápis údajov do počítača</i>	9
1.4.3 <i>Priame spojenie titulu s exemplárom</i>	9
1.4.4 <i>Legislatíva inštitúcií a organizácií</i>	10
1.4.5 <i>Právne predpisy upravujúce riadenie a pôsobnosť informačných inštitúcií (výber, doplniť z Českej republiky)</i>	11
1.5 KNIHOVNÍCTVO	12
1.5.1 <i>Vývoj knihovníctva</i>	12
1.5.2 <i>Odborné vzdelávanie knihovníkov</i>	13
1.6 KNIŽNÍČNÁ A INFORMAČNÁ VEDA	13
2 KNIŽNICA	15
2.1 KNIŽNÍČNÉ ZBIERKY	15
2.2 KNIŽNÍČNÉ ZÁKONY	17
2.3 CIRKEVNÉ KNIŽNICE	18
2.4 EURÓPSKA KNIŽNICA	19
2.5 EUROPEANA.....	19
2.6 JADRO KNIHOVNÍCKEJ PROFESIE.....	20
2.7 VZDELÁVANIE V ODBORE KNIŽNÍČNÉ A INFORMAČNÉ ŠTÚDIÁ (LIS)	20
2.7.1 <i>Plávajúca identita a fragmentácia odboru LIS</i>	21
2.7.2 <i>Fragmentácia vzdelávania v odbore LIS</i>	21
2.8 PODSTATA ODBORU LIS	22
2.8.1 <i>Pravidlá IFLA pre LIS</i>	22
2.8.2 <i>Programy LIS akreditované Americkou knihovníckou asociáciou (ALA) a iSchools (2015)</i>	31
2.8.3 <i>Knihovnícke vzdelávanie v Čechách a na Slovensku</i>	33
3 KNIHOVEDA	35
3.1 KNIHOVEDA AKO DISCIPLÍNA KNIŽNÍČNEJ A INFORMAČNEJ VEDY	35
3.2 KNIHOVEDA AKO BIBLISTIKA.....	35
4 ÚVOD DO DOKUMENTOLÓGIE. DOKUMENTOLÓGIA, DOKUMENT, ZDROJ	36
4.1 MUNDANEUM (HTTPS://WIKISOFIA.CZ/WIKI/MUNDANEUM)	36
4.2 DOKUMENT	38
4.3 DRUHY DOKUMENTOV	40
4.4 ZDROJ.....	41
4.5 KATEGORIZÁCIA ZDROJOV	41
4.6 ÚČEL (*)	42
4.7 KVANTIFIKÁCIA DOKUMENTOV NA SLOVENSKU	43
4.8 KVANTIFIKÁCIA PÍ SOMNÝCH DOKUMENTOV	45
5 TYPY KNIHOVEN V ČR A V EU	46
5.1 AKADEMICKÉ KNIŽNICE	46
5.2 VEREJNÉ KNIŽNICE	46
5.3 ŠKOLSKÉ KNIŽNICE	47
5.4 NÁRODNÉ KNIŽNICE	47

5.5	REFERENČNÉ KNIŽNICE	47
5.6	VÝSKUMNÉ KNIŽNICE	47
5.7	ŠPECIÁLNE KNIŽNICE	47
6	ZÁKLADNÍ LEGISLATIVNÍ ZAJIŠTĚNÍ PROVOZU PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍ. ROLE KNIHOVEN V INFORMAČNÍ POLITICE ČR. KNIHOVNA JAKO SYSTÉM PRO PŘÍJEM, ZPRACOVÁNÍ, UCHOVÁNÍ A DISTRIBUCI INFORMACÍ A ZNALOSTÍ.....	49
6.1	KNIŽNIČNÝ SYSTÉM (EN LIBRARY SYSTEM).....	49
7	MEDIATÉKA.....	49
7.1	NÁZOV „MEDIATÉKA“	49
7.2	MEDIATÉKA UNIVERZITY ALEBO ŠKOLY	50
7.2.1	<i>Homomorfný model</i>	50
7.3	KNIŽNICA AKO OBJEKT A KNIŽNICA AKO SYSTÉM.....	51
7.3.1	<i>Knižnica ako súčasť verejných informačných služieb.....</i>	51
7.4	HISTORICKÁ CESTA KU KNIŽNIČNÉMU SYSTÉMU	51
7.5	JEDNOTNÁ SÚSTAVA KNIŽNÍC (JSK).....	52
7.6	FUNKCIE SYSTÉMU JEDNOTNEJ SÚSTAVY KNIŽNÍC	53
7.7	CENTRALISTICKÝ IDEOLOGICKÝ CHARAKTER JSK	53
8	Hlavní, vedlejší a řídicí procesy v knihovnách s ohledem na typ knihovny	55
8.1	KNIHOVNICKO-INFORMAČNÍ SLUŽBY - PRIMÁRNÍ, SEKUNDÁRNÍ, TERCÍÁRNÍ A DOPLŇKOVÉ SLUŽBY KNIHOVEN. SLUŽBY KNIHOVEN PRO SPECIFICKÉ TYPY UŽIVATELŮ. KOMPETENCE PRACOVNÍKŮ V PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍCH. PŘEHLED ČINNOSTÍ A ROLÍ NEZBYTNÝCH PRO ZAJIŠTĚNÍ PROVOZU KNIHOVNY. KNIHOVNICKÉ PROFESE	55
8.2	KOMPETENCE PRACOVNÍKŮ V PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍCH. PŘEHLED ČINNOSTÍ A ROLÍ NEZBYTNÝCH PRO ZAJIŠTĚNÍ PROVOZU KNIHOVNY. KNIHOVNICKÉ PROFESE.....	55
9	INFORMAČNÍ A KOMUNIKAČNÍ TECHNOLOGIE V PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍCH. OPAC. ON-LINE KATALÓGY KNIHOVEN. AUTOMATIZOVANÉ KNIHOVNÍ SYSTÉMY	57
9.1	RÁMCOVÉ VYMEDZENIE CIEĽOV KNIŽNIČNÉHO INFORMAČNÉHO SYSTÉMU	57
9.2	POUŽÍVATELIA INTEGROVANÉHO KNIŽNIČNÉHO SYSTÉMU	58
10	RÁMCOVÝ FUNKČNÝ MODEL INFORMAČNÉHO SYSTÉMU – BIBLIOGRAFIA AKO PROFESIONÁLNE JADRO ODBORU	59
10.1	BIBLIOGRAFIA AKO PROFESIONÁLNY ZÁKLAD ODBORNEJ ČINNOSTI INFORMAČNÝCH INŠTITÚCIÍ.....	59
10.2	POJEM BIBLIOGRAFIA	60
10.2.1	<i>Moderná bibliografia.....</i>	60
10.2.2	<i>Postmoderná bibliografia .....</i>	60
10.3	KNIHOVNÍCTVO A DIGITÁLNA BIBLIOGRAFIA.....	61
10.3.1	<i>Rewriting, description, digitisation.....</i>	61
10.3.2	<i>Digitalizácia ako nová etapa bibliografie a inovácia v knihovníctve .....</i>	62
10.4	BIBLIOGRAFIA VO VZDELÁVANÍ V LIS	62
10.4.1	<i>Výklad pojmu bibliografia.....</i>	64
10.4.2	<i>Národné bibliografické služby .....</i>	67
10.4.3	<i>Prvky a procesy bibliografickej komunikácie .....</i>	73
10.4.4	<i>Bibliografický popis.....</i>	73
10.4.5	<i>Bibliografické údaje, holdingy, exempláre.....</i>	75
10.4.6	<i>ISBD .....</i>	78
11	VÝMĚNA KNIHOVNICKÝCH METADAT VČETNĚ MEZINÁRODNÍ VÝMĚNY. METADATOVÉ STANDARDY. DOKUMENTOGRAFICKÉ A FAKTOGRAFICKÉ INFORMAČNÍ SYSTÉMY. DIGITALIZACE A DIGITÁLNÍ KNIHOVNY. 80	
11.1	DIGITALIZÁCIA V KNIŽNICI. INŠTITUCIONÁLNY DIGITÁLNY REPOZIT.....	80
11.1.1	<i>Analytika.....</i>	80
11.1.2	<i>Výhody digitalizácie.....</i>	81
11.1.3	<i>IMPACT .....</i>	82

11.1.4	Plánovanie projektu digitalizácie.....	82
11.1.5	Výber zdrojového materiálu na digitalizáciu	83
11.1.6	Výberové kritériá na digitalizáciu v DIGIREP.....	83
11.1.7	Čo je objekt digitalizácie	83
11.1.8	Kvantifikácia počtu objektov DIGIREP (príklad pre strednú knižnicu).....	84
11.1.9	Štandardné náklady.....	88
11.1.10	Následné náklady	88
11.1.10.3	KOMPLETNÝ INŠTITUCIONÁLNY REPOZIT KNIŽNICE.....	89
11.1.10.4	HYBRIDNÝ REPOZIT	89
11.2	PRÁVNA ASPEKTY	89
11.2.1	Autorské práva (Copyrights).....	89
11.2.2	Vydavateľské a licenčné zmluvy.....	90
11.2.3	Copyright v knižnici podľa amerického a austrálskeho práva.....	90
11.2.4	Príprava vlastného materiálu	94
11.2.5	Príklad online prezentácie seriálov	95
11.2.6	Všeobecná schéma procesov digitálneho repozitu knižnic	99
12	TECHNOLÓGIE PRO OCHRANU KNIHOVNÍHO FONDU.....	100
13	KNIHOVNA JAKO CENTRUM SLUŽEB PRO KOMUNITY - KOMUNITNÍ KNIHOVNY A JEJICH POJETÍ, FUNKCE A POSLÁNÍ KOMUNITNÍCH KNIHOVEN V ČR, EU A VE SVĚTĚ	102
13.1	KOMUNITNÉ AKTIVITY	102
13.1.1	Ciele komunitnej knižnice:	102
13.2	FUNKCIE KOMUNITNEJ KNIŽNICE:.....	102

ÚVODEM

Obsah tohoto dokumentu je rozdělený do 5 hlavních bloků, které sú uvedené pre predmet Úvod do studia v akreditačnom spise. Obsah kapitol je rozdělený do 13 kapitol, ktoré zodpovedajú 13 prednáškam v semestri.

Bloky:

1. Knihovna jako paměťová instituce, typy knihoven v ČR a v EU, základní legislativní zajištění provozu paměťových institucí, role knihoven v informační politice ČR.
2. Knihovna jako systém pro příjem, zpracování, uchování a distribuci informací a znalostí. Hlavní, vedlejší a řídicí procesy v knihovnách s ohledem na typ knihovny.
3. Knihovnicko-informační služby - primární, sekundární, terciární a doplňkové služby knihoven, služby knihoven pro specifické typy uživatelů. Kompetence pracovníků v paměťových institucích, přehled činností a rolí nezbytných pro zajištění provozu knihovny.
4. Informační a komunikační technologie v paměťových institucích - Automatizované knihovní systémy, on-line katalogy knihoven, výměna knihovnických metadat včetně mezinárodní výměny, metadatové standardy, dokumentografické a faktografické informační systémy, digitalizace a digitální knihovny, technologie pro ochranu knihovního fondu.
5. Knihovna jako centrum služeb pro komunity - komunitní knihovny a jejich pojetí, funkce a poslání komunitních knihoven v ČR, EU a ve světě.

Obsah kurzu

Název studijního předmětu: Úvod do studia knihovnictví

Typ předmětu Povinný, ZT

Doporučený ročník / semestr 1/ZS

Rozsah studijního předmětu 26p hod. I 26 h/sem. I Kreditů 14

Prerekvizity, korekvizity, ekvivalence:

Způsob ověření studijních výsledků: Zkouška

Forma výuky: Přednáška

Forma způsobu ověření studijních výsledků a další požadavky na studenta:

Bez odevzdání seminární práce (rozsahu 5-1 O normostran) není možné se přihlásit se ke zkoušce. Zkouška je vedena jako ústní rozprava nad vylosovaným okruhem. Účast na přednáškách/seminářích minimálně 75 %.

Garant předmětu: Prof. PhDr. Dušan Katuščák, PhD.

Zapojení garanta: do výuky: Vedení přednášek (přednášející, 100 %)

Stručná anotace předmětu:

Cíl výuky: Cílem předmětu je uvést studenta do problematiky studia knihovnictví a do současných témat a trendů, které souvisí s provozováním knihovny. Posluchač je seznámen se základními termíny a procesy, které probíhají v paměťových institucích, dále pak s legislativou nezbytnou pro zajištění činnosti knihoven, a v neposlední řadě s technologiemi, které jsou v současnosti využívány k zajištění služeb knihoven.

Osnova – bloky:

1. Knihovna jako paměťová instituce, typy knihoven v ČR a v EU, základní legislativní zajištění provozu paměťových institucí, role knihoven v informační politice ČR.
2. Knihovna jako systém pro příjem, zpracování, uchování a distribuci informací a znalostí. Hlavní, vedlejší a řídicí procesy v knihovnách s ohledem na typ knihovny.
3. Knihovnicko-informační služby - primární, sekundární, terciární a doplňkové služby knihoven, služby knihoven pro specifické typy uživatelů. Kompetence pracovníků v paměťových institucích, přehled činností a rolí nezbytných pro zajištění provozu knihovny.
4. Informační a komunikační technologie v paměťových institucích - Automatizované knihovní systémy, on-line katalogy knihoven, výměna knihovnických metadat včetně mezinárodní výměny, metadatové standardy, dokumentografické a faktografické informační systémy, digitalizace a digitální knihovny, technologie pro ochranu knihovního fondu.
5. Knihovna jako centrum služeb pro komunitu - komunitní knihovny a jejich pojetí, funkce a poslání komunitních knihoven v ČR, EU a ve světě.

Povinná literatura

VODIČKOVÁ, Hana. Nástin druhové klasifikace knihovnicko-informačních služeb. Knihovna plus [online]. 2009, č. 2 [cit. 2017-09-22]. Dostupný z WWW: <http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus92/vodic.htm> . ISSN 18015948.

Doporučená literatura

CEJPEK, Jiří. Informace, komunikace a myšlení: úvod do informační vědy. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1037-5.

KAJBERG, Leif - LÖRRING, Leif. (ed.). European Curriculum Reflections. Copenhagen: The Royal School of Library and Information Science, 2005. ISBN 87-7415-292-0.

Literatura doporučená přednášejícím:

KUBÍČEK, Jaromír. 2019. *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*. Brno : Moravská zemská knihovna, 2019. – 328 s. – ISBN 978-80-7051-250-0

KATUŠČÁK, Dušan. 2015. *Moderná a postmoderná dokumentológia a bibliografia*. – Žilina : Žilinská univerzita v Žiline; Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva, 2015. – ISBN 978-80-89832-03-3

FOBEROVÁ, Libuše. 2016. *Knihva ve 21. století : Redefinování role knihoven ve 21. století*. – Brno : Moravská zemská knihovna, 2016. – ISBN 978-80-7051-220-3

CEJPEK, Jiří – ČINČERA, Jan – HLAVÁČEK, Ivan – KNEIDL, Pravoslav. 2002. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha : Univerzita Karlova v Praze; Nakladatelství Karolinum, 2002. – 248 s. – ISBN 80-246-0323-3

Knihovnický tisk:

DUHA, Knihovna - knihovnická revue, Bulletin SKIP, Čtenář, Knížnica, U nás, ItLib, Biblioteca Nostra ad.

Informace ke kombinované nebo distanční formě

Rozsah konzultací (soustředění hodin): dle domluvy a zveřejněných konzultačních hodin **Informace o způsobu kontaktu s vyučujícím:**

Mail: dušan.katuscak@fpf.slu.cz

Mobil: +421907759613

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

- 1 KNIHOVNA JAKO PAMĚŤOVÁ INSTITUCE
- 2 KNIŽNICA
- 3 KNIHOVEDA
- 4 DOKUMENTOLÓGIA, DOKUMENT, ZDROJ
- 5 TYPY KNIHOVEN V ČR A V EU
- 6 KNIHOVNA JAKO SYSTÉM PRO PŘÍJEM, ZPRACOVÁNÍ, UCHOVÁNÍ A DISTRIBUCI INFORMACÍ A ZNALOSTÍ
- 7 MEDIATÉKA
- 8 HLAVNÍ, VEDLEJŠÍ A ŘÍDÍCÍ PROCESY V KNIHOVNÁCH S OHLEDEM NA TYP KNIHOVNY
- 9 INFORMAČNÍ A KOMUNIKAČNÍ TECHNOLOGIE V PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍCH
- 10 RÁMCOVÝ FUNKČNÝ MODEL INFORMAČNÉHO SYSTÉMU - BIBLIOGRAFIA
- 11 VÝMĚNA KNIHOVNICKÝCH METADAT VČETNĚ MEZINÁRODNÍ VÝMĚNY. METADATOVÉ STANDARDY. DOKUMENTOGRAFICKÉ A FAKTOGRAFICKÉ INFORMAČNÍ SYSTÉMY. DIGITALIZACE A DIGITÁLNÍ KNIHOVNY
- 12 TECHNOLOGIE PRO OCHRANU KNIHOVNÍHO FONDU
- 13 KNIHOVNA JAKO CENTRUM SLUŽEB PRO KOMUNITY - KOMUNITNÍ KNIHOVNY A JEJICH POJETÍ, FUNKCE A POSLÁNÍ KOMUNITNÍCH KNIHOVEN V ČR, EU A VE SVĚTĚ

Jednotlivé kapitoly obsahují základní poznatky, které si studenti mají osvojit pro pochopení obsahu a rozsahu zvoleného oboru studia Knihovní a informační studia a knihovnická a informační věda. Úvod do studia představuje knihovny jako jeden z nejpočetnějších druhů informačních institucí. Popisuje procesy, které jsou společné pro všechny knihovny a informační instituce. Upozorňuje na legislativu a standardy v oboru v kontextu kultury. V přiměřeném rozsahu nastiňuje vývoj knihovnictví jako disciplíny se staletou historií. Mimořádnou pozornost věnuje autor představení odboru prostřednictvím obsahu vzdělávání a nejnovějších trendů ve vzdělávání. Charakterizuje jádro oboru knihovnická a informační věda a nejlepší vzdělávací systémy v oboru na světě (IFLA, ALA). Důkladně a na přiměřené úrovni vysvětluje obsah základních pojmů oboru a charakteristiku druhů knihoven. Pro pochopení podstaty oboru se považuje v učebním textu zdůraznění profesionální podstaty práce v oboru přes kapitoly a podkapitoly věnované dokumentologii a bibliografii, standardizaci v oblasti výměny informací a úlohy informačních institucí ve zprostředkování informací a znalostí. Upozorňuje na aktuální trend profesionálního posunu zájmu knihoven od záznamů o dokumentech k digitálnímu obsahu a digitalizaci. V závěru dokumentu se dotýká naléhavé problémy dlouhodobé ochrany digitálního obsahu a konzervace knihovnických materiálů.

1 KNIHOVNA JAKO PAMĚŤOVÁ INSTITUCE

1.1 KNIHOVNÍCTVO V POHYBE

Za posledných 15-20 rokov sa podstata knihovníckej práce a knihovníckeho stavu mení v tom zmysle, že sa akoby *oslabuje* väzba knihovníckej profesie na knižnice. Do popredia sa dostávajú také aktivity, ako je komunitne zameraná kultúrna a osvetová práca a práca s verejnosťou, sprostredkovanie informácií a poznatkov, manažment knižníc, reklama, tvorba fondov. Tradičné odborné kompetencie knihovníkov sa rozširujú o kompetencie vedecké, sociálne, kultúrne, ekonomické a technologické. V knižniciach a tiež v iných informačných inštitúciách sú potrební jednak ľudia so širokým rozsahom kompetencií – tzv. *generalisti* ale aj tzv. *špecialisti*¹.

Knihovnícku profesiu získavajú študenti absolvovaním odborného knihovníckeho *vzdelávania*. Na začiatku 20. st. išlo najmä o rôzne *kurzy a školenia* knihovníkov na prácu v rôznych typoch knižníc, najmä však na prácu vo verejných knižniciach. Absolvovanie vzdelávania v odbore knihovníctvo umožňuje knihovníkom pracovať v rôznych druhoch a typoch knižníc: v *národných, akademických, výskumných, verejných, špeciálnych a akademických knižniciach*.

1.2 ADAPTÁCIA KNIHOVNÍCTVA

Od polovice 20. st. sa knihovníctvo adaptuje na *informačnú éru* a na všeobecné uplatňovanie informačných a komunikačných technológií, digitalizáciu, vznik nových nosičov informácií, nových druhov a typov analógových a digitálnych dokumentov, nových médií, ako aj na nové spôsoby šírenia a využívania informácií prostredníctvom internetu, sociálnych sietí ap. Knihovníctvo sa súčasne *globalizuje* a aktívne podporuje globálnu výmenu a využívanie informácií a poznatkov, ktoré sú aj zásluhou knihovníctva dostupné čoraz širšiemu okruhu používateľov cez *knižničné služby*.

Informatizácia knižničných procesov a služieb umožňuje *kooperáciu* knižníc a informačných inštitúcií, *zdieľanie* knižničných zdrojov a informácií, *personalizáciu* služieb a rozvoj poskytovania knižničných a informačných služieb prostredníctvom *mobilných osobných zariadení*.

Vzdelávanie v odbore *knihovníctvo* má v rôznych krajinách určité špecifiká.

1.3 KNIHOVNÍCTVO SA SPOJILO S INFORMAČNOU VEDOU

Knižničná a informačná veda (tiež: *knižnično-informačná veda*) sa definuje ako vedomá *synkritika (spojenie) knižničnej vedy a informačnej vedy*². Ku vedomej *synkréze* dvoch vied došlo v 60. rokoch 20. storočia v dôsledku rozvoja komunikačných a informačných technológií, čo viedlo k rozšíreniu predmetu a metód výskumu *knižničnej vedy (knihovníctva)* a ku jej interdisciplinárnemu prepojeniu s *informačnou vedou*. Odvtedy sa začali postupne premenúvať aj katedry a iné

---

¹ Krauss-Leichertová, Ute. 2004. Získavanie knihovníckej kvalifikácie. Úlohy do budúcnosti. Bratislava : CVTI, In: *ITlib*, č. 3, 2004.

² Piaček, Jozef. 2013. Veda knižničná a informačná (synkriticizmus). In: *Pomocný slovník filozofa*. Dostupné: <http://www.jozefpiacek.info/2013/11/veda-kniznicna-a-informacna-synkriticizmus/>

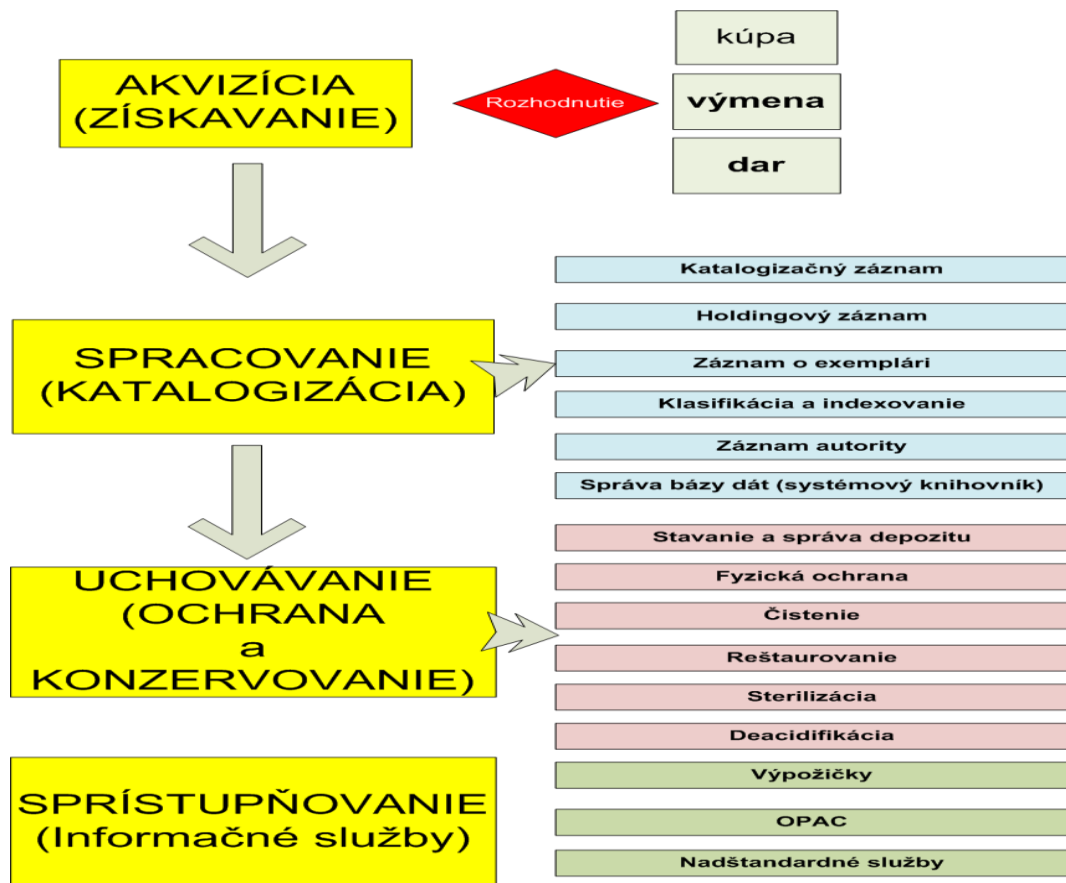
pracoviská, predtým zamerané na knihovnícke vzdelávanie, na pracoviská *knížničnej a informačnej vedy*.

1.4 INFORMAČNÉ INŠTITÚCIE. POJEM „INFORMAČNÁ INŠTITÚCIA“. PAMÄŤOVÉ A FONDOVÉ INŠTITÚCIE

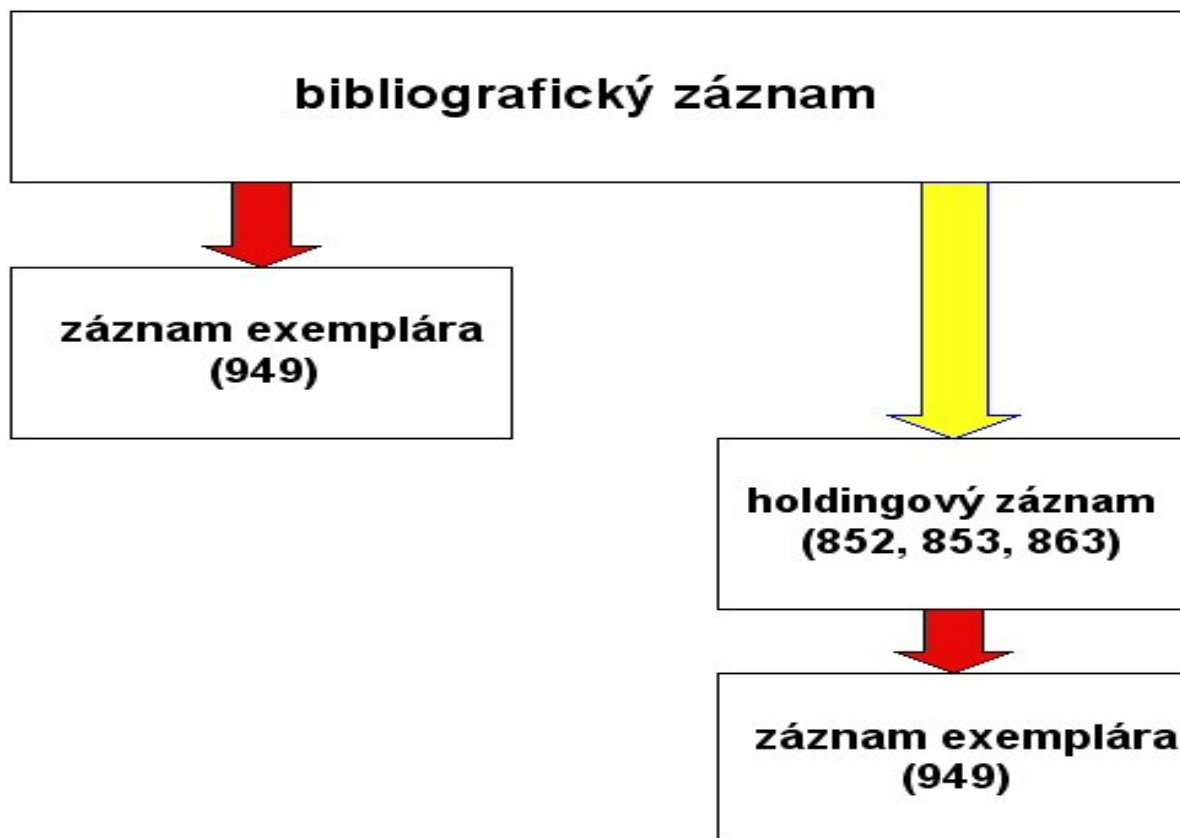
Informačná inštitúcia je akákoľvek právnická alebo fyzická osoba, ktorá získava, spracúva, uchováva, ochraňuje a sprístupňuje informácie v oblasti hospodárstva, vedy, výskumu, podnikania, vzdelávania, služieb, zábavy a pod.

Pojem informačná inštitúcia zahŕňa aj všetky *pamäťové a fondové inštitúcie*, ako sú *knížnice, archívy, múzeá, galérie a pod.*

Pre všetky informačné inštitúcie sú spoločné základné informačné procesy: akvizícia, spracovanie, uchovávanie, sprístupňovanie dokumentov, informácií, poznatkov.

Obr. 1. Základné procesy v knižniciach a informačných inštitúciách

Obrázok 2 Schéma vzťahov medzi záznamami v knižniciach

V knižnici sa tvoria tieto druhy záznamov

1. Bibliografický záznam (katalogizačný záznam)
2. Holdingový záznam
3. Záznam exemplára

Bibliografický záznam sa tvorí o **titule** dokumentu. (Napríklad o knihe Dušan Meško: Akademická príručka)

1.4.1 PRAVIDLÁ PRE BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

- a) Bibliografický alebo katalogizačný záznam sa tvorí podľa pravidiel. Týmito pravidlami sú:
  - b) Anglo-americké katalogizačné pravidlá (Anglo-American Cataloguing Rules, AACR2)
  - c) Resource Description and Acces (RDA), postupne majú nahradiť pravidlá AACR2 (https://cs.wikipedia.org/wiki/Resource_Description_and_Access)
  - d) Medzinárodný štandardný bibliografický popis (International Standard Bibliographic Description, ISBD)

Tieto **pravidlá** v zásade upravujú **štandardný popis dokumentov**, hlavne:

- a) odkiaľ, z ktorých miest z dokumentu sa preberajú údaje,
- b) ako sa údaje v zázname zapisujú
- c) prípadne, ako sa zoprazujú v katalógoch

Tieto pravidlá zodpovedajú modelu FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)

1.4.2 FORMÁT MARC PRE ZÁPIS ÚDAJOV DO POČÍTAČA

Knižnice spravidla používajú moderné knižnično-informačné systémy, ktoré slúžia na tvorbu, uchovávanie a využívanie **bibliografických záznamov** o dokumentoch. Do týchto knižnično-informačných počítačových systémov sa zapisujú hlavne **bibliografické a holdingové údaje** ako aj údaje o **exemplároch**.

Bibliografické popisné údaje sa do systému zapisujú do šablón, ktoré obsahujú preddefinované dajce pre určité druhy a typy dokumentov.

Šablóny pre počítačové zaznamenanie a spracovanie údajov sú vytvorené podľa pravidiel formátu pre strojom čitateľný záznam. Tento formát sa pomenúva akronymom **MARC** (Machine Readable Catalog).

Rodina formátov MARC slúži na zápis údajov do digitálnej, počítačovej formy. Existujú formáty MARC pre:

- a) Bibliografický popis
- b) Holdingy
- c) Klasifikácie
- d) Komunity

Vyššie uvedená schéma znázorňuje, že bibliografický záznam je spoločný. Vytvára sa jeden krát. Knižnice, ktoré majú ten istý titul **pridajú k bibliografickému záznamu svoj holdingový záznam**, čo znamená, že pridajú informáciu, že aj oni majú tento titul a doplnia svoje lokálne údaje do holdingového záznamu. Spravidla ich zapisujú do polí MARC 852, 853, 863. Tým knižnica založí v informačnom systéme informáciu o tom, že aj ona má v **držbe** (holding) určitý **titul**.

Holdingový záznam vytvorí knižnica podľa potreby pre každú svoju lokáciu (pobočku, študovne a pod.)

Knižnica však môže mať niekoľko exemplárov jedného titulu.

Pre jednotlivé exempláre vytvorí v informačnom systéme k holdingovému záznamu záznam o exemplári, ktorý má svoju identifikáciu (napríklad čiarový kód). Čiarový kód potom slúži v rôznych knižničných operáciách a transakciách. Napríklad vo výpožičkách sa prepojí čiarový kód exemplára s čiarovým kódom čitateľa a pod.

1.4.3 PRIAME SPOJENIE TITULU S EXEMPLÁROM

Niektoré informačné inštitúcie, napríklad archívy, múzeá a pod. majú jedinečné, unikátne dokumenty *len v jednom exemplári* na jednom mieste. Preto je dostatočné vytvoriť len jeden bibliografický záznam, ktorý môže priamo v bibliografickom formáte MARC obsahovať aj informáciu o exemplári.

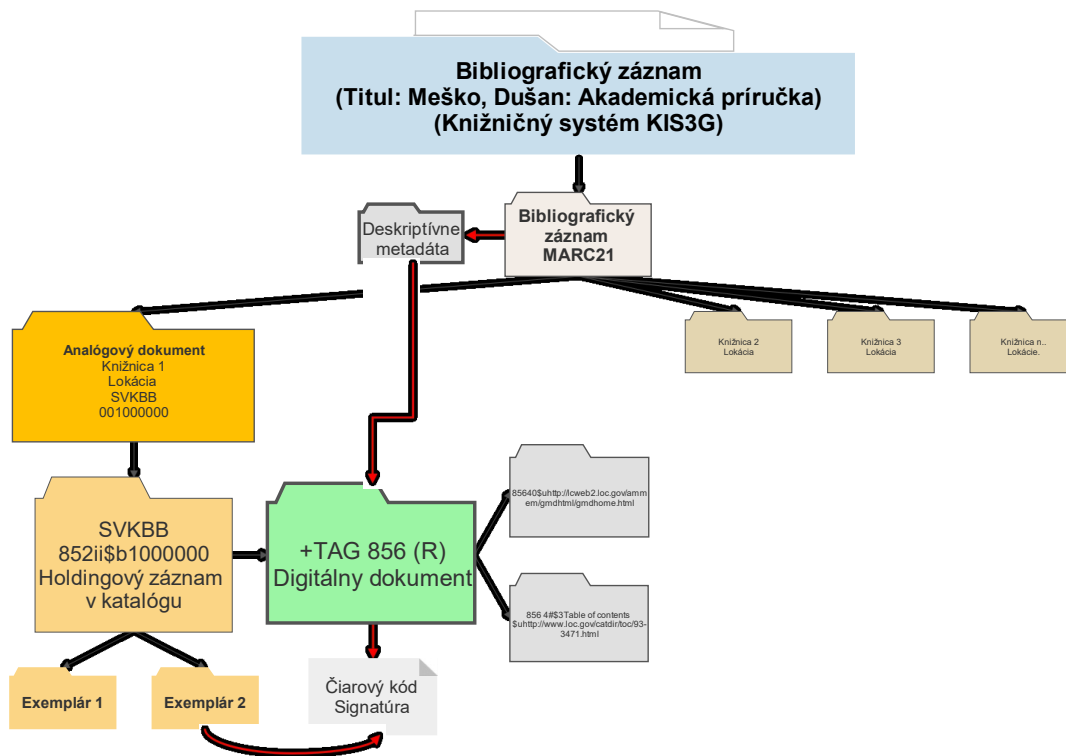
Titul dokumentu má spravidla viac **exemplárov**, ktoré sa nachádzajú na rôznych **miestach**.

V niektorých knižniciach sa vytvárajú tiež ďalšie druhy záznamov:

Záznam o čitateľovi (lokálny systém)

Záznam o výpožičke (lokálny systém)

Záznam autority (MARC)

Obr. Schéma základného vzťahu k dokumentu v knižnici (Titul – Holding – Exemplár – Lokácia)

Informačné inštitúcie (strediská, kancelárie...)

1. v štátnom a verejnom sektore
2. privátnom a podnikateľskom sektore

1.4.4 LEGISLATÍVA INŠTITÚCIÍ A ORGANIZÁCIÍ

A) Vonkajšie pravidlá

1. Ústava
2. Zákony
3. Smernice, vyhlášky, nariadenia
4. Štandardy

B) Vnútorne pravidlá

1. Zriaďovacia alebo ustanovujúca listina
2. Organizačný poriadok
3. Pracovný poriadok

1.4.5 PRÁVNE PREDPISY UPRAVUJÚCE RIADENIE A PÔSOBNOSŤ INFORMAČNÝCH INŠTITÚCIÍ (VÝBER, DOPLNIŤ Z ČESKEJ REPUBLIKY)

1.4.5.1 ČESKÁ REPUBLIKA – VÝBER PRÁVNÝCH PREDPISOV (LENKA DOLEŽALOVÁ)

Zákon č. 257/2001 Sb. Knihovní zákon

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-257>

Zákon č. 20/1987 Sb. Zákon o státní památkové péči

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1987-20>

Zákon č. 37/1995 Sb. Zákon o neperiodických publikacích

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-37/zneni-20170701#p1>

Zákon č. 46/2000 Sb. Tiskový zákon

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-46>

Zákon č. 121/2000 Sb. Autorský zákon

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-121>

Zákon č. 262/2006 Sb. Zákoník práce

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-262>

Ministerstvo kultury ČR

<https://www.mkcr.cz/>

1.4.5.2 MÉDIÁ, OCHRANA PAMIAŤOVÉHO FONDU, KULTÚRNE DEDIČSTVO A KNIHOVNÍCTVO³

„Mediálny zákon“. <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/tlacovy-zakon/>

Mediálne zákony: je ich viac – prehľad pozri:

<http://www.infolby.sk/index.php?base=data/legislativa/medialne>

[Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov](#)

[Zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici Slovenskej v znení neskorších predpisov](#)

[Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov](#)

1.4.5.3 UMENIE

[Zákon č. 385/1997 Z. z. o Slovenskom národnom divadle](#)

[Zákon č. 114/2000 Z. z. o Slovenskej filharmónii](#)

1.4.5.4 AUTORSKÉ PRÁVO A PRÁVA SÚVISIACE S AUTORSKÝM PRÁVOM

[Zákon č. 618/2003 Z. z. o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom \(autorský zákon\) v znení neskorších predpisov](#)

---

³ Študenti spracujú podklady o legislatíve ku knižniciam, kultúrnemu dedičstvu a pamäťovým inštitúciám v českej republike.

1.4.5.5 ZÁKONY

Napr. o informačných systémoch verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov-
<http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/zakon-o-informacnych-systemoch-verejnej-spravy/>
Zákon o verejnej službe : <http://www.ozjvsr.sk/wp-content/uploads/2012/04/Z%C3%A1kon-o-verejnej-slu%C5%BEbe.pdf>

(najmä pracovná zmluva, plat zamestnanca)

Katalóg pracovných činností, tarifné triedy a platové stupne, zaradovanie zamestnancov do platových tried a stupňov, katalóg pracovných činností, čo je, to, čo obsahuje)

o štátnej službe – poslanie, koho sa týka

o rozpočtových pravidlách – poslanie, všeobecná charakteristika

o štatistickom vykazovaní – poslanie, všeobecná charakteristika

Príklad, hlavné zdroje

Legislatíva v rezorte kultúry:

<http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/legislativa/pravne-predpisy-v-oblasti-kultury-19b.html>

Zákonník práce (hlavne – pracovný pomer, pracovná zmluva, skončenie pracovného pomeru, pracovná disciplína): http://www.szk.sk/files/legislativa/2001-311_znenie_20130101.pdf

1.5 KNIHOVNÍCTVO

Knihovníctvo je oblasť vedeckej a praktickej činnosti, ktorá je zameraná na knižnice ako kultúrne, informačné a vzdelávacie inštitúcie.

Knihovníctvo je *profesia*, ktorú vykonávajú *knihovníci*, ako odborní zamestnanci *knižníc*. *Knihovnícka profesia* zahŕňa vedomosti, zručnosti a kompetencie knihovníkov vo všetkých odborných činnostiach, operáciách a úkonoch v *knižniciach*.

Knihovníctvo zahŕňa pracovné činnosti s prevahou duševnej práce. Knihovnícku *profesiu* získavajú knihovníci prostredníctvom odborného stredoškolského alebo vysokoškolského vzdelávania rôznych stupňov, a to buď priamo v študijnom odbore *knihovníctvo* alebo v študijnom odbore *knížničná veda, knížničné a informačné štúdiá*, knížnično-informačná veda.- História *knihovníctva* je spojená s históriou *knižníc*.

1.5.1 VÝVOJ KNIHOVNÍCTVA

Za začiatok existencie odborníkov, ktorí boli cielene pripravení na spravovanie zbierok dokumentov sa všeobecne považuje obdobie *Sumerov* a starej sumerskej civilizácie v historickom regióne *Mezopotámie* (dnešný Irak) trvajúcej približne v rokoch 5300-1940 pred n. l. *Sumeri* boli prví, ktorí odborne pripravovali svojich úradníkov, ktorých povinnosťou bolo starať sa o účtovné záznamy na tabuľkách. Neskôr, približne v 7. st. pred n. l. založil asýrsky kráľ *Ašurbanipal* knižnicu vo svojom paláci v *Ninive*. Bolo v nej okolo 20 000 *tabuliek* usporiadaných podľa obsahu v rôznych miestnostiach. *Ašurbanipal* sa považuje za prvú historickú osobnosť, ktorá ovplyvnila vznik *knihovníctva* ako *profesie*. – Významnou etapou rozvoja knihovníctva bolo obdobie existencie veľkej *Alexandrijskej knižnice*, ktorú založil *Ptolemaios I. Soter*. V nej pôsobili vzdelanci *Zenodotus z Efezu*, *Demetrius*, *Eratosthenes*, *Apollonius*, *Aristopfanos*, *Eristarchus* a *Kallimachos*, ktorí boli súčasne aj *knihovníkmi* a ktorí sa významne zaslúžili o rozširovanie a spracovanie zbierok knižnice.

Z odborného hľadiska sa považuje za významný počin *Kallimachosa*, ktorý zaviedol tzv. *pinakes* (gr. Πίνακες "tabuľky"), ako prvé *bibliografické diela* a *knížničný katalóg*, v ktorom boli dokumenty usporiadané abecedne a podľa obsahu už okolo r. 245 pred n.l. – V období stredoveku a *kláštorných knižníc*, *pergamenových kódexov* a *skriptórií* bol mních *Anastasias* označovaný ako *bibliothecarius* (doslova "knihovník").

V 14. st. nastal v Európe rozmach kráľovských a *šľachtických knižníc*, v ktorých boli zamestnávaní *knihovníci*. V období *renesancie* rástol záujem aristokracie o budovanie vlastných *privátnych knižníc*, ktoré spravovali knihovníci a ktoré bývali aj verejne dostupné. S týmto obdobím je spojený vznik prvého *knižničného katalógu* v r. 1595 a snaha o vytvorenie *bibliografických zoznamov*. Švajčiarsky vedec *Conrad Gesner*, ktorý sa považuje za otca *bibliografie*, vytvoril v rokoch 1545-1549 štvorzväzkové dielo *Bibliotheca universalis*. Je to vyčerpávajúca univerzálna *bibliografia* tlači v latinčine, gréčtine a hebrejčine za prvé storočie od vynálezu kníhtlače *Guttenbergom* a vytlačenia *Bible* v roku 1454-1455.

Medzi významných predstaviteľov európskeho knihovníctva okrem Gessnera patrili *Gabriel Audé, John Dury, Gottfried Leibnitz, Thomas Bodley, Hubert-Pascal Ameilhon a Joseph Van Praet*. - *Francúzska revolúcia* spôsobila revolučnú zmenu aj v knihovníctve. *Knižnice* sa otvorili pre všetkých občanov bez rozdielu a *otvorené knihovníctvo* sa stalo sprievodnou službou a jedným z pilierov a atribútov *demokracie*.

1.5.2 ODBORNÉ VZDELÁVANIE KNIHOVNÍKOV

Knihovníci nadobúdajú knihovnícku profesiu absolvovaním odborného knihovníckeho *vzdelávania*. Na začiatku 20. st. išlo najmä o rôzne *kurzy a školenia* knihovníkov na prácu v rôznych typoch knižníc, najmä však na prácu vo verejných knižniciach. Absolvovanie vzdelávania v odbore knihovníctvo umožňuje knihovníkom pracovať v rôznych druhoch a typoch knižníc: v *národných, akademických, výskumných, verejných, špeciálnych a akademických knižniciach*.

Od polovice 20. st. sa knihovníctvo adaptuje na *informačnú éru* a na všeobecné uplatňovanie informačných a komunikačných technológií, digitalizáciu, vznik nových nosičov informácií, nových druhov a typov analógových a digitálnych dokumentov, nových médií, ako aj na nové spôsoby šírenia a využívania informácií prostredníctvom internetu, sociálnych sietí ap. Knihovníctvo sa súčasne *globalizuje* a aktívne podporuje globálnu výmenu a využívanie informácií a poznatkov, ktoré sú aj zásluhou knihovníctva dostupné čoraz širšiemu okruhu používateľov cez *knižničné služby*.

Informatizácia knižničných procesov a služieb umožňuje *kooperáciu* knižníc a informačných inštitúcií, *zdieľanie* knižničných zdrojov a informácií, *personalizáciu* služieb a rozvoj poskytovania knižničných a informačných služieb prostredníctvom *mobilných osobných zariadení*.

Vzdelávanie v odbore *knihovníctvo* má v rôznych krajinách určité špecifiká.

1.6 KNIŽNIČNÁ A INFORMAČNÁ VEDA

Knižničná a informačná veda (tiež: *knižnično-informačná veda*) sa definuje ako vedomá synkritika *knižničnej vedy a informačnej vedy*⁴. Ku vedomej *synkréze* dvoch vied došlo v 60. rokoch 20. st. v dôsledku rozvoja komunikačných a informačných technológií, čo viedlo k rozšíreniu predmetu a metód výskumu *knižničnej vedy (knihovníctva)* a ku jej interdisciplinárnemu prepojeniu s *informačnou vedou*. Odvtedy sa začali postupne premenúvať aj katedry a iné pracoviská, predtým zamerané na knihovnícke vzdelávanie, na

---

⁴ Piaček, Jozef. 2013. Veda knižničná a informačná (synkriticizmus). In: *Pomocný slovník filozofa*. Dostupné: <http://www.jozefpiaeck.info/2013/11/veda-kniznicna-a-informacna-synkriticizmus/>

pracoviská *knižničnej a informačnej vedy*. – Napríklad na Slovensku vznikla *Katedra knižničnej a informačnej vedy* na Univerzite Komenského v Bratislave v roku 1999 a poskytuje vzdelávanie pre bakalárov, magistrov a doktorandov.

Predmetom *knižničnej vedy* sú vedomosti a zručnosti týkajúce sa *zaznamenaných informácií*, ich výberu, získavania, organizácie, uchovávanía, spravovania, vyhľadávania a šírenia s cieľom uspokojovania potrieb určitých používateľov *knižničných služieb a knižničných systémov*. Potrebné vedomosti získavajú *knihovníci* v knihovníckych stredných a vysokých školách.

Predmetom *informačnej vedy* je systematické štúdium a analýza informačných zdrojov, tvorba a zhromažďovanie zbierok, organizácia, šírenie, hodnotenie, využívanie a manažment informácií vo všetkých formách vrátane formálnych a neformálnych komunikačných kanálov a technológií, ktoré sa používajú na ich komunikáciu.

Spojenie týchto dvoch vied (knižničnej a informačnej) intenzifikuje ich participáciu na kultivácii spoločnosti.

V medzinárodnom kontexte sa pojem *knižničná a informačná veda* používa v kontexte vysokoškolského vzdelávania ako *Library and Information Science*. V odbornej komunikácii sa označuje skratkou LIS. - Postupne sa stabilizovalo *jadro* knižničnej a informačnej vedy, ktoré tvoria najmä tieto disciplíny: *vyhľadávanie a získavanie informácií, manažment knižníc, organizácia znalostí, knihovnícke štúdiá, informačná architektúra, informačné správanie, informačný prieskum, informačné systémy a služby, vedecká komunikácia, digitálna gramotnosť, bibliometria a scientometria, informačná spoločnosť, kultúrne dedičstvo, interakcia človek-počítač, správanie používateľov, digitalizácia*.

2 KNIŽNICA

Knižnica (lat. *Bibliotheca*, gr. *Bibliothēkē* (βιβλιοθήκη)).

Všeobecne sa akceptuje definícia, podľa ktorej je knižnica kultúrna, informačná a vzdelávacia inštitúcia, ktorá získava, spracúva, uchováva, ochraňuje a sprístupňuje knižničné zbierky pre určitú komunitu prostredníctvom výpožičiek alebo poskytovaním iných štandardných alebo nadštandardných knižničných služieb. K. poskytuje fyzický alebo digitálny prístup ku knižničným materiálom priamo v priestoroch knižnice alebo vo virtuálnom digitálnom priestore s využitím digitálnych informačných a komunikačných technológií.

Pojem knižnica je viacvýznamový pojem, ktorý sa najčastejšie používa na pomenovanie organizovanej zbierky kníh. Knižnica však znamená aj druh nábytku na ukladanie kníh, miestnosť v budove alebo inštitúcii, slúžiaca na uloženie zbierok kníh a iných dokumentov. V informatike označuje k. zbierku podprogramov používaných na vývoj softvéru.

Termín knižnica v molekulárnej biológii je zbierka fragmentov DNA uchovávaná a využívaná v procese molekulárneho klonovania.

2.1 KNIŽNIČNÉ ZBIERKY

Knižničné zbierky zahŕňajú rôzne druhy *knižničných jednotiek*, ako sú:

- a) *knihy*, tlače, rukopisy, mikroformy a digitálne formy textových materiálov monografickej povahy,
- b) *seriály* (t.j. zdroje na pokračovanie) čiže tlače, rukopisy, mikroformy a digitálne formy textových materiálov vydávaných po častiach s periodickou schémou vydávania (napr. periodiká, noviny, ročenky),
- c) *počítačové súbory*, t.j. počítačový softvér, číselné údaje, počítačovo orientované multimédiá monografickej alebo seriálovej povahy ako aj on-line systémy a služby,
- d) *mapy*, t.j. všetky typy tlačí, rukopisov, mikroforiem a digitálnych foriem kartografických materiálov vrátane atlasov, listových máp a glóbusov monografickej alebo seriálovej povahy,
- e) *hudobniny*, t.j. tlače, rukopisy a mikroformy hudobnín ako aj hudobné zvukové záznamy a nehudobné zvukové záznamy monografickej alebo seriálovej povahy v písomnej alebo digitálnej forme,
- f) *vizuálne materiály*, t.j. premietateľné médiá, nepremietateľné médiá, dvojrozmernú grafiku, trojrozmerné artefakty alebo prirodzene sa vyskytujúce objekty a stavebnice monografickej alebo seriálovej povahy v analógovej alebo digitálnej forme,
- g) *zmiešané materiály*, t.j. archívne a rukopisné zbierky, materiály zmiešanej formy monografickej alebo seriálovej povahy v analógovej alebo digitálnej forme.

Doložená história knižníc siaha do obdobia ca 2600 rokov pred našim letopočtom, a to v starej sumerskej civilizácii v historickom stredovýchodnom regióne Mezopotámie (približne územie dnešného Iraku, Sýrie, Turecka).

Knižnice sa historicky vyvinuli zo zbierok, v ktorých sa archivovali písomné obchodné záznamy a zoznamy na rôznych nosičoch na hlinených tabuľkách. V 5.st. pred našim letopočtom sa objavovali v starom Grécku súkromné k. zbierky písomných materiálov. V oblasti Stredomoria, na konci 6. st. pred našim letopočtom vznikali knižnice v *Alexandrii* a Konštantinopole. V starom Egypte existovali knižnice uchovávajúce vládne a chrámové

záznamy na *papyruse*. Najstaršie objavené súkromné archívy boli zaznamenané v *Ugarite* so záznamami korešpondencie, súpisov skladov, texty mýtov a vzdelávacie texty.

Doložená je aj existencia knižnice v Nippure (ca 1900 pred n.l.) a v Ninive (ca 700 pred n.l.), kde boli objavené *hlinené tabuľky* svedčiace o existencii vedomého usporiadania záznamov prostredníctvom knižničného *klasifikačného systému*. V Ninive bolo v *Ašurbanipalovej k.* objavených viac ako 30 000 *hlinených tabuliek* obsahujúcich mezopotámske literárne, náboženské a administratívne zápisy (o.i. tzv Epos Stvorenia, Epos o Gilgamešovi ai.). V Číne existovala knižnica už v čase dynastie *Zhou* (1046–256 pred n.l.).

Najväčšou a najvýznamnejšou starovekou knižnicou bola *Alexandrijská knižnica*. Medzi významné staroveké patrili *Knižnica Celsusa* v Efeze (Anatolia, Turecko), dokončená v r. 135 n.l., ktorá slúžila na uloženie ca 12 000 zvitkov. V staroveku a rannom stredoveku dominovali *súkromné a osobné knižnice* s písomnosťami v helénskom období v Grécku. Štátne archívy ríše boli na svahu medzi *Forum Romanum* a *Kapitole*. Prvé *verejné knižnice* boli založené Rímskou ríšou, pretože išlo o prestíž cisárov. Prvá *verejná knižnica* v Ríme bola založená k. *Asinius Pollio*, tiež k. *Anla Libertatis*, v átriu *Libertatis*, v blízkosti *Forum Romanum*. Priestory a budovy k. začali nadobúdať špeciálnu architektonickú podobu. Augustus vytvoril dve *verejné knižnice*. Prvá z nich bola knižnica *Apollonov chrám* na *Palatine*, nazývaný k. *Palatine*, a druhá bola k. *Porticus z Octaviae*. Dve ďalšie k. vznikli za cisára Tiberia na *Palatine* a jedna - *Vespasian* po r. 70 n.l. na *Fóre Vespasiano*, ako jedna z hlavných rímskych knižníc. *Bibliotheca Pacis* už mala dve veľké sály s miestnosťami pre grécke a latinské k. obsahujúce diela Galena a Lucia Aeliusa. Jedna z najlepšie zachovaných bola k. *Ulpiano* knižnica postavená cisárom Trajanom.

Na rozdiel od gréckych knižníc čitatelia mali priamy prístup ku *zvitkom*, ktoré boli uložené na policiach zabudovaných do stien veľkej miestnosti. Veľké rímske kúpele boli aj kultúrne centrá a ich súčasťou boli miestnosti osobitne pre grécke a latinské pergamenové a papyrusové materiály.

V Číne počas dynastie *Han* založil učenec Liu Xiang prvý *knižničný klasifikačný a notačný systém*. *Knižničný katalóg*, teda súpis materiálu, ktorý k. obsahovala, bol písaný na jemných hodvábných zvitkoch a uchovávaný v hodvábných vreckách. V čase neskorého staroveku a raného stredoveku Rím ovplyvňoval kultúru v oblasti Stredozemného mora a v celom impériu. V pôsobnosti Ríma vzniklo 28 verejných knižníc. Konštantín Veľký premiestnil v r. 330 n.l. hlavné mesto do *byzantského* mesta nazvaného Konštantinopol. Tam vznikli štyri typy knižníc: *cisárska, patriarchálne, kláštorné a súkromné*. Najvýznamnejšia bola *Cisárska konštantínopolská knižnica*, ktorá bola depozitárom prastarých znalostí najmä v rokoch vlády cisára *Konštantína II*. V 5. st., pred zničujúcim požiarom v roku 477 n.l. mala 120.000 zväzkov a bola najväčšou knižnicou v Európe.

Kresťanstvo považovalo grécku helenistickú kultúru za pohanskú a nechalo zaniknúť mnoho klasických gréckych diel, napísaných na zvitkoch. Preferovali sa *kresťanské rukopisy, kódexy*, predchodcovia modernej *knihy*. V Byzancii sa však naďalej konzervovali diela helenistického myslenia, vyhotovovali sa odpisy diel v *skriptóriách*, ktoré existovali na Východe i Západe. Mnisi, pracujúci písaním a prepisovaním textov tvorili materiál pre vznik veľkých knižníc slúžiacich najmä vzdelávaniu mníchov a ich duchovný rozvoj. –

V 8. st. n. l. malo pre vznik a rozvoj k. kľúčový význam zvládnutie výroby *papiera*. Iránci a Arabi dovezli remeslo výroby papiera z Číny.

Papierne boli v Bagdade už v roku 794. Od 9. storočia boli verejné k. v mnohých islamských mestách. Slúžili islamským sektám, ako aj šíreniu svetských znalostí. V 9. st. vznikla v Iraku

k. "Zawiyat Qurra" („čítareň“). Po mongolských nájazdoch, ktoré zničili mnohé islamské k. nastal úpadok islamského učenia a kultúry. Niektoré k. však zostali neporušené a relatívne bez zmeny, napr. knižnica *Chinguetti* v západnej Afrike. Ďalšia starobylá knižnica z tohto obdobia, ktorá je stále v prevádzke je *Ústredná knižnica Astan Quds Razavi* v iránskom Mašhade, ktorá pôsobí viac ako šesť storočí. V stredoveku v kresťanskej Európe nastal rozmach dominantných *kláštorných knižníc*. Tieto vlastnili množstvo veľmi vzácných rukopisov, ktoré boli výsledkami namáhavej práce *skriptorov*, ktorí ručne prepisovali knihy, ktoré mali často aj krásnu výzdobu. Medzi najvýznamnejšie patrila k. v benediktínskom kláštore v *Opátstve Montecassino* v Taliansku. Bohaté zbierky rukopisov sa nachádzali aj v kláštoroch východných kresťanov napr. na hore *Athos* pre *ortodoxnú cirkev*, tiež v *Kláštore sv. Kataríny* na *Sinajskom poloostrove* pre *koptickú cirkev*.

Od 15. st. v období humanizmu a renesancie nastal rozmach k. najmä zásluhou vzdelancov, humanistov a ich osvietených mecenášov najmä v Taliansku, ako kolíske renesancie. Vznikla napr. *Knižnica malatestiana*, *Laurentinska knižnica*, *Vatikánska apoštolská knižnica*. V 16. st. k. *Vallicelliana*, *Biblioteca Angelika*, *Biblioteca Alessandrino*, *Biblioteca Casanatense*, *Biblioteca Corsiniana*, *Biblioteca Marciana* a *Biblioteca Ambrosiano*. Mimo Talianska vznikla *Bibliotheca Palatina* v Heidelbergu. Tieto k. nemajú toľko zväzkov ako moderné k. Vlastnia však mnoho cenných rukopisov gréckych, latinských a biblických prác. 17. a 18. st. sa považuje za *zlatý vek* k., kedy vzniklo mnoho k. takmer vo všetkých európskych krajinách, impériách a kráľovstvách. - Slovenské knižnice prešli v priebehu svojho vývoja prirodzeným procesom diferenciacie a integrácie. Vznik knižníc na území dnešného Slovensku siaha do obdobia začiatkov knižnej kultúry, spätých u nás s christianizáciou územia, základom staroslovanského písomníctva v 9. stor. a do obdobia latinskej kultúry v 13. a 14. stor. , kedy sa knižná kultúra a knižnice začali formovať pri cirkevných inštitúciách.

2.2 KNIŽNIČNÉ ZÁKONY

Knižnice sa až do začiatku 20. stor. vyvíjali pomerne autonómne, živelne a podľa konkrétnych podmienok. Prvky premysleného systému riadenia knižníc sa objavujú najprv v Čechách. Tieto snahy vyjadroval knižničný zákon z r. 1919, kt. platil aj na Slovensku. Začali sa formovať špecifické skupiny knižníc (obecné, mestské, spolkové, roľníckych besied, Sokola, Maticie slovenskej, RTJ, kočovné, nemocničné väzenské a i.). Začal sa tvoriť k. s. Vykonávacími predpismi (z 30. jan. 1925) ku knižničnému zákonu z r. 1919 boli stanovené spoločenské ciele systému (šírenie osvety, poznania).

Verejné knižnice sa mali zriadiť vo všetkých obciach Slovenska. Bol teda určený rozsah a pôsobnosť systému. Začala sa organizovaná regulácia doplňovania knižničných fondov (Výpravňa kníh v Matici slovenskej, Komisia pre výber čítania do slovenských knižníc, Seznam kníh, vhodných do verejné knihovny obecní). — Jednota či kompaktnosť systému sa začala zabezpečovať odbornou metodickou činnosťou (Príručka pro správu knihoven venkovských), ktorej cieľom bola unifikácia knižničných procesov so zreteľom na mnoho knižníc rovnakého typu. Knižnice boli povinné viesť miestny zoznam, prírastkový zoznam, menný zoznam, pokladničnú knihu, výpožičný poriadok tak, aby bolo možné vyhotovovať štatistické prehľady. - Vznikli knižničné rady, knižničné odbory, knižniční referenti a bol zorganizovaný štátny dozor nad knižnicami. Uvedené iniciatívy a vlastnosti knižníc po r. 1919 a najmä po r. 1925 nás oprávňujú hovoriť o vzniku knižníc organizovaných do knižničného systému na národnej úrovni, i keď v tom čase neboli k dispozícii systémové teórie, kt. by dovoľovali exaktné modelovanie daného sociálneho objektu a javu.

Uvedomejšie a profesionálne prepracovanejšie systémové snahy o formovanie systému knižníc pozorujeme koncom 50. rokov. Vtedy sa objavuje pojem jednotná sústava knižníc vyjadrujúca snahu o dovŕšenie formovania súboru inštitúcií do relatívne uzavretého celku s vnútorným funkčným usporiadaním.

Právnou normou o jednotnej sústave knižníc je Knižničný zákon č. 53 z r. 1959, kt. kodifikoval systém knižníc na štátnej resp. národnej úrovni. JSK sa považuje aj za systém systémov. - Na dnešnom území Slovenska vznikli a pôsobili v tomto období cirkevné (*farské, kapitulské, kláštorné, biskupské*), šľachtické, školské, osobné a spolkové knižnice.

2.3 CIRKEVNÉ KNIŽNICE

Cirkevné knižnice slúžili najmä ako nástroj šírenia viery, pomôcka pri bohoslužbách (liturgické knihy, misále, spevníky, antifonáre, breviáre a ako zdroj učebného materiálu pre budúcich kňazov. Medzi najznámejšie *farské knižnice* patrili chrámové zbierky kníh v Levoči (*Kostol sv. Jakuba, sv. Juraja, Špitálsky kostol a bibliotéka Fraternity 24 spišských miest*), v Bardejove (*Kostol sv. Egídia*) a *Kremnici* (dodnes zachovaná *farská k.*), z ktorých najstaršie vznikli už na začiatku 13. storočia. Významné *historické knižnice* vlastnila *bratislavská a spišská kapitula*.

Z mladšieho obdobia (16. – 18. storočia) sú na Slovensku zachované *biskupské knižnice* (Diecézna knižnica v Nitre, ktorej podporovateľom bol nitriansky biskup Zachariáš Mošovský, biskupská knižnica v Rožňave, ktorá vznikla z finančných a knižných darov jednotlivých biskupov – Andrassyho, Scitovského, Bartakoviča, Kolarčika a i., biskupská knižnica v Košiciach, ktorá vznikla z fondu už existujúcej farskej knižnice, stredovekej dominikánskej knižnice a darov biskupov.

Kláštorné knižnice z územia dnešného Slovenska boli vo vlastníctve rôznych cirkevných rádov. Boli to napr. knižnice *piaristov* (Bystrica, Brezno, Nitra, Prievidza, Ružomberok, Podolíne, Jur pri Bratislave), *františkánov* (Košice, Trnava, Bardejov, Bratislava, Beckov), *jezuitov* (Kláštor pod Znievom, Spišský hrad, neskôr Spišská kapitula, Skalka pri Trenčíne, Špania Dolina, Košice, Levoča, Prešov, Leopoldov, Humenné, Trenčín, Trnava, Žilina, Skalica, Pezinok, Rožňava, Liptovský Mikuláš), *premonštrátov* (Jasov, Levoča), *benediktínov* (Opátstvo sv. Hypolita na Zobore už v 9.st., ďalej Komárno, Diakovce, Hronský Beňadik, Bzovík, Klíž, Krásna nad Hornádom, Skalka pri Trenčíne, Ludanice, Čajakovce, Štôl, Pohranice, Trávnik, Hrabkovo), kartuziánov (Letanovce, Lechnica). U *benediktínov* bývala knižnica a skriptórium súčasťou kláštorného komplexu. *Šľachtické k.* vznikali na v rámci Uhorska už v 16. st. Vlastnenie knižných zbierok patrilo ku šľachtickej kultúre. K najstarším zbierkam kníh patria knižničné zbierky uhorských šľachtických rodov na území dnešného Slovenska. Boli to rody *Armbrusterovcov, Forgáčovcov, Turzovcov, Esterháziocov, Révaiocov, Čákiovcov, Fuggerovcov, Ilešháziocov* a i. Knihy a iné dokumenty, ktoré pochádzajú zo šľachtických knižníc sa nachádzajú v zbierkach národných inštitúcií a iných subjektov.

Školské knižnice vznikli najmä pri inštitúciách podporujúcich vyššie vzdelanie. Medzi popredné školské zbierky patria knižnice lýcea v Levoči a Banskej Štiavnici, jezuitského gymnázia v Banskej Bystrici, a tiež knižnica Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici, ktorá bola súčasne aj prvou technickou knižnicou na dnešnom území Slovenska. V kategorizácii knižníc majú nezastupiteľné miesto osobné knižnice dejateľov a osobností vedy a kultúry (Juraj Ribay, Ján Kollár, Ján Derscham, Adam František Kollár a i.).

Významné knižnice boli aj súčasťou vzdelávacích spolkov (Malohontská spoločnosť v Nižnom Skálniku), odborných spolkov (Typografický spolok Bratislava, Župný lekársky spolok Košice), kníhkupeckých požičovní (Adlerovej v Komárne, Schindlerovej v Bratislave, Vetterovej v Prešove), a taktiež aj knižnice čitateľských spolkov a kasín. - Výsledkom historického vývoja, ako aj spoločenských politických, hospodárskych a technologických zmien v komunikácii dokumentov, informácií a poznatkov sú štandardné *druhy a typy knižníc*. Knižnice sa rozdeľujú na dva veľké druhy. Na jednej strane sú „*otvorené k.*“, ktoré umožňujú a poskytujú výpožičky mimo priestorov knižnice, teda poskytujú *absenčné služby*. Tieto k. poskytujú *knižničné služby* jednotlivým používateľom, komunitám alebo iným knižniciam a organizáciám. Na druhej strane sú „*zatvorené k.*“, v odbornej terminológii označované ako „*referenčné k.*“, ktoré neposkytujú *externé výpožičky* a vo všeobecnosti poskytujú len *prezenčné a špeciálne služby* v knižnici alebo za určitých podmienok definovaných legislatívou alebo vnútornými predpismi.

Moderné knižnice 20. a 21. st. sú spravidla kombináciou týchto dvoch princípov. V praxi to znamená, že časť zbierok požičiavajú absenčne a časť zbierok sprístupňujú len za určitých podmienok. Niektoré knižnice majú právo *vyrad'ovať* knižničné jednotky z knižničného fondu (napr. verejné k., školské k.) iné sú *konzervačné k.*, zodpovedajú za dlhodobé uchovávanie knižničných jednotiek a nemajú právo *vyrad'ovať* ich zo svojho fondu (národné k.). Dlhodobým uchovávaním sa rozumie doba viac ako 100 rokov. Od polovice 20. st a najmä od začiatku 21. st. začali k. vo veľkej miere využívať možnosti informačných a komunikačných technológií, najmä internetu, nasadenie počítačov, skenerov, špeciálnych softvérov a pod.

2.4 EURÓPSKA KNIŽNICA

V Európe funguje *Európska knižnica* (The European Library), ktorá umožňuje cez svoj portál všetkým prístup do elektronických katalógov všetkých európskych národných knižníc z krajín Rady Európy. - Na Slovensku založila v roku 2004 Slovenská národná knižnica v Martine súborný katalóg a portál *Slovenská knižnica*, ktorý je štandardným prístupovým miestom ku *katalógom* a zbierkam najväčších slovenských knižníc a zbierkových pracovísk. Portál *Slovenská knižnica* je od roku 2006 súčasťou Európskej knižnice.

2.5 EUROPEANA

Digitalizáciou zbierok sa demokratizuje dostupnosť knižničných zbierok a používatelia sa dostávajú cez počítačové siete aj bez návštevy knižnice ku bežným ako aj k unikátnym knižničným zbierkam a dokumentom. - V Európe vznikol program digitalizácie *Europeana*, na ktorom sa zúčastňujú od r. 2008 aj subjekty zo Slovenska a cez ktorý sa sprístupňujú postupne *digitálne objekty* z európskych pamäťových a fondových inštitúcií.

Európska knižnica umožňuje neobmedzený prístup ku katalogizačným záznamom európskych národných knižníc a Europeana sprístupňuje nielen katalogizačné záznamy o dokumentoch inštitúcií, čiže tzv. deskriptívne metadáta, ale aj samotné úplné dokumenty, texty, obraz, zvuk, video, ktoré spravujú v jednotlivých krajinách sektory, ako sú knižnice, archívy, múzeá, galérie a audiovizuálne archívy. Vznikajú digitálne knižnice a digitálne repozity, ktoré podstatne uľahčujú, zjednodušujú, urýchľujú a personalizujú komunikáciu medzi knižnicami a používateľmi ich služieb. Na národnej úrovni je partnerom Európskej knižnice je na Slovensku Slovenská knižnica a partnerom medzisektorovej Europeany je zo Slovenska najmä Digitálna knižnica a digitálny archív, Digitálne múzeum, Digitálna galéria, Digitálna audiovizia a Digitálny pamiatkový fond.

Knižnice pomáhajú ľuďom, ktorí majú rôzne informačné, kultúrne a vzdelávacie potreby a záujmy. Žiadna jednotlivá knižnica nie je schopná uspokojiť potreby všetkých. Preto existuje niekoľko druhov knižníc, ktoré sa rozdeľujú podľa toho, komu a ako slúžia a aké zbierky obsahujú.

Medzi základné druhy knižníc patria knižnice slúžiace pre vzdelávacie a vedecké účely (vzdelávacie k.) iné slúžia širokej všeobecnej verejnosti (verejné knižnice) a plnia prevažne kultúrne funkcie v rámci určitej lokality alebo regiónu, a napokon je to druh špeciálnych knižníc slúžiacich špeciálnym odborným, vedeckým, administratívnym, potrebám fyzických alebo právnických osôb.

2.6 JADRO KNIHOVNÍCKEJ PROFESIE

Vzhľadom na globálnu sociálnu povahu predmetu činnosti a potrebu medzinárodnej odbornej kooperácie a výmeny informácií a poznatkov existuje podľa svetovej knižničkej a informačnej organizácie (IFLA – International Federation of Library Associations) *jadro knižničkej profesie*, ktoré tvoria nasledujúce tematické okruhy: *základy profesie, etika a hodnoty profesie, dejiny a teórie knihovníctva a informatizácie, kultúrna história, vývoj informačných zdrojov a nosičov (dokumentológia, bibliografia, bibliológia, mediológia), organizácia (klasifikácia, indexovanie) objektov a zaznamenaných poznatkov a informácií, technologické znalosti a zručnosti, referenčné služby, knižničné služby, informačný prieskum, výskum, ďalšie vzdelávanie a celoživotné vzdelávanie, administrácia a riadenie, informačný priestor, sociálne dopady informatizácie spoločnosti, informačná politika a etika, história dokumentácie a informatizácie, informačná generácia, komunikácia a využívanie informácií, analýza informačných potrieb a návrh zodpovedajúcich služieb, procesy prenosu informácií a poznatkov, manažment informačných zdrojov, získavanie, organizácia, spracovanie, vyhľadávanie, ochrana a konzervovanie informácií a ich rozličných prezentačných foriem a formátov, analýza a interpretácia informácií, aplikácia informačných a komunikačných technológií vo všetkých knižnično-informačných procesoch a službách, manažment znalostí, manažment informačných inštitúcií a pracovísk, kvantitatívne a kvalitatívne hodnotenie prínosov knižnično-informačných služieb, služby pre národné a lokálne komunity.*

2.7 VZDELÁVANIE V ODBORE KNIŽNIČNÉ A INFORMAČNÉ ŠTÚDIA (LIS)

V Európe neexistuje žiadny *de iure* štandard vzdelávania v LIS, hoci sú snahy o určité usmerňovanie v tejto oblasti (napr. EUCLID).

Pri formovaní nových programov v rámci vzdelávania v odbore LIS nie je možné a ani potrebné mechanicky komplexne prebrať nejaký zahraničný model vzdelávania, hoci je potrebné poznať a inšpirovať sa prístupmi iných európskych a zahraničných univerzít.

Považujeme však za užitočné akceptovať pokyny IFLA ktoré stanovujú rámec a základné ciele pre knižnicke a informačné vzdelávacie programy: požiadavky jadra a užitočné prvky osnov, ktoré majú byť zahrnuté do vzdelávacích programov, požiadavky týkajúce sa fakulty, zamestnancov a študentov týchto programov požiadavky pre zabezpečenie a podporu týchto programov dostatkom informácií a iných zdrojov.

Uvedené pravidlá môžu tvoriť aj vecný základ pre interné kritériá hodnotenia kvality študijných programov LIS.

2.7.1 PLÁVAJÚCA IDENTITA A FRAGMENTÁCIA ODBORU LIS

Odbor *knižničných a informačných štúdií a knižnično-informačnej vedy* má, takpovediac, *flexibilnú, plávajúcu identitu*. Hranice, ako aj vedecké a vzdelávacie rámce nie sú také ostré a výrazné, ako ich poznáme v lekárskejších, prírodných a technických vedách, odboroch a študijných programoch.

2.7.2 FRAGMENTÁCIA VZDELÁVANIA V ODBORE LIS

Fragmentácia vzdelávania v odbore LIS v Európe má, na jednej strane, svoje historické príčiny a súvisí s rozdielnym vývojom kultúr, vedy, vzdelania, hospodárstva jednotlivých európskych krajín a národných štátov. Na druhej strane, napriek rozdielom, existujú vo vzdelávaní LIS črty *podobnosti*, predsa však v jednotlivých európskych krajinách prevládajú *odlišné* smery vzdelávania, čo súvisí s veľkosťou krajín a možnosťami zamestnania určitých počtov absolventov.

Väčšie krajiny, ako Nemecko, Taliansko, Španielsko, Veľká Británia a Francúzsko, USA ai. majú vzdelávanie v odbore LIS *diverzifikované*, pokiaľ ide o potrebné *programy, špecializácie a disciplíny* LIS, ktoré musia študenti absolvovať, aby sa uplatnili čo najlepšie na trhu práce. Menšie krajiny, medzi ktoré patrí aj Slovensko, majú spravidla len jeden-dva akreditované programy, ktoré musia byť jednak *univerzálne*, ale aj dostatočne *špecializované*, aby dokázali na potrebnej úrovni reagovať na meniace sa potreby spoločnosti a zamestnateľnosť absolventov. *Fragmentácia* vzdelávania v odbore LIS

Fragmentácia vzdelávania v odbore LIS je v danom prípade historicky, spoločensky, civilizačne a profesionálne prirodzená a akceptovateľná ako alternatíva umelej unifikácie a globalizácie a nie je dôvodom na znepokojenie. Dá sa však očakávať, že spoločenské a hospodárske zmeny v Európe si vynúti väčšiu pozornosť, pokiaľ ide o zblížovanie a štandardizáciu vzdelávania v odbore LIS, pretože *princípy* komunikácie zaznamenaných vedeckých, technických, obchodných a iných informácií a poznatkov sú *rovnaké*. Napokon, bez istej úrovne *štandardnosti* vzdelávania v tomto odbore LIS by nebol možný *voľný pohyb osôb a zamestnateľnosť* absolventov v európskych krajinách navzájom.

Otvorené zostali v audite možnosti *hlbšej obsahovej analýzy* vzdelávania v LIS na nižšej rozlišovacej úrovni. Táto otvorenosť je výzvou pre ďalší výskum a vypracovanie praktických odporúčaní. Ukazuje sa, že dôkladná komparácia vzdelávacích programov LIS na svete a osobitne v Európe si vyžaduje ďalšie výskumy a analýzu nadväzujúcu na túto prehľadovú štúdiu. Základom tejto analýzy by boli najlepšie *obsahy* vzdelávania podľa:

- *informačných listov,*
- *poznania inovatívnych foriem vzdelávania,*
- *popisu nadväznosti predmetov vzdelávania v rámci organizácie vzdelávania podľa časových jednotiek (semestrov, ročníkov, stupňov vzdelávania),*
- *poznanie spôsobov kontroly, rozsah a zameranie praktických zručností,*
- *rozdelenie a váha kreditov,*
- *poznanie profilov absolventov a popisov profesií, v ktorých sa absolventi všetkých stupňov môžu zamestnať*
- *komparácia profesií informačných špecialistov (trendy a najlepšia prax)*

Pri uskutočňovaní auditu je dôležitá aj otázka kritérií výberu škôl do auditu. Ukázalo sa, že "ratingovo" najlepšie univerzity nemusia mať automaticky aj najlepšie vzdelávanie v programoch LIS. Predpoklad, že *top univerzity* majú aj najlepšie vzdelávanie v LIS sa v audite explicitne nepotvrdil.

2.8 PODSTATA ODBORU LIS

Podstatu odboru LIS tvoria *zaznamenané informácie a ich komunikácia*, pričom informáciou možno rozumieť spojenie *signálu* (nosiča) a *znaku*. Teda nejaký znak (písmo, obraz, zvuk, bit, genetická informácia) je nesený nejakým signálom, je zaznamenaný na nejakom nosiči (papier, plast, kov, sklo, drevo, DNA a pod.).

Jedným z čiastkových cieľov výskumu vzdelávania v LIS je poskytnúť konkrétne *standardy vzdelávania* v odbore knižničné a informačné štúdiá, ako *porovnávací základ* a inštrukciu pre *hodnotenie kvality* ako aj pre hodnotenie a posúdenie možností inovácií študijného programu *Mediamatika a kultúrne dedičstvo* alebo nových programov LIS prípadne analogických programov na Slovensku.

2.8.1 PRAVIDLÁ IFLA PRE LIS

Najvšeobecnejším celosvetovým základom pre koncept vzdelávania v odbore LIS obsahujú *Pravidlá IFLA pre profesionálne knižnično-informačné vzdelávacie programy (LIS, 2012)*⁵.

Tieto pravidlá nahrádzajú poslednú významnú revíziu pravidiel z roku 2000 a zahŕňajú materiál pre školské osnovy vzdelávania LIS, ktoré, ktoré odrážajú vývoj v poskytovaní knižničných a informačných služieb v 21. storočí. Pokyny stanovujú rámec a základné ciele pre knižničné a informačné vzdelávacie programy: požiadavky jadra a užitočné prvky osnov, ktoré majú byť zahrnuté do vzdelávacích programov, požiadavky týkajúce sa fakulty, zamestnancov a študentov týchto programov požiadavky pre zabezpečenie a podporu týchto programov dostatkom informácií a iných zdrojov.

Knižničné a informačné vzdelávacie programy majú dlhú a významnú históriu. *V minulosti* sa zameriavali na rozvoj fyzických zbierok kníh a ďalších materiálov v knižničných budovách prostredníctvom ľudí, ktorí sa naučili vyberať, získať, organizovať, vyhľadávať a šíriť tieto materiály.

Dnes knižnično-informačné vzdelávacie programy presahujú rámec fyzických zbierok a budov a smerujú *do virtuálneho sveta internetu*. Dnes sa vzdelávanie sústreďuje a koncentruje na poskytovanie informácií pre používateľov v rôznych kontextoch verejného, súkromného a tretieho sektora. Používatelia už nemusia byť nevyhnutne schopní alebo ochotní vstúpiť do budovy knižnice alebo do jej prostredia. Je stále viac zrejma spolupráca s partnermi v rámci sektora - s archívami, múzeami a registratúrami zrejme, takže je vhodné začleniť do programov povedomie o spoločných problémoch. Vzdelávacie programy sú ponúkané na technickej úrovni (Bc.), na vyššej profesionálnej úrovni (Mgr.) absolventa, a na výskum na doktorandskej úrovni. Predložené pokyny sa týkajú úrovni profesionálnej kvalifikácie, ktorá sa získava absolvovaním nižšej a vyššej úrovne štúdiá LIS.

Posledná významná revízia usmernení IFLA pre LIS bola v roku 2000. Od tej doby sa veľa zmenilo a knižničná profesia je konfrontovaná s novou realitou, ktorou je najmä internet a digitálne technológie a všetko to, čo so sebou prinášajú do každodenného života mnohých ľudí v našich komunitách. To viedlo niektoré knižničné školy k prijatiu filozofie *iSchool*,

---

⁵ Podľa: *Guidelines for Professional Library/Information Educational Programs – 2012* / by Smith, Kerry – Hallam, Gillian - Ghosh, S.B. and on behalf of IFLA's Education and Training Section. Dostupné: <http://www.ifla.org/publications/guidelines-for-professional-libraryinformation-educational-programs-2012>. Posledná aktualizácia 1. január 2015.

ako alternatívy a konkurenciu s prevažne tradičnými, ale stále platnými vzdelávacími prístupmi podobných škôl, často v rovnakej krajine. Navyše sa ukázalo, že mnohé inštruktážne a znalostné bázy v knihovníckom vzdelávaní potrebujú, aby sa *otvorili pre príbuzné profesie*, ako napríklad archívne a múzejné štúdiá a štúdiá zamerané na *manažment záznamov* (record management).

Cieľom usmernení IFLA pre LIS je poskytnúť školám na celom svete súbor hlavných praktických zásad, ktoré sa majú používať pri tvorbe a realizácii vzdelávacích programov v odbore *Knížničné a informačné štúdiá - Knížnično informačná veda* (LIS). Tieto usmernenia poskytujú rámec pre *hodnotenie* a *zlepšenie* týchto programov, rovnako ako aj *navrhovanie* nových programov. Môžu sa používať ako praktický nástroj pre *porovnanie*. Mali by sa taktiež používať pri navrhovaní nových vzdelávacích programov pre sektor knihovníckych a informačných *služieb*.

Je známe, že niektoré krajiny majú a dodržiavajú širšie vzdelávacie štandardy a profesijné združenia v rámci disciplín odboru v rôznych krajinách tiež mávajú definovanú vlastnú vzdelávaciu politiku, ktorú LIS školy musia dodržiavať najmä na účely akreditácie. Očakáva sa, že zásady uvedené v tomto súbore pokynov budú tvoriť *základ* pre národné požiadavky akreditácie.

Pravidlá IFLA obsahujú všeobecné inštrukcie v hlavných kapitolách:

G1 Širší rámec

G2 Základné prvky, ktoré majú byť zahrnuté v programoch LIS

G3 Kurikulum

G4 Fakulta a zamestnanci

G5 Študenti

G6 Podpora

G7 Prostriedky a vzdelávacie zariadenia (prostredie).

2.8.1.1 JADRO LIS PODĽA PRAVIDIEL IFLA

KLÚČOVÉ PRVKY (JADRO) ŠTUDIJNÉHO PROGRAMU PODĽA IFLA GUIDELINES

	Kľúčové prvky IFLA – AJ	Kľúčové prvky IFLA - SJ
1	The Information Environment, Societal Impacts of the Information Society, Information Policy and Ethics, the History of the Field	Informačné prostredie, spoločenský dopad informatizácie spoločnosti, informačná politika a etika, história odboru
2	Information Generation, Communication and Use	Informačná a internetová generácia, komunikácia a využívanie informácií
3	Assessing Information Needs and Designing Responsive Services	Informačné potreby a navrhovanie (projektovanie) zodpovedajúcich služieb
4	The Information Transfer Process	Proces transferu informácií
5	Information Resource Management to include Organization, Processing, Retrieval, Preservation and Conservation of Information in its various presentations and formats	Manažment informačných zdrojov vrátane organizácie, spracovania, prieskumu, ochrany a konzervovania informácií v rôznych prezentačných formátoch
6	Research, Analysis and Interpretation of Information	Výskum, analýza a interpretácia informácií

7	Applications of Information and Communication Technologies to all facets of Library and Information Products and Services	Aplikácia IKT vo všetkých druhoch knižnično-informačných produktov a služieb
8	Knowledge Management	Manažment znalostí
9	Management of Information Agencies	Manažment informačných inštitúcií a organizácií
10	Quantitative and Qualitative Evaluation of Outcomes of Information and Library Use	Kvantitatívne a kvalitatívne hodnotenie výstupov využívania informácií a knižničných služieb
11	Awareness of Indigenous Knowledge Paradigms	Porozumenie paradigiem znalostí domorodcov

2.8.1.2 CIELE PROGRAMU V ODBORE KNIŽNIČNÝCH A INFORMAČNÝCH ŠTÚDIÍ (LIS) PODĽA AKREDITAČNÝCH POŽIADAVIEK ALA (USA)

Štúdium v odbore Knižničné a informačné štúdiá (LIS) zabezpečujú vzdelávacie inštitúcie prostredníctvom akreditovaného študijného programu. Študijný program má byť zostavený tak, aby boli dosiahnuté vzdelávacie výsledky a poznatky v týchto desiatich oblastiach:

1. študijný program LIS zabezpečuje nadobudnutie poznatkov o podstate odboru *Knižničné a informačné štúdiá* (LIS). Podstatu odboru LIS tvoria *zaznamenané informácie a znalosti* ako aj:

Analýza informácií a znalostí,
Identifikácia informácií a znalostí,
Interpretácia informácií a znalostí,
Komunikácia informácií a znalostí,
Organizovanie a opis informácií a znalostí,
Služby a technológie na uľahčenie riadenia a využívania informácií a znalostí,
Syntéza informácií a znalostí,
Šírenie a riadenie
Uchovávanie informácií a znalostí,
Ukladanie a vyhľadávanie informácií a znalostí,
Výber informácií a znalostí,
Vyhodnotenie informácií a znalostí,
Získavanie informácií a znalostí,
Zvládnutie tvorby informácií a znalostí.

2. poznanie *filozofie, princípov a etiky* odboru
3. poznanie určitých *špeciálnych princípov* definovaných v platných dokumentoch relevantných profesijných organizácií (pravidlá, kódexy, štandardy ap.)
4. poznanie *hodnoty výučby* a služieb pre rozvoj odboru
5. poznanie významu *výskumu* pre rozvoj znalostnej bázy odboru
6. poznanie významu *podielu* knižničných a informačných štúdií *pre ďalšie oblasti poznania*

7. poznanie významu *podielu iných oblastí poznania poznania pre knižnice a informačné štúdiá*
8. poznanie *úlohy knižničných a informačných služieb* v rýchlo sa meniacej multikultúrnej, multietnickej, viacjazyčnej spoločnosti, vrátane úlohy slúžiť potrebám znevýhodnených a marginalizovaných používateľov a komúnít
9. poznanie *úlohy knižničných a informačných služieb* v rýchlo sa meniacej technologickej a globálnej spoločnosti
10. poznanie *potrieb klientov a komúnít*, ktorým má program slúžiť.

2.8.1.3 NAJLEPŠIE UNIVERZITY LIS – NAJLEPŠIA PRAX

Najlepšie univerzity vzdelávajúce v odbore knižničné a informačné štúdiá podľa hodnotenia v roku 2013⁶ a potvrdené aj v rankingu v roku 2016⁷ sú:

[University of Illinois—Urbana-Champaign](#)

[University of North Carolina—Chapel Hill](#)

[University of Washington](#)

2.8.1.4 NAJLEPŠIE UNIVERZITY USA PODĽA ŠPECIALIZÁCIÍ LIS

Vzdelávacie inštitúcie sú v rámci odboru hodnotené aj podľa špecializácií LIS (Mgr):

Archívy a ochrana	Simmons College , Boston, MA University of Michigan—Ann Arbor Ann Arbor, MI University of North Carolina—Chapel Hill Chapel Hill, NC
Digitálne knihovníctvo	University of North Carolina—Chapel Hill Chapel Hill, NC University of Illinois—Urbana-Champaign Champaign, IL Syracuse University Syracuse, NY
Zdravotnícke knihovníctvo	Drexel University , Philadelphia, PA University of North Carolina—Chapel Hill , Chapel Hill, NC University of Pittsburgh , Pittsburgh, PA
Informačné systémy	Syracuse University Syracuse, NY University of Michigan—Ann Arbor Ann Arbor, MI Drexel University , Philadelphia, PA

⁶ Best Library and Information studies schools. 2013. Dostupné: <http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/top-library-information-science-programs>

⁷ Graduate School Search - Library Programs. 2016. Dostupné http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/search?program=top-library-information-science-programs&name=&sort=program_rank&sortdir=asc

Právnické knihovníctvo	University of Washington , Seattle, WA University of Texas—Austin , Austin, TX The Catholic University of America Washington, DC
Školské mediatéky	Florida State University Tallahassee, FL Rutgers, The State University of New Jersey—New Brunswick New Brunswick, NJ Syracuse University Syracuse, N
Služby pre deti a mládež	University of Illinois—Urbana-Champaign Champaign, IL University of Washington Seattle, WA Simmons College Boston, MA

2.8.1.5 OBSAHOVÁ ANALÝZA KURIKUL PROGRAMOV LIS V USA

Podnetnú holistickú štúdiu o stave a trendoch vzdelávania v odbore LIS priniesla štúdia Chu, H. (2006)⁸. Autorka analyzovala obsah vzdelávania a vykonala kvalitatívny a kvantitatívny výskum asi 3000 kurzov (predmetov) LIS v 45 programoch LIS v USA. Okrem iného zistila, že rastie počet *voliteľných kurzov* a *samotné odborové jadro sa znižuje* v priemere na dva kurzy. V každom prípade sa objavuje podstatne väčší rozsah nových tém kurzov v porovnaní s predinternetovou érou. Približne 10% kurzov je navrhnutých tak, aby reflektovali nové témy a najnovší vývoj v odbore. Popri tom rastie interdisciplinárny charakter LIS. Prebiehajúci proces kurikulárnej transformácie je jednak dôsledkom rozvoja technológií, ale súčasne je aj dôsledkom kultúrnych a spoločenských zmien.

Na rozdiel od auditu v rámci projektu ADAMIS je autorkina metodológia podnetná a odlišná v tom, že vykonala nielen zber dát, ale aj *obsahovú analýzu programov, kurikul a kurzov*. Pri rovnakých a unikátnych názvoch kurzov preskúmala autorka aj *sylaby*. V prípadoch, keď škola ponúkala dva príbuzné programy (napr. Master of Library&Information Science a súčasne Master of Science of Information Management) do výskumu zahrnula len program LIS, nie manažment.

Jednotlivé programy analyzovala z dvoch hľadísk: a) *povinné kurzy* a b) *voliteľné kurzy*. Zo 45 analyzovaných kurikul je priemerne 8,5% povinných kurzov (jadro). Niektoré programy majú 9 povinných kurzov a iné len 2

---

⁸ Chu, H. *Curricula of LIS programs in the USA: A content analysis*. In C. Khoo, D. Singh & A.S. Chaudhry (Eds.), In *Proceedings of the Asia-Pacific Conference on Library & Information Education & Practice 2006 (A-LIEP 2006)*, Singapore, 3-6 April 2006. (pp. 328-337). Singapore: School of Communication & Information, Nanyang Technological University.

2.8.1.6 ORIENTAČNÝ PREHLAD POVINNÝCH PREDMETOV

Obsahová distribúcia povinných kurzov (predmetov) LIS (z 233 povinných kurzov v 45 programoch USA)

Frekvencia	Povinné kurzy (predmety)	Required Courses
44	Organizácia informácií, znalostí, materiálov	Organization of information/knowledge/materials
39	Referečné, informačné zdroje a služby	Reference/Information resources & services
38	Úvod do LIS, informačné prostredie	Introduction to LIS/Information environment
30	Manažment	Management
22	Výskum v LIS	Research in LIS
14	Informačné technológie	Information technology
11	Budovanie zbierok	Collection development
9	Používanie informácií a používateľsky orientované predmety (napr. Používanie informácií a používateľa, informačné správanie človeka, informačné potreby, porozumenie informačných potrieb a služby používateľom)	Information use & users related courses (e.g., Information use & users; Human information behavior; Information needs; Understanding & serving users)
7	Stáže a prax	Internship/Practicum
5	Predmety súvisiace s informáciami (napr. Informácie a spoločnosť, informácie v sociálnom kontexte, porozumenie životného cyklu informácií)	Information related courses (e.g., Information & society/in social context; Understanding/Lifecycle of information)
5	Predmety súvisiace s etikou a informačnou politikou (napr. etika profesionálov LIS, informačná politika, aktuálne problémy (témy) LIS)	Ethics & information policy related courses (e.g., Ethics for LIS professionals; Information policy; Issues in LIS)
9	Iné jednotlivé témy a predmety (voľba učenia, konceptuálne spracovanie znalostí, hodnotenie informačných systémov, informačné systémy, informačná architektúra, informačný prieskum, knižnice v americkej spoločnosti, sociálne systémy a zbierky)	All other single topics (e.g., Choice of learning; Conceptual knowledge processing; Evaluation of information systems; Information systems, architectures & retrieval; Libraries in American Society; Social systems & collections)

Najvyššie zastúpenie medzi povinnými predmetmi majú tradičné predmety *katalogizácia a bibliografia* (referenčné služby a systémy), potom nasledujú predmety zamerané na samotný obsah LIS, informačné prostredie, manažment atd.

2.8.1.7 VOLITEĽNÉ PREDMETY

VOLITEĽNÉ PREDMETY LIS

Názov klastra	Typické predmety	Typical Courses
Archívy a ochrana Archives & Preservation	Archívy Archívy a rukopisy Administrácia a popisy Konzervovanie a ochrana Elektronický manažment záznamov Manažment záznamov	Archives Archives & manuscripts Administration/description Conservation/Preservation Electronic records management Records management
Informačné technológie Information Technology	Programovanie Projektovanie a implementácia databáz Automatizácia knižníc Aplikácie PC Systémová analýza a projektovanie Hodnotenie systémov Telekomunikácie	Computer programming Database design & implementation Library automation Microcomputer applications Systems analysis & design Systems evaluation Telecommunications
Etika a informačná politika Issues, Ethics & Information Policy	Ekonomika informácií Informačná etika Informačná politika (medzinárodná, národná atd) Intelektuálne vlastníctvo Aktuálne problémy LIS	Economics of information Information ethics Information policy (international, national, etc) Intellectual property Issues in LIS
Knižnice a knihovníctvo Libraries/Librarianship	Akademické knižnice Verejné knižnice Školské mediatéky Špeciálne knižnice <ul style="list-style-type: none"> • <i>Galérie a múzeá</i> • <i>Obchod, firmy, korporácie</i> • <i>Právo</i> • <i>Medicína</i> • <i>Hudba</i> • <i>Teológia</i> 	Academic library Public library School Library Media Centers (SLMCs) Special library <ul style="list-style-type: none"> • Art & Museum • Business/Corporate • Law • Medicine • Music • Theology
Manažment Management	Administrácia a riadenie Public relations knižnice Marketing a informačné služby Teória riadenia systémov	Administration & management Library public relations Marketing of information services Theory of systems management

<p>Organizácia informácií Organization of Information</p>	<p>Abstraktové a indexačné služby Pokročilá katalogizácia Katalogizácia a klasifikácia Katalogizácia špecifických typov informácií (napr. mapy, multimédiá) Bibliografia Katalogizácia Tvorba tezaurov a riadené slovníky</p>	<p>Abstracting & indexing Advanced cataloging Cataloging & classification Cataloging of specific types of information (e.g., maps & multimedia) Descriptive bibliography Descriptive cataloging Thesauri construction & controlled vocabulary</p>
<p>Staré a vzácne tlače, história Rare Books, History related, etc.</p>	<p>História knižníc História knihy a tlače Orálna história Vzácne knihy Špeciálne zbierky</p>	<p>History of libraries History of books & printing Oral history Rare books Special collections</p>
<p>Všeobecné zdroje a služby (Zdroje a služby pre všetky odbory (vrátane informačného prieskumu) Resources & Services for All & Specific Subject Areas (including Information Retrieval)</p>	<p>Online prieskumové stratégie Uchovávanie a vyhľadávanie informácií Zdroje a služby pre humanitné vedy Zdroje a služby pre spoločenské vedy Zdroje a služby pre prírodné a technické vedy Zdroje a služby pre obchod, korporácie a ekonómiu Zdroje a služby pre lekárske vedy a zdravotníctvo Oficiálne (vládne) publikácie</p>	<p>Online search strategies Information storage & retrieval Resources & services for the humanities Resources & services for Social sciences Resources & services for Science & technology Resources & services for Business, corporate & economics Resources & services for Health science Government publications</p>
<p>Zdroje a služby pre špecifické skupiny Resources & Services for Specific Groups</p>	<p>Dospelí Deti a mládež 1. Rozprávanie príbehov, rozprávky (Storytelling) 2. Literatúra 3. Služby Služby pre rôzne skupiny, multikulturálne, medzinárodné Znevýhodnené skupiny Ženy</p>	<p>Adults Children & young adults 1. Storytelling 2. Literature 3. Services Multicultural/International/Diverse groups People with disability (e.g., Computing & disability) Women</p>

Školské mediatény School Library Media Centers (SLMCs)	Administrácia školských mediaték Zdroje na podporu kurikul/osnov Informačné technológie vo vzdelávacích organizáciách Mediálne služby Zdroje v školskej knižnici/mediatéke	Administration of SLMCs Curriculum & supportive resources Instructional design & development Information technology in educational organizations Leadership in SLMCs Media services Resources in SLMCs
Technické služby Technical Services	Budovanie zbierok Seriálové publikácie Technické služby	Collection development Serials Technical services
Iné predmety Other Courses	Komunikačná veda Návrh a produkcia multimédií Informačné vzdelávanie/Vzdelávanie používateľov Vedecká komunikácia Kooperácia knižníc a siete Teórie a aplikácie masovej komunikácie	Communications science Design & production of multimedia Information literacy instruction/User education Library cooperation & networks Scholarly communication Theories & applications of mass communication
Individuálne voľby Individual Options	Projekt z predmetu Samostatné štúdium Záverečná práca	Field project Independent study Master's thesis
Experimentálne predmety Experimental courses	Semináre Špeciálne predmety	Seminars Special topics

V prehľadovej štúdii (Katuščák, 2015) uvádzame aj príklady obsahu špecializácií LIS, a to ako príklady najlepšej praxe vdelávania v LIS.

Menovite ide o tieto špecializácie:

- I. *Špeciálne zbierky*. Príklad najlepšej praxe jednej z najlepších univerzít v odbore LIS Illinois (Mgr.)
- II. *Špecializácia LIS: Data manažment* (Data curation). Príklad najlepšej praxe jednej z najlepších univerzít v odbore LIS Illinois
- III. *Špecializácia LIS: Analýza socio-technických dát* (Socio-technical Data Analytics). Príklad najlepšej praxe jednej z najlepších univerzít v odbore LIS Illinois
- IV. *Špecializácia LIS: Informácie v spoločnosti* (Information in Society Specialization). Príklad najlepšej praxe jednej z najlepších univerzít v odbore LIS Illinois (Mgr., PhD.)

2.8.2 PROGRAMY LIS AKREDITOVANÉ AMERICKOU KNIHOVNÍCKOU ASOCIÁCIOU (ALA) A ISCHOOLS (2015)⁹

2.8.2.1 ALA- AKREDITOVANÉ:

- 9 programov v Kanade
- 51 programov in USA

2.8.2.2 ISCHOOLS (IŠKOLY)

2.8.2.3 NÁVRH POKYNOV EUCLID PRE ZAMERANIE VZDELÁVACÍCH OSNOV V PROGRAMOCH LIS¹⁰

EUCLID sa už nejakú dobu zameriava na rozvoj študijných programov LIS prostredníctvom seminárov a prezentácií na konferenciách. Výbor EUCLIDu dospel k záveru, že je potrebné pokúsiť sa transformovať výsledky tejto práce do pokynov.

Výbor EUCLID upozorňuje, že pred začatím akejkoľvek diskusie alebo hlasovania o tejto téme, si treba uvedomiť, že návrhy usmernení by sa nemali stať *standardom*, hoci niektoré môžu byť užitočným základom pre úsilie členov EUCLID postaviť programy a korigovať ich podľa národných alebo miestnych potrieb. Tieto pokyny by mali byť predmetom ďalšieho vývoja zo strany výboru EUCLID a následných diskusií a návrhu prípadných zmien na výročných zasadnutiach alebo poradách. Pokyny EUCLID sú spracované v troch častiach: úroveň, oblasti a témy, vyučovacie metódy – prístupy.

2.8.2.3.1 Úroveň kompetencií

Vzdelávanie v LIS je organizované podľa zásad *Bolonskej deklarácie* na troch úrovniach

Bakalárske štúdium LIS, kde prvoradým cieľom prípravy bakalárov je zamestnateľnosť v odbore. Termín *odbor* však nezahŕňa len tradičné inštitúcie, ako archívy, knižnice a múzeá, ale všetky inštitúcie, organizácie a systémy, v ktorých ide o spracovanie dokumentov a informačných zdrojov.

Trvanie bakalárskeho štúdia je tri roky. Časť LIS by mala pokrývať minimálne dve **oblasti** LIS a študentom by sa malo umožniť, aby si vybrali ďalšie predmety podporujúce LIS štúdiá.

Magisterské štúdium LIS. Aj pre tento stupeň je stále dôležitá zamestnateľnosť, a to najmä pre vyššie pozície, ale tento cieľ by mal byť dosiahnutý zdieľaním so štúdiom predmetov, v ktorých sa študenti pripravujú na úlohu v oblasti vzdelávania a výskumu. Trvanie magisterského štúdia je dva roky a by mal zahŕňať prípravu diplomovej práce dotovanú 25 až 50% prideleného času.

Akademická inštitúcia bez programov na bakalárskej úrovni, môže ustanoviť osobitné programy pre študentov so širokým alebo špecializovaným akademickým backgroundom.

Štúdium PhD v LIS by malo pripraviť doktorandov pre výučbu a výskumu na vysokej úrovni, ale rozhodne by sa malo zohľadňovať hľadisko zamestnateľnosti v odbore. Dĺžka by mala byť stanovená na tri roky. Väčšina času sa má venovať príprave dizertácie a vzdelávacie aktivity by to mali podporovať.

---

⁹ Podľa: **Bouthillier, France** [McGill University (Canada)]. *LIS programs in North America: Trends and Issues*. [Presentation]. Barcelona : Universitat de Barcelona, 4.-5. Júna 2015. (Dostupné: [III International Seminar on Library and Information Science Education and Research \(LIS-ER\)](#))

¹⁰ *EUCLID guidelines for curriculum development*. <http://euclid-lis.eu/wp-content/uploads/2014/03/euclid-guidelines-cur-dev.pdf>

2.8.2.4 OBLASTI A TÉMY

Vyučované predmety je vhodné rozdeliť do širokých oblastí. Počet oblastí nie je jednoznačne daný. Vo väčšine programov však ide o tieto tri **oblasti**:

--- **Zdroje** - to, čo sprostredkujeme (skutočné alebo virtuálne dokumenty, dáta, vysielanie, odborníci) Druhy zdrojov a žánre, história, sociológia (nakladateľstvo, distribúcia, čítanie)

--- **Organizácia znalostí** - ako organizovať, ukladať, vyhľadávať a získavať znalosti dokumenty a ďalšie zdroje

--- **Organizácia a vývoj** - ako organizovať a rozvíjať používateľské služby a ďalšie úlohy - vrátane správy, legislatíva, sociálna rola a politiky

Predmety, oblasti, nástroje a predmety môžu byť pokryté kooperáciou s odborními a programami mimo LIS programov na všetkých troch stupňoch vzdelávania LIS

Môže ísť o kooperáciu s odborními: matematika, štatistika, informačné a komunikačné technológie, lingvistika a všeobecná metodológia výskumu.

2.8.2.4.1 Vyučovacie metódy – prístupy

Poradie vyučovaných predmetov by mala tradičné praktické zásady:

- Poznať *všeobecne* nástroje a uprednostniť *základné všeobecné poznatky* o nich pred praktickým uplatnením
- *Jednoduché pred komplexným* (od jednoduchého ku zložitému)
- *Všeobecné pred špeciálnym*

Súčasťou rôznych predmetov môžu byť *historické štúdie*, ktoré by mohli byť organizované aj ako samostatné kurzy.

Rovnaká rada platí na zaradenie špeciálnych tém, ako je gramotnosť, profesijná etika, multikulturalizmus, digitalizácia a služby pre osobitné skupiny používateľov.

Zoznam bibliografických odkazov ku kapitole:

Best Library and Information studies schools. 2013. Dostupné: <http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/top-library-information-science-programs>

Bouthillier, France [McGill University (Canada)]. *LIS programs in North America: Trends and Issues*. [Presentation]. Barcelona : Universitat de Barcelona, 4.-5. Júna 2015. (Dostupné: [III International Seminar on Library and Information Science Education and Research \(LIS-ER\)](#))

EUCLID guidelines for curriculum development. Dostupné: <http://euclid-lis.eu/wp-content/uploads/2014/03/euclid-guidelines-cur-dev.pdf>

Graduate School Search - Library Programs. 2016. Dostupné http://grad-schools.usnews.rankingsandreviews.com/best-graduate-schools/search?program=top-library-information-science-programs&name=&sort=program_rank&sortdir=asc

Guidelines for Professional Library/Information Educational Programs – 2012. Smith, Kerry – Hallam, Gillian - Ghosh, S.B. and on behalf of IFLA's Education and Training Section. Dostupné: <http://www.ifla.org/publications/guidelines-for-professional-libraryinformation-educational-programs-2012>. Posledná aktualizácia 1. január 2015.

Chu, H. Curricula of LIS programs in the USA: A content analysis. In C. Khoo, D. Singh & A.S. Chaudhry (Eds.), *Proceedings of the Asia-Pacific Conference on Library & Information*

Education & Practice 2006 (A-LIEP 2006), Singapore, 3-6 April 2006. (pp. 328-337). Singapore: School of Communication & Information, Nanyang Technological University

Katuščák, Dušan. *Odbor knižničné a informačné štúdiá a knižnično-informačná veda (prehľadová štúdiá)*. Čiastková správa. Projekt ADAMIS, aktivita 1.1 benchmarking. Žilina : Fakulta humanitných vied, 2015. 112 s.

2.8.3 KNIHOVNÍCKE VZDELÁVANIE V ČECHÁCH A NA SLOVENSKU

2.8.3.1 ČECHY

Problematika vzdelávania knihovníkov z hľadiska vývoja v Čechách je prehľadne spracovaná v monografii Jaromíra Kubíčka¹¹.

2.8.3.2 SLOVENSKO

Na Slovensku je najstarším a najvýznamnejším vzdelávacím pracoviskom pre *knihovníctvo* a informačnú vedu Univerzita Komenského v Bratislave.

Pred vznikom samostatnej katedry v školskom roku 1960/1961 existoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave *lektorát*. Prvým lektorom *knihovníctva* bol dr. Jan Emler (v rokoch 1923-1931) a potom Marie Ludmila Černá (1937-1938). V šk. roku 1950/1951 sa uskutočnil *jednosemestrový knihovnícky kurz*.

V októbri r. 1951 bolo slávnostne otvorené dvojročné *jednopedmetové štúdium* knihovníctva s podporou prodekana prof. Andreja Mráza a dr. Jána Čaploviča. V školskom roku 1951/1952 prebiehalo vzdelávanie na Katedre slovenčiny. O rok neskôr vznikla *Katedra knihovedy a novinárstva*. Samostatná *Katedra knihovníctva* bola otvorená v roku 1961 a jej prvým vedúcim bol docent Štefan Pasiar. V roku 1967 sa premenovala na *Katedru knihovedy a vedeckých informácií*, od roku 1991 na *Katedru knihovníctva a vedeckých informácií* a od roku 1999 na *Katedru knižničnej a informačnej vedy*.

V rokoch 1960/1961 *Katedra knihovníctva* poskytovala denné, diaľkové, od 1962 postgraduálne dvojročné vzdelávanie v odbore *knihovníctvo* a v školských rokoch od 1960/1961 do 1964/1965 aj *osveta*. V roku 1960 – pôsobilo Stredisko pre Štúdium popri zamestnaní v Prešove. V rokoch 1966/1967 až 1998/1999 *Katedra knihovedy a vedeckých informácií* poskytovala dvojodborové vzdelávanie v odbore knihovníctvo a vedecké informácie.

V rokoch 1994/1995 začala poskytovať katedra aj doktorandské vzdelávanie, ktoré sa dovtedy realizovalo najmä zásluhou prof. Jozefa Nováka v odbore *Pomocné vedy historické*. Od roku 1999 nesie pracoviska názov *Katedra knižničnej a informačnej vedy* a poskytuje vzdelávanie pre bakalárov, magistrov a doktorandov.

Na príprave a realizácii študijných programov, výučby a vedeckej práce sa tu podieľal rad významných odborníkov, ktorí svojim úsilím postupne sformovali teoretické východiská vedného odboru knižničná a informačná veda: prvým vedúcim katedry bol 21 rokov prof. dr. Štefan Pasiar (1960-1981), ďalej katedru viedli: doc. PhDr. Eugen Mešša, CSc. (1981-1989),

---

¹¹ KUBÍČEK, Jaromír. 2019. *Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích*. Brno : Moravská zemská knihovna, 2019. – 328 s. – ISBN 978-80-7051-250-0. S. 169- 176

doc. PhDr. Marta Nováková, CSc. (1989-1990), prof. Ing. Štefan Kimlička, PhD. (1990-1996, 2001-2003), prof. PhDr. Dušan Katuščák, PhD. (1996-2000), doc. Ing. RNDr. Jozef Lipták, CSc. (2003-2008), prof. PhDr. Soňa Makulová, PhD. (od 2008-2012), doc. PhDr. Pavol Rankov, PhD. (2012-).

Z ďalších vedcov a pedagógov treba okrem vyššie spomenutých vyzdvihnúť JUDr. Ing. Michala Baka, CSc., ktorý sa na katedre venoval automatizovaným informačným systémom a informačným jazykom, doc. Dr. Jána Žatkuliaka, CSc. - iniciátora inštitucionalizácie a programovania vedecko-výskumnej činnosti knižníc na Slovensku, doc. PhDr. Gabrielu Žibritovú, CSc., ktorej zásluhou sa dostala na katedre do popredia problematika dejín knižnej kultúry a historických knižných fondov na Slovensku, prof. PhDr. Jelu Steinerovú, PhD., zameranú na metodológiu odboru, semiotiku, vyhľadávanie a informačné správanie, PhDr. Martu Matthaidesovú, PhD., ktorá sa venovala najmä využívaniu informačných zdrojov a knižnično-informačným službám s dôrazom na znevýhodnených používateľov, PhDr. Elenú Sakálovú, PhD., ktorá sa špecializovala na knižničný manažment, teóriu práce s čitateľmi a informačnú výchovu, PhDr. Zoru Jurčackovú, CSc., ktorá sa venovala najmä organizácii poznania, informačným jazykom a terminologickej činnosti či PhDr. Annu Čabrunovú, ktorá zosumarizovala sociálno-psychologické problémy informačnej vedy. –

V roku 2002 inicioval a garantoval prof. PhDr. Dušan Katuščák, PhD vznik ďalšieho vysokoškolského pracovisku na Slovensku v odbore knižničná a informačná veda – knižničné a informačné štúdiá, a to na Žilinskej univerzite v Žiline, ktoré poskytuje vzdelávanie pre bakalárov, magistrov a doktorandov v odbore. –

Stredné odborné knihovnícke vzdelanie na Slovensku bolo možné získať od 1953 na Osvetovej škole v Bratislave. V roku 1962 sa táto škola premenovala na Strednú knihovnícku školu. V roku 2009 bola škola premenovaná na Strednú odbornú školu knihovníckych a informačných štúdií. Škola sústavne upravuje a skvalitňuje svoj vzdelávací program v súlade s trendmi v oblasti informačných a komunikačných technológií.

2.8.3.3 MEDZINÁRODNÉ KNIHOVNÍCKE ORGANIZÁCIE

Knihovníctvo a knihovníci majú svoje nadnárodné a národné profesijné združenia: IFLA - Medzinárodná federácia knižničných asociácií a knižničných inštitúcií (The International Federation of Library Associations and Institutions), EBLIDA - Európsky výbor knižničných, informačných a dokumentačných asociácií (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) ai. Na Slovensku je to SSK – Spolok slovenských knihovníkov (od r. 1946) a SAK – Slovenská asociácia knižníc (od r. 1993).

Librarian. [Wikipédia]. Dostupné: <http://en.wikipedia.org/wiki/Librarian>. [Posledná aktualizácia 24.10. 2014].

Zdroje:

LICHNEROVÁ, L. - ŠPÁNIOVÁ, M. Katedra knižničnej a informačnej vedy FifUK jubiluje: krátky pohľad na 60 rokov vysokoškolského štúdia knihovníctva. In: *Ikaros* [online]. 2011, roč. 15, č. 12 [cit. 27.10.2014]. Dostupné: <http://www.ikaros.cz/node/7287>. urn:nbn:cz:ik-007287. ISSN 1212-5075.

ŽIBRITOVÁ, G. Päťdesiat rokov vysokoškolského štúdia knižničnej a informačnej vedy na Slovensku. In *Knižnica*, roč. 2, č. 8 (2001), s. 410-413

3 KNIHOVEDA

Knihoveda je veda o knihe. Je to viacvýznamový pojem. Pojem knihoveda označuje:

- a) *disciplínu knižničnej a informačnej vedy* a
- b) *bibliistiku*.

Knihoveda (bibliológia) patrí do jadra akreditovaných vzdelávacích programov a predmetov v rámci štúdií v odbore *knižničná a informačná veda* (resp. knižničné a informačné štúdiá), a to ako súčasť histórie kultúry, bibliografie, štúdií písma, konzervovania papiera, výskumu dejín knižnej kultúry, výskumu dejín kníhtlače a tlačiarní.

V odbore *teológia* vo význame *bibliatika* rozumie najmä výklad biblie, biblická kritika, biblická teológia. Centrami výskumu, vzdelávania a organizovania vedeckých, odborných a popularizačných aktivít v knihovede (bibliológii, bibliografii a bibliistike) sú národné a medzinárodné profesijné organizácie, spolky a združenia s bohatou publikačnou aktivitou.

3.1 KNIHOVEDA AKO DISCIPLÍNA KNIŽNÍČNEJ A INFORMAČNEJ VEDY

Knihoveda ako disciplína *knižničnej a informačnej vedy* sa komplexne zaoberá výskumom *knihy* v historickom vývoji, najmä vznikom, vývojom, výrobou, uchovávaním, fyzickou materiálovou formou, šírením knihy, ako aj jej čítaním a kultúrnym pôsobením.

V medzinárodnej odbornej komunikácii sa používa pojem *bibliológia*. Synonymom pojmu *knihoveda* (bibliológia) je pojem *bibliografia*, ktorá sa zaoberá výskumom, získavaním, spracovaním a sprístupňovaním bibliografických informácií a súpismi kníh pre potreby knihovedy a bibliografického informačného prieskumu.

Od vynálezu kníhtlače je *knih* ako predmet výskumu knihovedy kvantitatívne najrozšírenejším predmetom písomného dedičstva a je kultúrno-historicky najdôležitejším fenoménom sociálnej komunikácie.

Knihoveda využíva vo výskume všeobecno-vedecké metódy ako aj metódy iných vedných disciplín a odborov, najmä histórie, jazykovedy, literárnej vedy, polygrafie, vied o umení, sociológie, chémie, biológie a pod.

3.2 KNIHOVEDA AKO BIBLISTIKA

Bibliatika – sa v medzinárodnej komunikácii rozumie komplexný vedný odbor, kt. sa zaoberá výskumom, výkladom a doktrínou *Biblie*.

4 ÚVOD DO DOKUMENTOLÓGIE. DOKUMENTOLÓGIA, DOKUMENT, ZDROJ

Dokumentológia je komplexná veda o dokumentoch a informačných zdrojoch, o ich vzniku, vývoji, obsahu, nosičoch obsahu, forme, štruktúre a ich mieste v dokumentových informačných systémoch.

V odbore *knižničná a informačná veda* existuje celý rad viac alebo menej ustálených pojmov a termínov, ktoré sa týkajú podstatného predmetu odboru. Dominantným pojmom knižničnej a informačnej vedy je pojem *dokument* ako ten predmet knižničnej a informačnej vedy, ktorý je pre túto vedu fundamentálny.

Knižničná a informačná veda sa zaoberá *dokumentom* ako entitou, ktorá predstavuje *zaznamenanú informáciu* a ktorá zásadne funguje v *sociálnej komunikácii*. Dokument ako predmet tejto vedy je *entita*, ktorá je pre knižničnú a informačnú vedu špecifický, jedinečný a umožňuje odlišenie tohto odboru od iných vedných odborov.

Za zakladateľa modernej *dokumentácie* a otca *informačnej vedy* sa považuje belgický vizionár, vynálezca, právnik a mierový aktivista *Paul Otlet*.

4.1 MUNDANEUM ([HTTPS://WIKISOFIA.CZ/WIKI/MUNDANEUM](https://wikisofia.cz/wiki/MUNDANEUM))

„*Mundaneum, neboli také papírový Google, byl místem shromažďujícím co nejvíce lidského vědění, založen v roce 1910 Paulem Otletem a Henrim La Fontainem. Dnes slouží jako výstavní prostor a archiv. Nachází se v Belgii ve městě Mons. Shromažďovalo informace ve formě odkazových metadat, vlastnilo i část celých publikací, ale nezaměřovalo se na ně.*“
MDT!!!

Sú autormi Medzinárodného desatinného triedenia a Otlet svoj teoretický koncept dokumentácie popísal v diele *Traité de documentation (Otlet, 1934)*¹². Vybraté state jeho prác sú významným vkladom do základov organizácie poznania (Rayward, 1990)¹³. Otletov pozitivistický prístup k dokumentácii znamenal vo svojej dobe pokrok a pretrváva stále v mnohých metodologických mikrosystémoch bádateľov.

Dokumentológia je približne od polovice dvadsiateho storočia aj disciplínou v rámci študijných programov v odbore knižničná a informačná veda a dokumentačných štúdií.

Tradiciu dokumentačných štúdií v otletovskom ponímaní (Documentation Studies (“Dokvit”)) v nórskej University of Tromso popisuje **Michael Buckland** (2007)¹⁴, ktorý poukazuje na vznik dokumentológie ako *disciplíny* a *oblasť vzdelávania*. Téma dokumentológie sa venuje

---

¹² Otlet, Paul. 1934. *Traité de documentation*, Bruxelles : Mundaneum, Palais Mondial, 1934.

¹³ Rayward, Warden Boyd, Otlet, Paul, *International Organization and Dissemination of Knowledge: Selected Essays*, Amsterdam, Elsevier, 1990.

¹⁴ Michael Buckland. 2007. Northern Light: Fresh Insights into Enduring Concerns. In: *A Document (Re)turn. Contributions from a Research Field in Transition*. Frankfurt a.M. 2007: Peter Lang.

aj v ďalších svojich prácach (1986), (1996)¹⁵,¹⁶ Buckland zdôrazňuje novátorský vklad francúzskej vedkyne **Suzanne Briet**, ktorá ako prvá pripravila prvý program dokumentačných štúdií (Documentation Studies) a ktorá bola zakladateľkou týchto štúdií na *Conservatoire National des Arts et Métiers* in Paris¹⁷. Prvé vydanie jej knihy s názvom *Čo je dokumentácia (Qu'est-ce que la documentation?)* vyšlo v roku 1951 (2006).¹⁸

Systematicky pracujú s pojmom dokumentológia ruskí a ukrajinskí vedci G. N. Shvetsova-Vodka (2008)¹⁹, Yu. V. Nesterovich (2013)²⁰, Yu. A. Chyapite (2010)²¹, E. A. Pleshkevich, G. A. Dvoenosova (2011)²².

Spomedzi spomenutých autorov sa osobitne komplexnejšie pojmu *dokument* venuje najmä G.N. Shvetsova-Vodka (2007)²³. Autorka považuje *dokument* za súčasť procesu sociálnej komunikácie, a preto sa venuje tejto základnej funkcii a miestu dokumentu v tejto komunikácii. Rozširuje tradičné definície a rozsah tohto pojmu, najmä pokiaľ ide o nosiče obsahu a funkcie dokumentov v dokumentových komunikačných systémoch.

Viacjazyčný tezaurus Európskej únie - tezaurus Eurovoc uvádza pojem *dokumentológia* ako *náuku o informáciách* a synonymum pojmu *informačná veda*.²⁴

Pojem dokumentológia sa však nie vždy považuje za identický s pojmom informačná veda. V praxi má dokumentológia aj povahu teoretickej disciplíny informačnej vedy aj oblasť praktickej činnosti. Dokumentológia ako živý a dynamický pojem má svoje obsahové špecifiká. Obsah a rozsah pojmu je variabilný a rôzne skupiny bádateľov ho naplňajú rôznym obsahom.

---

¹⁵ Buckland, Michael, 1986. Education for librarianship in the next century. *Library Trends* 34, no 4 (Spring 1986), 777-788.

¹⁶ Buckland, Michael, 1996. Documentation, Information Science, and Library Science in the U.S.A. *Information Processing & Management* 32, 63-76. Reprinted in *Historical Studies in Information Science*, eds. Trudi B. Hahn, and Michael

Buckland. Medford, NJ: Information Today, 159- 172.

¹⁷Briet, Suzanne, 2006. *What is Documentation? English Translation of the Classic French Text*. Transl. and ed. by Ronald E. Day and Laurent Martinet. Lanham, MD: Scarecrow Press.

¹⁸Dostupné (17.11.2015):<http://martinetl.free.fr/suzannebriet/questcequelaadocumentation/briet.pdf>

¹⁹ Shvetsova-Vodka, G. N. (2008) Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing (2008-01)

²⁰ Nesterovich, Yu. V. (2013) Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing (2013-04)

²¹ Chyapite, Yu. A. (2010) Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing (2010-01)

²² Dvoenosova, G. A. (2011) Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing (2015-02)

²³ G.N. Shvetsova-Vodka .2007. Definitions of a "document". In: *Nauchno-Technicheskaya Informatsiya*, Seriya 1, 2007, No. 8, pp. 1-6.

²⁴ Informačná veda. <http://eurovoc.europa.eu/drupal/?q=request&uri=http://eurovoc.europa.eu/3925>

Zdá sa, že popri pretrvávajúcej otletovskej metodologickej tradícii sa rozvíja dokumentológia niekoľkými ďalšími smermi so špecifickým obsahom, pričom tieto smery majú svojich reprezentantov, svoju vedeckú komunitu a dokonca inštitucionalizované zázemie.

Príkladom špecifického ponímania a vedeckého prístupu k dokumentácii je nemecký Ústav pre dokumentológiu a vedecké publikovanie. (Das Institut für Dokumentologie und Editorik e.V. (IDE)²⁵. Inštitút bol založený v roku 2006 a zameriava sa intenzívne na témy humanitných aspektov digitalizácie (Digital Humanities), pričom dominantným predmetom záujmu sú otázky digitalizácie a prezentácie historického písomného dedičstva a literatúry a otázky využívania informačných a komunikačných technológií vo vedeckom publikovaní²⁶.

Pojem dokumentológia sa používa špecificky aj na označenie disciplíny ako disciplína *kriminalistiky*. Dokumentológia sa považuje za disciplínu, ktorá v rámci kriminalistiky určuje pomocou vedeckých metód a metodických postupov pravosť alebo autorstvo dokumentov na súdne účely. *Dokumentológia* priamo súvisí so zákonmi a používa sa ako prostriedok dokazovania v súdnom konaní v trestnom, občianskom, obchodnom, pracovnom konaní a v akejkoľvek inej oblasti práva. Ide napríklad o zisťovanie pravosti podpisov, zisťovanie falšovania súkromných i verejných dokumentov, výskum písacích látok, atramentu a pod.²⁷

4.2 DOKUMENT

Klasický výklad pojmu *dokument* podáva popredná predstaviteľka knižničnej a informačnej vedy Marta Nováková (1998):

„Dokument je informačný prameň tvorený nosičom informácií v podobe hmotného predmetu a množinou dát alebo informácií, ktoré sú na ňom (v ňom) fixované a formálne i obsahovo usporiadané. Slovo dokument pochádza z latinčiny. Používa sa jednak ako bežný výraz hovorovej reči a jednak ako odborný termín viacerých vedných disciplín. Táto skutočnosť spôsobuje veľmi široký a nejednotný výklad pojmu: v najužšom zmysle môžeme dokument chápať len ako písomné svedectvo potvrdzujúce určitý právny stav (úradný doklad); v širšom zmysle d. chápeme ako ľubovoľný, materiálne fixovaný (zaznamenaný) myšlienkový obsah; v najširšom zmysle hovoríme o dokumente ako o ľubovoľnom predmete, ktorého cieľom je potvrdiť, doložiť alebo zdôvodniť určitý fakt.

V oblasti knižnično-informačnej činnosti sa slovo dokument začalo používať v prvej tretine 20. storočia, keď kniha už dávno prestala byť jediným a najdôležitejším hmotným informačným prameňom a keď sa hľadal vhodný výraz na súhrnné pomenovanie všetkých foriem zaznamenaných informácií vrátane nepublikovaných písomností, obrazových materiálov i zvukových záznamov najrozličnejšieho druhu. O zavedenie tohto pomenovania sa pričínala dokumentácia, menovite Paul Otlet.

---

²⁵ Das Institut für Dokumentologie und Editorik e.V. (IDE). (<http://www.i-d-e.de/>)

²⁶ Digitales Edieren im 21. Jahrhundert. Fachtagung des Landesarchivs Nordrhein-Westfalen anlässlich der Online-Veröffentlichung der nordrhein-westfälischen Kabinettsprotokolle von 1946 bis 1980, 03.11.2015 – 04.11.2015 Düsseldorf, in: H-Soz-Kult, 30.09.2015, <<http://www.hsozkult.de/event/id/termine-28976>>.

²⁷ Napr. Documentology or forensic document examination area. Dostupné 17.11. 2015.

<http://estudiorachetti.com/en/areaD.html>, alebo: Douglas H. Ubelaker 2014. *The Global Practice of Forensic Science*. John Wiley & Sons, 24. 11. 2014 - 400 s.

V súčasnosti v oblasti knižnično-informačnej činnosti termínom dokument označujeme všetky informačné pramene (bez ohľadu na ich fyzickú formu, obsah i spôsob jeho prezentácie), ktoré sú hmotnými jednotkami, vznikajú nejakým (ľubovoľným) zaznamenaním informácií, vznikajú preto, aby sa informácie uchovali v čase a/alebo preniesli v priestore.

V komunikačných procesoch dokument plní funkciu tzv. informačnej konzervy. Jeho zásluhou vzniká osobitný typ sprostredkovaného komunikačného spojenia, pri ktorom komunikátor i príjemca môžu byť od seba vzdialení v priestore i čase.

Informačné konzervy sa oddeľujú od pôvodcu (komunikátora) a získavajú samostatnú existenciu, čo má množstvo závažných dôsledkov. Z nich rozhodujúci význam má najmä skutočnosť, že sa takto docieľuje väčšia komunikatívnosť. Dokument, napr. rozmnožený, môže využívať veľký počet príjemcov, môže sa odovzdávať ďalším príjemcom, a tak vytvárať dlhé komunikačné cesty. Dokument takto rozširujú akčný rádius komunikačných spojení a menia ich na podujatia celospoločenského významu. Vo všeobecnosti pre ľubovoľné komunikačné akty a procesy realizované prostredníctvom dokumentu sa používa výraz dokumentová komunikácia.

Dokumenty vznikajú z rozličných pohnútok a s rozličnými cieľmi, komunikujú informácie najrozličnejšieho charakteru, tematiky i zamerania, využívajú sa rozličným spôsobom v najrozmanitejších oblastiach ľudskej činnosti. Diferencovanosť ich pôvodu, príčin vzniku, funkcií a využitia spôsobuje, že dnes pracujeme s d. najrozličnejších vlastností.

Pri všetkej rozmanitosti dokumentových vlastností jestvujú však určité kombinácie týchto vlastností, ktoré majú relatívne ustálený charakter a ktoré sa vždy znovu a znovu opakujú v celej skupine konkrétnych dokumentov.

Relatívne ustálené kombinácie dokumentových vlastností jestvujú vo vedomí komunikujúcej spoločnosti ako určité zovšeobecnené modely formálne i obsahovo uzavretých dokumentových celkov. Sú dostatočne zreteľne vymedzené a spoločnosť ich vie aj označiť osobitnými pomenovaniami, napr. monografia, technická norma, kartografický atlas, odborný film atď. Na označenie abstraktných celkov ustálených kombinácií vlastností, kt. zodpovedajú celé skupiny dokumentov s rovnakými al. podobnými charakteristikami, sa používa výraz typ dokumentu. Definujeme ho ako zreteľne vymedzený, vývojom ustálený a funkčne determinovaný celok obsahových i formálnych charakteristík, ktorý je optimálny pre určité komunikačné situácie a ktorý sa preto opakovane realizuje v istom stupni približnosti v množine dokumentov.

Typ dokumentu nie je len kategória formy. Ide o celostnú organizáciu príznakov, ktoré charakterizujú dokumentové informácie, ich výrazovú prezentáciu a ich materiálno-konštrukčné spredmetnenie.

Typy dokumentov sú predmetom typologických skúmaní. Typológia dokumentov sa zaoberá jednak stanovením, štúdiom a modelovaním typov dokumentov a jednak ich zoskupovaním na základe poznaných charakteristík a vzťahov.

Pri typologickom členení dokumentov sa používajú mnohé hľadiská.

Podľa spôsobu *zaznamenania* obsiahnutých informácií členíme dokumenty na písomné, obrazové, zvukové, audiovizuálne a strojom čitateľné.

Podľa stupňa *pôvodnosti* zaznamenaného obsahu rozoznávame dokumenty: pôvodné, sumarizačné a odvodené.

Podľa stupňa *zverejnenosti* členíme dokumenty na zverejnené a nezverejnené.

Podľa stupňa informačnej *redukcie* obsahu (informačného spracovania) rozoznávame v knižnično-informačnej praxi dokumenty primárne, sekundárne a terciárne.

V bežnom hovorovom styku i v knižnično-informačnej praxi sa v súčasnosti často rozlišuje medzi tzv. dokumentmi *tradičnými* (konvenčnými) a *netradičnými*, nekonvenčnými, modernými. Takéto členenie dokumentovej sféry nie je presné a terminologicky korektné. V podstate ide o rozlišovanie medzi informáciami zaznamenanými na papierových a nepapierových nosičoch, medzi záznamami priamo čitateľnými a záznamami, ktorých percepcia si vyžaduje ich premietnutie, zobrazenie na displeji ap.

Uplatňovanie takéhoto rozlišovania však odzrkadľuje rastúci počet a význam nepapierových nosičov v dokumentovej komunikácii a signalizuje začiatok postupného presúvania svetového poznatkového fondu z papiera na iné, predovšetkým elektronické nosiče.

Všetky uvedené typologické členenia d. majú len relatívny charakter. Nevystihujú rozmanitosť, zložitosť a dynamickosť súčasného sveta dokumentov. Hranice medzi jednotlivými skupinami nie sú ostré ani nepriechné. Pribúdajú dokumenty kombinovaného a hybridného charakteru“ (Nováková, 1998).²⁸

4.3 DRUHY DOKUMENTOV

Základné rozdelenie *dokumentov* alebo *zdrojov* do tried vychádza z ich prevažujúcich formálnych atribútov. Triedy dokumentov sú: TEXT, ZVUK, OBRAZ, AUDI-VIDEO.

Praktickú všeobecne klasifikáciu dokumentov akceptovanú v knižniciach a profesionálnych informačných inštitúciách zaviedol *de facto* knihovnícky štandard MARC 21 (2004)²⁹

Knihy (BK) –tlače, rukopisy a mikroformy textových materiálov monografickej povahy.

Seriály (SE) - tlače, rukopisy a mikroformy textových materiálov vydávaných v častiach s periodickou schémou vydávania (napr. periodiká, noviny, ročenky).

Počítačové súbory (CF) –počítačový softvér, číselné údaje, počítačovo orientované multimédiá, on-line systémy a služby. Ďalšie triedy elektronických zdrojov sa kódujú podľa najvýraznejšieho aspektu. Tieto materiály môžu byť monografickej alebo seriálovej povahy.

Mapy (MP) –všetky typy tlačí, rukopisov a mikroforiem kartografických materiálov vrátane atlasov, listových máp a glóbusov. Materiál môže byť monografickej alebo seriálovej povahy.

Hudobniny (MU) - tlače, rukopisy a mikroformy hudobnín ako aj pre hudobné zvukové nahrávky a nehudobné zvukové nahrávky. Materiál môže byť monografickej alebo seriálovej povahy.

Vizuálne materiály (VM) –premietateľné médiá, nepremietateľné médiá, dvojrozmerná grafiku, trojrozmerné artefakty alebo prirodzene sa vyskytujúce predmety a skladačky. Materiál môže byť monografickej alebo seriálovej povahy.

---

²⁸ Nováková, Marta. 1998. Dokument. In: **Informačná výchova: terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda.** Dušan Katuščák [zost.], Marta Matthaidesová, Marta Nováková; ed. slovn. Ladislav Ďurič, Viliam S. Hotár,-- 1. vyd. Bratislava: SPN, 1998. -- 375 s.

²⁹ MARC 21 : *Formát pre bibliografické údaje s pravidlami na označenie obsahu. 2004.* / Kongresová knižnica USA ; Preklad a odborná redakcia Dušan Katuščák, Martin Katuščák. – Martin : Slovenská národná knižnica, 2004. – 907 s.

Zmiešané materiály (MX) – primárne sú to archívne a rukopisné zbierky (archival and manuscript collections) materiály zmiešanej formy (mixture of forms of material). Materiál môže byť monografickej alebo seriálovej povahy. (Do roku 1994 sa táto skupina volala Archívne a rukopisné materiály (AM), eng. Archival and manuscript material (AM).

4.4 ZDROJ

V posledných desaťročiach možno pozorovať tendencie odklonu od pojmu *dokument* a preferovanie pojmu *zdroj*. Táto zámena pojmov je akceptovateľná a oba pojmy je možné považovať za synonymá. Výhrady by mohli spočívať v čisto lingvistickej rovine posudzovania pojmu *dokument* a pojmu *zdroj*. Kým na označenie *vedy* či *náuky o dokumente* by sme mohli použiť jednoslovný tvar *dokumentológia*, pri pojme *zdroj* sa v slovenčine dostávame do jazykových ťažkostí, pretože náuku o zdrojoch by sme mali analogicky označiť neobratným pojmom *zdrojológia*. Podobným adeptom na synonymum pojmu *dokument* je v slovenčine aj pojem *prameň* napríklad v slovnom spojení *informačný prameň*.

Pojem *dokument* má v kontexte knižničnej a informačnej vedy širší význam ako pojem *zdroj*. Neexistuje metodologicky významnejší dôvod, pre ktorý by bolo nevyhnutné vzdávať sa v odbore knižničná a informačná veda pojmu *dokument*.

V knižničnej a informačnej vede je každý *zdroj dokumentom* avšak nie každý *dokument* musí byť nevyhnutne aj *zdrojom*. Zdroj je *pragmatická* vlastnosť dokumentu. Dokument je vo väčšej alebo menšej *miere* zdrojom informácií alebo poznatkov. Avšak táto *miera* sa prejavuje v zásade len v subjekt objektovej relácii v uskutočnenej sociálnej komunikácii.

Triede *elektronických* informačných zdrojov sa u nás najkomplexnejšie venoval Jaroslav Šušol (2001).³⁰

Zdroj je pragmatická entita nesúca užitočný obsah má svoje miesto v konkrétnych metodologických koncepciách a nástrojoch informačnej činnosti. V dokumentačnej a knižničnej praxi sa pojem zdroj oprávnene ustálil najmä v súvislosti s presadzovaním nových katalogizačných pravidiel RDA (*Resource Description and Access*, Popis zdrojov a prístup). Ide o štandard pre katalogizáciu, ktorý sa intenzívne presadzuje v odbore od roku 2010. Je určený pre informačné inštitúcie, najmä pre knižnice, archívy, múzeá a pod. Koncepcia RDA si vyžiadala aj inováciu definovania zdrojov, ktoré sa spracúvajú v informačných inštitúciách. Postupne sa do praxe zavádza štandardná kategorizácia zdrojov, pričom sú definované kategórie osobitne pre *obsah* a osobitne pre *nosiče* (Kiorgaard, 2006)³¹.

4.5 KATEGORIZÁCIA ZDROJOV

Kategorizácia zdrojov je založená na dvoch sadách atribútov.

Prvá je a) sada atribútov pre *obsah* (*Tabuľka 1*) a druhá je b) sada atribútov pre *nosiče* (*Tabuľka 2*). Hviezdičky označujú atribúty s otvorenými hodnotami, tzv. *open value set*. Bez hviezdíčiek sú primárne hodnoty pre atribúty obsahu zdroja na najvyššej úrovni.

Character (language; music; image; other)	Znak (jazyk, hudba, fotografie, ostatné)
---	--

³⁰ Šušol, Jaroslav. 2001. Elektronické informačné zdroje a knižnično-informačné systémy – aktuálne problémy a súvislosti. In *ITLib*, 2001, č. 3. Dostupné: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2001/3/elektronicke-informacne-zdroje-a-knižnicno-informacne-systemy-aktualne-problemy-a-suvlosti.html?page_id=2305

³¹ Kiorgaard, Deirdre. 2006. *RDA/ONIX Framework for Resource Categorization*. Version 1.0. Dostupné: <http://www.rda-jsc.org/archivedsite/docs/5chair10.pdf>

SensoryMode (sight; hearing; touch; taste; smell; none)	Vnímanie (zrak, sluch, dotyk, chuť, vôňa, žiadna)
ImageDimensionality (two-dimensional; three-dimensional; not applicable)	Rozmernosť (dvojrozmerný, trojrozmerný, nehodí sa)
ImageMovement (still; moving; not applicable)	Pohyblivosť (statický, pohyblivý, nehodí sa)
Interactivity (interactive; non-interactive)	Interaktivita (interaktívne, neinteraktívne)
CaptureMethod (*)	Metóda snímania (*)
ExtensionMode (succession; integration; not applicable)	Spôsob rozširovania (postupnosť, integrácia, nehodí sa)
ExtensionTermination (determinate; indeterminate; not applicable)	Rozšírenie-ukončenie (určitý, neurčitý, nehodí sa)
ExtensionRequirement (essential; inessential; not applicable)	Rozšírenie-požiadavka (základný; nepodstatné, nehodí sa)
RevisionMode (correction; substitution; transformation; not applicable)	Režim-revizia (korekcia; substitúcia, transformácia, nehodí sa)
RevisionTermination (determinate; indeterminate; not applicable)	Revízia-ukončenie (určitý, neurčitý, nehodí sa)
RevisionRequirement (essential; inessential; not applicable)	Revízia-požiadavky (zásadné, nepodstatné, nehodí sa)
Purpose (*)	4.6 ÚČEL (*)
Subject (*)	Predmet (*)
Form/Genre (*)	Forma / žáner (*)

StorageMediumFormat (sheet; strip; roll; disc; sphere; cylinder; chip; file server)	Formát nosiča (list, pás, zvitok, disk, guľa, valec, čip, file server)
HousingFormat (binding; flipchart; reel; cartridge; cassette; not applicable)	Formát uloženia (väzba, flipchart, cievka, zásobník, kazeta, nehodí sa)
BaseMaterial (*)	Základný materiál (*)
AppliedMaterial (*)	Nanesený materiál (*)
FixationMethod (*)	Fixačné metóda (*)
FixationTool (*)	Fixačný nástroj (*)
EncodingFormat (*)	Formát kódovania (*)
Generation (first; reproduction)	Generácia (prvá, reprodukcia)
IntermediationMethod (*)	Sprostredkovacia metóda (*)
IntermediationTool (microform reader; microscope; projector; stereoscope; audio player; audiovisual player; computer; not required)	Sprostredkovací prostriedok (čítacie zariadenie, mikroskop, projektor, stereoskop, audioprehrávač, audiovizuálny prehrávač, počítač; nie je nutné)

4.7 KVANTIFIKÁCIA DOKUMENTOV NA SLOVENSKU

Orientačné počty dokumentov – objektov kultúrneho dedičstva – v pamäťových a fondových inštitúciách na Slovensku obsahuje prehľadná tabuľka, ktorú sme vypracovali v rámci prípravy národných projektov digitalizácie v roku 2006-2007.

Tabuľka 4 Orientačný štatistický prehľad zbierok PFI (stav za Slovensko, rok 2007)

Sektor	Počet inštitúcií	Zbierky spolu Časti zbierok	Poznámky
Múzeá	103	15 629 130	
Galérie	25	164 013	<p>Sieť galérií na Slovensku 1 štátna galéria, 16 galérií v zriaďovateľskej pôsobnosti VÚC (1 galéria Banskobystrický VÚC, 1 galéria Trenčiansky VÚC, 2 galérie Košický VÚC, 2 galérie Nitriansky VÚC, 2 galérie Trnavský VÚC, 3 galérie Prešovský VÚC a 5 galérií Žilinský VÚC), 7 obecných galérií a 1 galéria má iného zriaďovateľa.</p> <p>Z uvedeného počtu má 159 194 objektov prírastkové číslo. Fakticky teda ide o 159 194 objektov.</p>
Knižnice	2 626	42 314 974	Ide o verejné knižnice (štátne, VÚC, obecné), špeciálne, vedecké knižnice (SAV, ŠVK, MŠ SR)
		knihy a zviazané periodiká	
		audiovizuálne dokumenty	
		elektronické dokumenty (vrátane digitálnych)	
		Mikroformy	
		rukopisy	
		Iné špec.dok.	
Pamiatky	22	69 160	Pamiatkový úrad, krajské pamiatkové úrady (8), mestské pamiatkové úrady.
		národné kultúrne pamiatky	
		pamiatkové objekty	
		pamiatkové predmety	
		pamiatkové územia	
		lokality kultúrneho dedičstva	
Archívy	35	viac ako 180 000 b.m.	Štátne ústredné archívy (2), štátne archívy s regionálnou územnou pôsobnosťou (8), mestské archívy (1), špecializované verejné archívy (24). Zdroj: http://www.civil.gov.sk/p19/p19-01.shtm . Zámery digitalizácie, zatiaľ bez uvedenia výberových kritérií, obsahuje pracovný materiál: Španková, M. – Hanus, J. – Kažimírová, Z. – Kartous, P.: <i>Stav zabezpečenia „informatizácie“ v pôsobnosti sekcie verejnej správy na úseku štátnych archívov zriadených ministerstvom vnútra</i> . Bratislava : MVSR, 8 s.
Národný filmový archív	462	viac ako 3 546 filmov	Počet audiovizuálnych dokumentov na Slovensku nie je presne známy. Zbierky sa nachádzajú v zákonných depozitároch, konkrétne SFÚ. Audiovizuálne zbierky sa nachádzajú aj v štátnych archívoch, mestských archívoch a špecializovaných verejných archívoch, knižniciach, múzeách, galériách, SAV, akademických inštitúciách a pod. Slovenský filmový ústav pripravoval zisťovanie počtov audiovizuálnych dokumentov cez dotazník: Aktualizovaný návrh dotazníka pre generálnu inventarizáciu audiovizuálneho dedičstva. Zdroj: Šmatlák, Martin: <i>Aktualizácia projektu systematickej obnovy audiovizuálneho dedičstva Slovenskej republiky</i> . Bratislava :

			Slovenský filmový ústav, november 2008. 47 s. (Pracovný materiál). Celková dĺžka (metráž) materiálov SK filmov v SFÚ (stav 2008) je 14 237 470 metrov.
--	--	--	--

4.8 KVANTIFIKÁCIA PÍSOMNÝCH DOKUMENTOV

V spojitosti s prípravou projektu digitalizácie na Slovensku bolo nevyhnutné zistiť počty objektov určených na digitalizáciu tak, aby sa do tohto procesu dostali najdôležitejšie dokumenty. Popri počte knižničných jednotiek bolo potrebné vziať do úvahy aj typy nosičov, ich rozmery a pod. Na účely konzervovania a deacidifikácie bolo potrebné kvalifikovane odhadnúť hmotnosť materiálov a kritériá rozdelenia dokumentov do technologických tried pre procesy masovej digitalizácie a konzervovania. Tieto údaje boli rozhodujúce a nevyhnutné na určenie finančnej náročnosti projektu, návrh infraštruktúry a plánu pre celkové vecné, časové a finančné riešenie digitalizácie a konzervovania.

	Položka	počet objektov	str.na objekt	počet strán
1	Knihy z depozitu SNK	500 000	350	175 000 000
2	Historické dokumenty, manuskripty, staré a vzácne tlače, vybrané archívne pomôcky, textové prejavy tradičnej ľudovej kultúry a pod.	150 000	200	30 000 000
3	Nové knihy (nové ročné prírastky slovacikálnych kníh SNK)	50 000	350	17 500 000
4	Zborníky, Acta, zborníky z vedeckých a odborných konferencií atd.	10 000	350	3 500 000
5	Zborníky, Acta, zborníky z vedeckých a odborných konferencií atd. 2010-2015	250	350	87 500
6	Štúdie, vedecké a odborné state a články v zborníkoch	700 000 ³³	0	0
7	Seriály(slovacikálne)	13 500		20 250 000
8	Nové ročné prírastky titulov seriálov do SNK 2010-2015	5 000		7 500 000
9	Viazané rukopisy, archívne pomôcky, plagáty,	10 250		10 250
	Spolu	1 439 000		253 847 750

³² Žiadosť o nenávratný finančný príspevok. Príloha č. 4-2 Opis projektu, s. 45 (neoddeliteľná súčasť zmluvy)

³³ Počet 700 000 článkov sú *Samostatné objekty v zborníkoch, vedeckých a odborných časopisoch* (Embedded objects, articles from proceedings and professional journals (nie články v novinách) Tieto objekty v počte 700 000 sú výsledkom digitalizácie 730 000 samostatných analógových fyzických knižničných jednotiek, a preto sa neskenujú sa samostatne.

Položka	Počet objektov	Str. na objekt	Počet strán
Knihy (1+2+3)	700 000	300	222 500 000
Zborníky (4+5)	10 250	350	3 587 500
Seriály (noviny a časopisy) 7+8	18 500		27 750 000
Viazané rukopisy, archívne pomôcky, plagáty	1 250		10 250
Spolu	730 000 ³⁴		253 847 750

5 TYPY KNIHOVEN V ČR A V EU

V medzinárodnej klasifikácii knižníc sa rozoznávajú a definujú v rámci uvedených druhov najrozšírejšie *typy knižníc*:

5.1 AKADEMICKÉ KNIŽNICE

Akademické knižnice slúžia študentom a vedecko-pedagogickým zamestnancom vysokých škôl a univerzít a sú spravidla ich povinnou súčasťou. Nachádzajú sa v univerzitných kampusoch a sú buď *celouniverzitné* alebo *fakultné*. Majú priestory a študovne osobitne určené pre individuálne štúdium a pre skupinové aktivity. Sú to *vedecké knižnice*, ktoré obsahujú zbierky zodpovedajúce študijným programom a vedeckému zameraniu vysokých škôl a univerzít a budujú svoje *digitálne repozity*.

Niektoré akademické knižnice obsahujú cenné historické zbierky rukopisov, starých a vzácných tlačí, máp, hudobnín a pod. Pracujú v nich erudovaní *akademických knihovníci*, ktorí sú odborníkmi v určitých oblastiach a sú schopní poskytovať kompetentné konzultácie a služby pre účely vedy, výskumu a vzdelávania. *Akademické k.* spravidla poskytujú nielen služby viazané na vlastné fondy, ale využívajú aj kooperáciu knižníc a informačných inštitúcií a spravidla zabezpečujú kvalifikovaný *prístup* akademickej obce do externých voľne dostupných alebo komerčných *informačných zdrojov a databáz*.

5.2 VEREJNÉ KNIŽNICE

Verejné knižnice sú otvorené výpožičné knižnice a slúžia všetkým spoločnostiam veľkostí a typov poskytovaním výpožičiek, konzultácií, besied, vzdelávacích podujatí a cvičení pre komunity, deti, seniorov, spolky, združenia a p. *Verejné k.* tvoria spravidla najpočetnejší typ knižníc v krajine. Slúžia širokej verejnosti, obrazne povedané "*od kolísky do hrobu*". *Verejné k.* majú univerzálne zbierky a často aj oddelenia, ktoré sa zameriavajú na oblasti služieb pre deti, mládež, dospelých a dospelých.

Verejné knižnice sa rozdeľujú aj podľa toho, kde sa nachádzajú, kto ich zriaďuje a komu primárne slúžia (*obecné, mestské, regionálne*).

Mnohé verejné k. tiež slúžia ako *komunitné organizácie*, ktoré poskytujú bezplatné služby a podujatia pre verejnosť, ako je čítanie skupín, besedy so spisovateľmi, moderované voľnočasové a zábavné aktivity a pod. Verejné k. zohrávajú významnú úlohu v boji proti rastúcej negramotnosti medzi mládežou. Verejné k. sú zriaďované a financované z verejných

³⁴ Počet 730 000 objektov je počet samostatných analógových fyzických knižničných jednotiek.

zdrojov organizáciami verejnej a štátnej správy alebo súkromným sektorom. V roku 2005 vznikla iniciatíva *Knižnica 2.0*, ktorá bola reakciou na existenciu globálnych sietí a *Web 2.0* s množstvom informácií a vyjadruje snahu prispôbiť činnosť verejných knižníc meniacim sa potrebám používateľov pomocou technológie *Web 2.0* a pokus o zainteresovanie používateľov na činnosti knižníc a skvalitňovaní ich služieb. Ide napr. o možnosť priamo komunikovať s knižnicou, komentovať jej služby, značkovanie, záložky, diskusie, využívanie on-line sociálnych sietí v knižniciach, plug-iny a widgety. Napriek dôležitosti verejných knižníc, sú stále častejšie redukované ich rozpočty, v dôsledku čoho mnoho verejných knižníc zaniká a prepúšťajú sa ich zamestnanci.

5.3 ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

Školské knižnice sú zvyčajne súčasťou vzdelávacieho systému, a slúžia žiakom a študentom základných a stredných škôl. Niektoré sa nazývajú *mediálne centrá*, a ich knihovníci sú vzdelaní v oblasti školských médií a pomôcok.

5.4 NÁRODNÉ KNIŽNICE

Národné knižnice slúžia ako národné alebo štátne dlhodobé úložiská dokumentov. Majú právo tzv. povinného výtlačku (*zákonného deponátu*), čo znamená, že na základe zákona dostávajú predpísaný počet exemplárov každej publikácie, ktorá bola vydaná alebo vyrobená v danej krajine.

Na rozdiel od verejnej knižnice národné knižnice zriedka umožňujú požičiavanie kníh občanom. Zbierky národných knižníc obsahujú vzácne, cenné alebo významné diela. Mnoho národných knižníc spolupracuje v rámci sekcie národných knižníc v Medzinárodnej federácii knihovníckych asociácií a inštitúcií (IFLA), čo je celosvetová organizácia umožňujúca diskusie o ich bežných úlohách, definuje a presadzuje spoločné štandardy a realizuje projekty, ktoré im pomáhajú plniť svoje povinnosti. Národné knižnice Európy spolupracujú v rámci Konferencie európskych národných knižníc (CENL).

5.5 REFERENČNÉ KNIŽNICE

Referenčné knižnice nepožičiavajú knihy a iné predmety. Typicky ide o knižnice obsahujúce zbierky na výskumné účely, napríklad na vysokej škole. Niektoré jednotky v nich môžu byť veľkej historickej ceny a sú dokonca unikátne. Často ide o špeciálne *študovne*, kde sú umiestnené referenčné diela, ako sú slovníky, encyklopédie, príručky a p.

5.6 VÝSKUMNÉ KNIŽNICE

Výskumné knižnice (vedecké knižnice) sú študijné a vedecké knižnice a obsahujú zbierky špeciálne zbierky z jednej alebo viacerých oblastí výskumu alebo odboru. Podporujú odborný alebo vedecký výskum a všeobecne zahŕňajú primárne i sekundárne zdroje. Udržiavajú stále zbierky a snažia sa zabezpečiť prístup ku všetkým potrebným materiálom. Vedecká knižnica je najčastejšie akademické alebo národná knižnica. Veľká *špeciálna knižnica* môže mať vo svojej štruktúre *výskumnú knižnicu* zameranú na určitý odbor alebo disciplínu vedy a výskumu.

5.7 ŠPECIÁLNE KNIŽNICE

Špeciálne knižnice. Do tohto typu knižníc spadajú všetky ostatné knižnice fyzických a právnických osôb alebo ich súčastí. Ide o knižnice firiem, verejných a štátnych inštitúcií, nemocníc, múzeí, výskumných laboratórií, advokátskych kancelárií, ministerstiev a agentúr.

Patria k nim knižnice pre znevýhodnených občanov, nemocničné, lekárske, právnické, vojenské, hudobné, historické a pod.

6 ZÁKLADNÍ LEGISLATIVNÍ ZAJIŠTĚNÍ PROVOZU PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍ. ROLE KNIHOVEN V INFORMAČNÍ POLITICE ČR. KNIHOVNA JAKO SYSTÉM PRO PŘÍJEM, ZPRACOVÁNÍ, UCHOVÁNÍ A DISTRIBUCI INFORMACÍ A ZNALOSTÍ

6.1 KNIŽNIČNÝ SYSTÉM (EN LIBRARY SYSTEM)

Knižničný systém je pojem, kt. sa vzťahuje na abstraktný homomorfný model jednej knižnice al. určitého súboru knižníc ako reálnych objektov, pričom ich dominantným globálnym cieľom je poskytovanie knižničných *služieb* viazaných na tlačené dokumenty – najmä písomné dedičstvo (monografie, seriály, hudobniny, špeciálne dokumenty ap.) alebo iné médiá.

7 MEDIATÉKA

Vzhľadom na rastúci počet dokumentov fixovaných na iných médiách, než je tradičný papier, vznikajú pomerne rýchlo tzv. mediatéky a ich zoskupenia. Pojem *mediatéka* možno z funkčného hľadiska považovať za synonymum knižnice informačného typu a za prvok knižničného systému.

7.1 NÁZOV „MEDIATÉKA“

Mediatéka je pomenovanie nového typu *modernej virtuálnej knižnice alebo znalostného centra*. Tradičná akademická knižnica je vo vedomí generácií spojená s *papierovými* nosičmi (knihy, noviny, časopisy, zborníky, katalógy a pod.).

Avšak, aj *tradičná knižnica* aj *mediatéka* je, informačným, vzdelávacím a kultúrnym zariadením. To majú spoločné. Mediatéka ako *moderná virtuálna knižnica* však obsahuje a aktívne prezentuje *všetky druhy a typy knižničných a archívnych papierových a nepapierových nosičov*, nielen knihy.

V *Mediatéke* sú kvalifikovaní konzultanti a informační špecialisti schopní navigovať akademickú obec vo svete informácií, informačných zdrojov, licencovaných zdrojov nakupovaných rôznymi subjektami, manažovať agendu prístupu a podmienky sprístupňovania ku komerčným a nekomerčným zdrojom a databázam.

Vo vzťahu k akademickému a vzdelávaciemu sektoru môžu byť v *Mediatéke* koncentrované knižničné a informačné služby. Zatiaľ žiadna univerzita nemá *modernú univerzitnú knižnicu*, ako ich poznáme napr. z amerických alebo európskych univerzitných kampusov.

Mediatéka je logickým pokračovaním úsilia nejakej *univerzitnej knižnice* o skvalitňovanie knižničných a informačných služieb a reagovať tak na meniace sa požiadavky kladené na vzdelávacie a vedecko-výskumné úlohy university.

Preto univerzitná Mediatéka môže slúžiť napr. ako Virtuálna akademická knižnica, Univerzitný digitálny repozit a Archív university.

V *Mediatéke* bude vhodné umiestniť prístupové miesta do najvýznamnejších inštitúcií a systémov, ktoré zabezpečia prístup ku zbierkam akademických a vedeckých inštitúcií a systémov (knižníc, archívov, múzeí, galérií, vzdelávacích inštitúcií a i.), ako aj vysunuté pracoviská iných verejných, národných a štátnych inštitúcií, pracovisko digitálnych služieb, pracovisko *print on demand*, pracovisko na tvorbu, uchovávanie a distribúciu elektronických publikácií autorov z univerzity a kooperujúcich pracovísk a pod.

7.2 MEDIATÉKA UNIVERZITY ALEBO ŠKOLY

- projekt Mediatéky spravidla korešponduje s dlhodobou stratégiou rozvoja univerzity, pričom môže byť predmetom medzifakultného záujmu a produktom inovácií v oblasti informačných služieb pre potreby študentov, učiteľov a výskumníkov,
- je miestom *sprístupňovania a sprostredkovania prístupu* k elektronickým, digitálnym zdrojom,
- je zodpovedná za registratúru a archív školy,
- je miestom evidencie, digitalizácie a dlhodobého archivovania záverečných a kvalifikačných a prác a výskumných správ školy,
- obsahuje *všetky druhy dokumentov*, bez ohľadu na to, o aký nosič ide, čo najmenej papierových kníh, novín, časopisov, (snáď len niektoré v čítárni) a pod., čo zvyšuje nároky na získanie, udržanie a kvalifikovanú obsluhu IKT
- je miestom *prezentácie a sprístupňovania informácií, poznatkov* a všetkých typov médií z domácich a zahraničných zdrojov na účely vedy, výskumu, vzdelania, zábavy a voľnočasových aktivít študentov a učiteľov,
- je miestom *prezentácie a podpory* vzdelávacích aktivít,
- slúži ako *digitálny reposit a prístupové miesto*, z ktorého budú dostupné všetky druhy materiálov a nosičov informácií a poznatkov z produkcie univerzity – mapy, mikrofilmy, audiozáznamy, CD, DVD, kazety, videozáznamy, videohry, elektronické knihy, elektronické informačné zdroje, internet a pod.,
- je otvorená *verejná inštitúcia*, ktorá môže za určitých podmienok poskytovať služby odbornej verejnosti a centrum prístupu k poznatkom prostredníctvom *asistovanej navigácie*, ktorú zabezpečí kvalifikovaný personál,
- je *komunitným centrom* a miestom stretávania a spoločných alebo individuálnych aktivít študentov, bude viac miestom, z ktorého je možný *virtuálny prístup* k poznatkom a menej knižničným skladom a archívom na fyzické dlhodobé uskladňovanie dokumentov;
- v univerzitnej mediatéke dominuje *virtuálny a digitálny svet*,
- je miestom *prezentácie technológií, inovácií*, miestom *popularizácie vedy, ekologických aktivít*, hlavným *centrom voľného času* a miestom na stretávanie a voľnočasové aktivity *študentov, učiteľov a odbornej verejnosti*,
- je *multifunkčným zariadením*, ktoré zahŕňa digitálnu knižnicu, študovňu, čítareň, galériu vedeckých a technických prác študentov a výskumníkov, centrum vizuálnych médií a príslušných služieb.

Mediatéka môže byť multifunkčným zariadením verejnej vysokej školy zriadené a spravované rektorátom, ako informačné, vzdelávacie, kultúrne, spoločenské a rekreačno-zábavné zariadenie.

7.2.1 HOMOMORFNÝ MODEL

Ak hovoríme o *abstraktnom homomorfnom modeli*, máme na mysli zjednodušený obraz jednej knižnice al. niekoľkých knižníc, kt. interpretujeme ako *systémy*. V praxi sa často stáva, že jednotlivú knižnicu al. súbor knižníc potrebujeme lepšie spoznať, aby sme v nich mohli uskutočniť nejaké zmeny. Môže ísť o situácie, keď potrebujeme zlepšiť riadenie knižnice, optimalizovať spracovateľské procesy, zlepšiť služby knižnice, zaviesť v knižnici informačnú technológiu ap.

V takýchto prípadoch spravidla musíme skúmať a popísať systémové vlastnosti knižnice al. knižníc ako konkrétneho reálneho objektu. Toto skúmanie a popisovanie nám umožňuje najlepšie systémový prístup, kt. predstavuje súhrn metodických prostriedkov dovoľujúci

konštrukciu takého systémového modelu (obrazu) objektu, kt. bude z hľadiska konkrétnych cieľov dostatočný.

7.3 KNIŽNICA AKO OBJEKT A KNIŽNICA AKO SYSTÉM

Mali by sme rozlišovať medzi *knižnicou ako reálnym objektom* a *knižnicou* (knížnicami) ako *systémom*. — Pojem k. s. sa môže vzťahovať na *jednotlivú knižnicu* (systém knižnice) al. na určitú *množinu knižníc* (systém knižníc).

V oboch prípadoch možno k. s. považovať za druh spoločenského informačného systému. Jeho vonkajším cieľom je poskytovať knižničné a informačné služby. Ide o otvorený a dynamický systém, kt. má typické systémové väzby, vstupy, výstupy, globálne i čiastkové ciele a kt. sa mení v čase.

Niekedy sa pojmom knižničný systém nevhodne označuje softvér používaný v automatizovanom systéme knižnice. Pojem knižničný systém možno zaradiť medzi základné pojmy knižničnej a informačnej vedy, v kt. sa začal používať s prenikaním aplikácií systémových teórií a kybernetiky začiatkom 60. r. do rôznych disciplín.

7.3.1 KNIŽNICA AKO SÚČASŤ VEREJNÝCH INFORMAČNÝCH SLUŽIEB

Z hľadiska informatizácie spoločnosti patria k. s. do oblasti (verejných) informačných služieb. — Ak sa pojem knižničný systém vzťahuje na systém knižnice, týka sa spravidla viac jej vnútornej organizačnej a funkčnej štruktúry (knižničné fondy, knižničné katalógy, knižničné služby, organizácia a riadenie knižnice, bibliografická činnosť) ako jej spoločenských funkcií (kultúrna, osvetová a informačná funkcia).

V procese poznávania a modelovania knižnice ako objektu možno jednotlivé prvky štruktúry knižnice interpretovať pri zvolení príslušnej rozlišovacej úrovne ako relatívne samostatné subjekty al. subsystémy.

Potom možno hovoriť o systéme knižničných fondov, systéme knižničných katalógov, systéme knižničných služieb, systéme riadenia knižnice, bibliografickom systéme ap.

Ak sa pojem knižničný systém týka systému knižníc, rozumie sa ním určitá množina knižníc, kt. má spoločné hlavné úlohy a princípy činnosti a kt. fungujú ako jeden viacstupňový celok v rámci krajiny, regiónu al. oblasti ľudskej činnosti. V tomto význame je pojem knižničný systém v knihovníctve najrozšírenejší.

V našej knihovníckej literatúre bol zaužívaný na pomenovanie množiny knižníc na národnej úrovni pojem *knižničná sústava*. Rozumel sa ním súhrn knižničných objektov ako častí (zložiek), kt. sú v určitých vzájomných vzťahoch.

V odbornom kontexte je pojem *knižničná sústava* prekonaný a nepresný a vhodné je nahradiť ho pojmom knižničný systém. Používanie pojmu "sústava" je intuitívne pomenovanie istého, len veľmi rámcovo určeného súboru objektov, neopiera sa o žiadnu teóriu a je preložitelný do iných jazykov vlastne len ako systém.

7.4 HISTORICKÁ CESTA KU KNIŽNIČNÉMU SYSTÉMU

Knižnice prešli v priebehu svojho vývoja prirodzeným procesom diferenciacie a integrácie. Korene neskoršieho k. s. siahajú do obdobia začiatkov knižnej kultúry, späť u nás s christianizáciou územia, základom staroslovanského písomníctva v 9. stor. a do obdobia latinskej kultúry v 13. a 14. stor., kedy sa knižná kultúra a knižnice začali formovať pri cirkevných inštitúciách.

Knižnice sa až do začiatku 20. stor. vyvíjali pomerne autonómne, živelne a podľa konkrétnych podmienok. Prvky premysleného systému riadenia knižníc sa objavujú najprv v Čechách. Tieto snahy vyjadroval knižničný zákon z r. 1919, kt. platil aj pre nás. Na Slovensku do r. 1925 sa organizácia verejných ľudových knižníc opierala o dobrovoľnú starostlivosť doplňovanú štátnou pomocou. Začali sa formovať špecifické skupiny knižníc (obecné, mestské, spolkové, roľníckych besied, Sokola, Matice slovenskej, RTJ, kočovné, nemocničné väzenské a i.).

Začal sa tvoriť k. s. *Vykonávacími predpismi* (z 30. jan. 1925) ku knižničnému zákonu z r. 1919 boli stanovené spoločenské ciele systému (šírenie osvetu, poznania). Verejné knižnice sa mali zriadiť vo všetkých obciach Slovenska. Bol teda určený rozsah a pôsobnosť systému. Začala sa organizovaná regulácia doplňovania knižničných fondov (*Výpravňa kníh v Matici slovenskej, Komisia pre výber čítania do slovenských knižníc, Seznam knih, vhodných do veřejné knihovny obecní*)³⁵.

Jednota či kompaktnosť systému sa začala zabezpečovať odbornou *metodickou* činnosťou (*Příručka pro správu knihoven venkovských*), ktorej cieľom bola *unifikácia knižničných procesov* so zreteľom na mnoho knižníc rovnakého typu.

Knižnice boli povinné viesť miestny zoznam, prírastkový zoznam, menný zoznam, pokladničnú knihu, výpožičný poriadok tak, aby bolo možné vyhotovovať štatistické prehľady.

Vznikli *knižničné rady, knižničné odbory, knižniční referenti a bol zorganizovaný štátny dozor nad knižnicami*. Uvedené iniciatívy a vlastnosti knižníc po r. 1919 a najmä po r. 1925 nás oprávňujú hovoriť o vzniku knižničného systému na národnej úrovni, i keď v tom čase neboli k dispozícii systémové teórie, kt. by dovoľovali exaktné modelovanie daného sociálneho objektu a javu.

7.5 JEDNOTNÁ SÚSTAVA KNIŽNÍC (JSK)

Uvedomejšie a profesionálne prepracovanejšie systémové snahy o formovanie knižničného systému pozorujeme koncom 50. rokov. Vtedy sa objavuje pojem *jednotná sústava knižníc* a vyjadruje snahu o dovŕšenie formovania súboru inštitúcií do relatívne uzavretého celku s vnútorným funkčným usporiadaním³⁶. Právnou normou o jednotnej sústave knižníc je *Knižničný zákon č. 53 z r. 1959*, kt. kodifikoval systém knižníc (K.s.) na štátnej resp. národnej úrovni. JSK sa považuje aj za systém systémov.

Prvkami tohto systému sú knižničné siete, kt. možno posudzovať ako relatívne samostatné systémy. K. s. v zmysle zákona z r. 1959 pozostával z týchto knižničných sietí:

- ľudové knižnice,
- štátne vedecké knižnice,
- školské knižnice,
- vysokoškolské knižnice,
- knižnice múzeí, galérií, archívov a

---

³⁵ Balaš, R.: První rok působnosti zákona o obecních knihovnách na Slovensku. Praha : Česká osvěta, 1926.

Kraus, F.: Obecné knihovnictvo na Slovensku. Bratislava : Komenský, 1937.

³⁶ Páv, J. a kol. : Sústava knižníc na Slovensku. Martin : Matica slovenská, 1972.

Riško, A.: Knižničná sústava. Martin : Matica slovenská, 1983. 228 s.

- ústavov pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírod,
- odborárske knižnice,
- knižnice zložiek Národného frontu,
- technické knižnice,
- pôdohospodárske knižnice,
- knižnice ústavov akadémie vied,
- knižnice ostatných vedeckých a výskumných ústavov,
- knižnice výskumných zdravotníckych ústavov a zariadení,
- administratívno - ekonomické knižnice,
- knižnice ozbrojených síl.

Na čele jednotlivých sietí boli ústredné knižnice a na čele celej JSK bola v Čechách Národní knihovna a na Slovensku Matica slovenská.

7.6 FUNKCIE SYSTÉMU JEDNOTNEJ SÚSTAVY KNIŽNÍC

Pre etapu JSK bol charakteristický pokus o definovanie a realizáciu funkčných parametrov a cieľov systému.

Išlo najmä o tieto funkcie:

1. medziknižničná výpožičná služba,
2. spolupráca v bibliografickej a informačnej činnosti,
3. kooperácia v doplňovaní fondov,
4. centralizácia v spracúvaní fondov (ústredná katalogizácia, dokumnetácia ap.),
5. štandardizácia a normalizácia knižničnej techniky,
6. centralizácia evidencie činnosti (štatistiky, kvalitatívne rozbery, prehľady pracovníkov a materiálnych podmienok),
7. koordinácia perspektívnych plánov činnosti a rozvoja knižníc,
8. jednotný systém výchovy odborných pracovníkov pre knižnice, bibliografiu a strediská vedeckých informácií,
9. centralizácia výstavby knižníc a výroby typizovaného nábytku a technických pomôcok pre knižnice,
10. jednotný systém metodickej pomoci a s ním súvisiaca koordinácia teoretických prác počnúc dokumentáciou a končiac uplatnením najpokrokovejších domácich i zahraničných skúseností.

Základným nástrojom riadenia systému sa stal *jednotný systém metodickej pomoci*.

7.7 CENTRALISTICKÝ IDEOLOGICKÝ CHARAKTER JSK

Pre obdobie JSK ako významnú etapu formovania knižničného systému bola charakteristická snaha o *administratívnu centralizáciu, unifikáciu, formálnu i obsahovú jednotu, ako aj výrazný ideologický nátlak* ako mimoprofesionálny a determinujúci faktor, čo možno považovať za jednu z príčin rozpadu JSK po roku 1989.

Zo systémového hľadiska mala JSK ako reálny systém nevýrazné základné systémové vlastnosti, medzi kt. patrí celostnosť, zviazanosť, organizovanosť a integračné vlastnosti. Mnoho systémových prvkov a tendencií JSK však možno použiť v ďalšom dotváraní národného knižnično-informačného systému. — Ďalšou etapou formovania k. s. na Slovensku, ktorú treba vidieť ako pokračovanie doterajšieho vývoja, bude pravdepodobne etapa *integrovaného knižnično-informačného systému*, pre kt. je charakteristická snaha o

účelnú decentralizáciu, integráciu, výkonnú kooperáciu (vznik a pôsobenie kooperačných združení knižníc), koordináciu, výrazné uplatnenie informačnej techniky a technológie, využitie komunikačných prostriedkov s cieľom zefektívniť knižnično-informačné služby. (Páv, 1972), (Riško, 1983), (Balaš, 1926), (Kraus, 1937).

8 HLAVNÍ, VEDLEJŠÍ A ŘÍDICÍ PROCESY V KNIHOVNÁCH S OHLEDEM NA TYP KNIHOVNY

8.1 KNIHOVNICKO-INFORMAČNÍ SLUŽBY - PRIMÁRNÍ, SEKUNDÁRNÍ, TERCIÁRNÍ A DOPLŇKOVÉ SLUŽBY KNIHOVEN. SLUŽBY KNIHOVEN PRO SPECIFICKÉ TYPY UŽIVATELŮ. KOMPETENCE PRACOVNÍKŮ V PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍCH. PŘEHLED ČINNOSTÍ A ROLÍ NEZBYTNÝCH PRO ZAJIŠTĚNÍ PROVOZU KNIHOVNY. KNIHOVNÍCKÉ PROFESE

Medzi knižničné služby jednej knižnice alebo viacerých knižníc patrí napr.

- *individuálna práca s čitateľom,*
- *propagácia literatúry a dokumentov,*
- *vypožičiavanie dokumentov zo skladov al. fondov, kt. sú otvorene prístupné,*
- *d'alej služby v študovniach,*
- *medziknižničná výpožičná služba,*
- *vyhotovovanie kópií dokumentov,*
- *rešeršné služby*
- *bibliografické služby ap.*

8.2 KOMPETENCE PRACOVNÍKŮ V PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍCH. PŘEHLED ČINNOSTÍ A ROLÍ NEZBYTNÝCH PRO ZAJIŠTĚNÍ PROVOZU KNIHOVNY. KNIHOVNÍCKÉ PROFESE

Register profesií v odbore knižničné a informačné štúdiá (výber z Národnej sústavy povolání) (prof. Dušan Katuščák, PhD.) 7.11. 2016			
Názov profesie (abecedné radenie)	Požadované vzdelanie	Trieda v Národnej sústave povolání	Linka na profesiu v Národnej sústave povolání
Bibliograf špecialista	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64313-31
Dokumentarista, informačný špecialista	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64312-31
Dokumentátor zbierkových predmetov v múzeu, galérii	Vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa	6	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64308-31
Chemický špecialista vo výskume a vývoji (Vedecký pracovník Chemický inžinier pre špeciálnu anorganickú analýzu Chemický inžinier pre špeciálnu organickú analýzu Vedec Výskumník Výskumný a vývojový	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-3744-32

pracovník Vývojár)			
Knihovník Knihovník akvizitér Knihovník katalogizátor Knihovník operátor digitalizácie Knihovník pre prácu s deťmi a mládežou Knihovník správca knižničných fondov Knihovník v knižnično- informačných službách Školský knihovník	Úplné stredné odborné	4	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64419-31
Knihovník špecialista	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64310-31
Knižničný manipulant	Nižšie stredné vzdelanie	1	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64430-31
Konzervátor	Úplné stredné odborné	4	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64372-31
Kreatívny producent	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64357-31
Kultúrno- osvetový pracovník (Manažér pre kultúrno- osvetovú činnosť Manažér pre občianske vzdelávanie a voľnočasové aktivity Manažér pre záujmovo- umeleckú činnosť Samostatný kultúrno- osvetový pracovník)	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-495979-31
Kurátor	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/pracovna_oblast-31#sec-2-2
Odborný pracovník pre oblasť nehmotného kultúrneho dedičstva (Odborný pracovník pre tradičnú ľudovú kultúru)	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-496368-31

Pamiatkar	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64307-31
Projektový špecialista (projektový manažér) Projektový manažér Manažér projektov Vedúci projektov Project Manager	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-5553-1
Reštaurátor	Úplné stredné odborné	4	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64371-31
Rozhlasový moderátor	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64364-31
Správca databáz (Databázový administrátor)	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-17927-29
Správca depozitára	Vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa	6	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64374-31
Technik chemik	Úplné stredné odborné vzdelanie	4	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-496078-32
Vydavateľský redaktor, editor	Vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa	6	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-496128-31
Výskumník pamiatkového fondu	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-496313-31
Výskumno-metodický pracovník v knihovníctve	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-64311-31
Web dizajnér (Digital graphic designer Grafik Online dizajnér Web Developer)	Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa	7	http://www.sustavapovolani.sk/karta_zamestnania-40479-29

9 INFORMAČNÍ A KOMUNIKAČNÍ TECHNOLOGIE V PAMĚŤOVÝCH INSTITUCIÁCH. OPAC. ONLINE KATALÓGY KNIHOVEN. AUTOMATIZOVANÉ KNIHOVNÍ SYSTÉMY

9.1 RÁMCOVÉ VYMEDZENIE CIEĽOV KNIŽNÍČNÉHO INFORMAČNÉHO SYSTÉMU

1. Získavať, spracúvať, uchovávať a sprístupňovať *informácie o všetkých druhoch dokumentov* a iných materiálov, ktoré sú predmetom profesionálnej činnosti knižníc, múzeí, galérií a iných inštitúcií,
2. realizovať tvorbu, uchovávanie a sprístupňovanie *digitálneho obsahu* v knižniciach; stimulovať rozvoj a rozširovanie európskeho digitálneho obsahu v globálnych sieťach, podporovať jazykovú rozmanitosť informačnej spoločnosti, podieľať sa na tvorbe európskej digitálnej zbierky kľúčových databáz,
3. realizovať základné funkcie *digitálnej knižnice* Slovenska pre oblasť dokumentácie kultúrneho a vedeckého dedičstva Slovenskej republiky,

4. vytvárať *otvorený informačný systém* knižníc SR s medzinárodnými väzbami,
5. vybudovať knižnično-informačné služby *na báze moderných počítačových a telekomunikačných prostriedkov*,
6. dosiahnuť, aby sa knižnice ako informačné a vzdelávacie inštitúcie prostredníctvom svojich služieb aktívne podieľali na formujúcej sa znalostnej a digitálnej ekonomike,
7. dosiahnuť, aby občania získavali v knižniciach a knižničných systémoch potrebné dokumenty, poznatky a informácie, ktoré im umožnia obstať v konkurencii na pracovné miesta,
8. digitalizáciou *zabezpečiť fyzickú ochranu a sprístupňovanie historických knižničných dokumentov*, historických fondov a ohrozených dokumentov, ktoré sú súčasťou kultúrneho dedičstva SR,
9. zabezpečiť *integrovaný prístup k zbierkam a materiálom*, ktoré sa nachádzajú v knižniciach, múzeách a galériách najmä na účely vzdelávania, samostatne a v spolupráci s európskymi partnermi pripravovať a realizovať projekty digitalizácie kultúrneho obsahu,
10. *znižiť viacnásobné náklady knižníc* na spracovanie a využívanie dokumentov v celoslovenskom meradle, zaviesť systém kooperatívnej katalogizácie a zlepšiť služby medziknižničnej výpožičnej služby s využitím súborného katalógu (súborných databáz) knižníc Slovenskej republiky,
11. zabezpečiť *permanentné vzdelávanie* a preškoloňovanie knihovníkov v oblasti aplikácie štandardov v knižnično-informačných procesoch, nových informačných technológií a kvalifikovanej obsluhy a poradenstva pri využívaní informačných zdrojov prostredníctvom internetu,
12. zvyšovať *informačnú a komunikačnú gramotnosť* používateľov knižníc smerujúcu k celoživotnému využívaniu informačných zdrojov v profesijnom, spoločenskom i osobnom živote,
13. zabezpečiť v knižniciach miesta pre *verejný prístup občanov na internet*,
14. zabezpečiť sprístupnenie informácií z oblasti verejnej správy poskytovaných podľa zákona č. 211/2000 Z. z. o *slobodnom prístupe k informáciám*

9.2 POUŽÍVATELIA INTEGROVANÉHO KNIŽNIČNÉHO SYSTÉMU

Národný knižničný systém je projekt knižnično-informačného systému krajiny daný informačnou politikou. Je súčasťou *štátneho informačného systému* a zabezpečuje *verejné informačné služby* prostredníctvom integrovaného knižnično-informačného softvéru systému.

Používateľmi informačného systému sú najmä:

- *všetky knižnice* knižničného systému v krajine pôsobiace v zmysle zákona o knižniciach,
- *knižnice knižničného systému Slovenskej republiky* v zmysle zákona 183/2000 Z. z. o knižniciach, ktoré sú členskými knižnicami združenia a rozhodli sa používať spoločný integrovaný knižničný systém krajiny,,
- múzeá, archívy, galérie a iné kultúrne, informačné a vzdelávacie inštitúcie, ktoré sa pripoja k združeniu,
- používatelia a čitatelia, ktorí sú prihlásení v jednotlivých knižniciach knižničného systému v krajine,

- všetci občania krajiny,
- používatelia z ostatných krajín Európskej únie a zo zahraničia.

Priame využívanie spoločného softvéru v krajine na informatizáciu bežných knižničných procesov je umožnené organizáciám podľa veľkosti a špecializácie fondov, najmä pre *vedecké knižnice, akademické knižnice, špeciálne knižnice, verejné regionálne (krajské) knižnice a verejné mestské knižnice, múzeá, galérie*.

Pripojenie obecných knižníc sa posudzuje individuálne s prihliadnutím na efektívnosť a operatívnosť fungovania knižnice.

Spoločný centralizovaný softvér (napr. Aleph, Virtua ai.) je určený pre knižnice v krajine v zmysle právnych predpisov a dohôd. Účasť knižníc na využívaní spoločného softvéru je určená právnymi predpismi. Členské knižnice majú rôznu hospodársko-právnu formu a rôznych zriaďovateľov, ktorí sa suverénne rozhodnú, či k projektu pristúpia alebo nie. Účasť na projekte je možná pre všetky knižnice financované z verejných zdrojov bez ohľadu na ich rezortnú príslušnosť. Spoločný softvér budú využívať všetky knižnice v zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva alebo iných zriaďovateľov.

Vzťahy kooperácie medzi knižnicami používajúcimi spoločný softvér a knižnicami, ktoré používajú iný softvér sa budú riešiť individuálne na základe dvojstranných dohôd o spolupráci.

Pre tzv. *malé knižnice*, najmä menšie obecné knižnice a špeciálne knižnice alebo menšie organizácie s fondom menším ako 10 000 jednotiek sa navrhujú riešenia, ktoré sú spravidla založené na používaní softvérov open-source.

Na národnej úrovni je nevyhnutné zladit' kroky v oblasti informatizácie knižníc a využívania IKT s vývojom v Európe, najmä s iniciatívou eEurope, Cultivate, Digicult, Minerva, The European Library a i.

10 RÁMCOVÝ FUNKČNÝ MODEL INFORMAČNÉHO SYSTÉMU – BIBLIOGRAFIA AKO PROFESIONÁLNE JADRO ODBORU

10.1 BIBLIOGRAFIA AKO PROFESIONÁLNY ZÁKLAD ODBORNEJ ČINNOSTI INFORMAČNÝCH INŠTITÚCIÍ

Bibliografia patrí medzi najstaršie humanitné disciplíny. Sprevádza duchovno civilizačný rozvoj spoločnosti už druhé tisícročie. Vyvíja sa viac *evolučne* ako *revolučne*. Prečo sme teda použili v názve práce spojenie *moderná bibliografia*? Veď v každej dobe sa bibliografia prispôbovala vonkajším podmienkam, premenám vo vedeckej a odbornej komunikácii, vede, literatúre a knižnej kultúre. Rovnako na svojej ceste využívala aj vlastné poznatky a skúsenosti. Atribút *modernosti* je v danom kontexte relatívny.

Bibliografia je oblasť vedeckej a praktickej činnosti, ktorá je zameraná na komunikáciu bibliografických informácií o dokumentoch. Inými slovami, *bibliografia je veda o bibliografickej komunikácii*. Od začiatku 20. storočia sa bibliografia vyvíjala spolu s dokumentáciou, preto považujeme pojmy *bibliografia* a *dokumentácia* za príbuzné do takej miery, že môže ísť o synonymá.

V medzinárodnej norme ISO sa bibliografia definuje s dôrazom na jej praktickú stránku ako (1) *technika identifikácie a popisu dokumentov a triedenie získaných popisov* (ISO

5127/1:1983)³⁷. V anglickom výklade sa termín bibliografia definuje ako (2) *štúdium techník produkcie a šírenia kníh* a je vlastne synonymom termínu *bibliológia* (veda o knihe) ISO 5127/1:1983)³⁸. V ďalšej norme je definovaná bibliografia ako (3) *sekundárny dokument, ktorý predstavuje súpis špecificky usporiadaných záznamov a obsahuje údaje popisujúce dokument a umožňujúce jeho identifikáciu* (ISO 5127/2:1983)³⁹.

Bibliografia v tomto zmysle existuje buď ako autonómny dokument (bibliografický súpis), prípadne ako príloha alebo časť dokumentu (skrytá bibliografia). Analogicky podľa zloženého slova *bibliografia* je možné použiť príponu *grafia* na vytvorenie ďalších zložených termínov, ktoré označujú iné špecifické zbierky dokumentov: filmy - *filmografia*, disky (platne) - *diskografia* a pod.

10.2 POJEM BIBLIOGRAFIA

Samotné slovo bibliografia je gréckeho pôvodu. Je zložené z dvoch gréckych slov *biblion* = kniha a *graphein* = písať. Pôvodne sa slovo bibliografia vzťahovalo na písárske práce a prepisovanie kníh. Za bibliografov sa považovali v antickom Grécku tí, ktorí sa zaoberali ručným opisovaním kníh. Slovo bibliografia má pomerne široký rozsah a niekoľko významov. Etymologicky sa však viaže na slovo kniha a na určité činnosti spojené s knihou. Po zániku Rímskej ríše a s nástupom latinskej stredovekej kultúry bibliografia ako slovo gréckej proveniencie ustúpilo. V období humanizmu sa pôvodné používanie slova bibliografia v zmysle *písať knihu, opisovať knihu* postupne zmenilo na *popisovať knihu* a nadobúdalo význam vzťahujúci sa na *zoznam (súpis) kníh*. Ako prvý použil pomenovanie *bibliografia* vo význame *súpis kníh* v roku 1633 vo Francúzsku Gabriel Naudé, tajomník a knihovník kardinála Mazarina v názve diela *Bibliografia politica*. Od tých čias sa súpisy kníh pomenúvajú aj rozličnými inými názvami: katalóg (catalogus), knižnica (bibliotheca), zoznam (repertorium), inventár (inventarium), register (index) (Malclès, 1985).⁴⁰

10.2.1 MODERNÁ BIBLIOGRAFIA

Za *modernú bibliografiu* považujeme bibliografiu, ktorá sa začala formovať v období národného obrodzenia a v etape rozvoja industriálnej spoločnosti, najmä v 19. a 20. storočí, pričom termín bibliografia sa na Slovensku začal používať na rozhraní týchto storočí.

10.2.2 POSTMODERNÁ BIBLIOGRAFIA

Postmoderná bibliografia sa viaže na masívne uplatňovanie informačných a komunikačných technológií a počítačových sietí, najmä internetu najmä koncom 20. storočia. Postmoderná bibliografia existuje rovnocenne s podobnými prejavmi postmodernizmu vo filozofii, architektúre, umení, literatúre a v iných oblastiach.

---

³⁷ ISO 5127/1:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 1: Basic and framework terms*. Termín 1.2-11. (Revízia 1996-06-27). Tiež: STN ISO 5127-1 (predtým ČSN 0167).

³⁸ ISO 5127/1:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 1: Basic concepts*. Termín 1.2-12.

³⁹ ISO 5127/2-1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 2: Traditional documents*. Termín 2.1.3-05. (Revízia 1997).

⁴⁰ Malclès, Louis-Noelle. 1985. *Manuel de bibliographie*. - 4ieme éd. rev. et augm. par Andrée Lhéritier. - Paris : Presses universitaires de France, 1985.

10.3 KNIHOVNÍCTVO A DIGITÁLNA BIBLIOGRAFIA

Digitálna bibliografia je novou etapou vo vývoji bibliografie a komunikácii poznatkov v globálnom meradle a jej vznik sa spája s revolučne novými technologickými možnosťami v oblasti vzniku, uchovávanía a sprístupňovania digitálnych dokumentov a digitálneho obsahu, najmä s možnosťami masovej robotizovanej digitalizácie rozsiahlych knižničných a archívnych zbierok, čo napríklad umožňuje digitalizáciu, archivovanie a sprístupnenie celého slovacikálneho písomného dedičstva relatívne krátkom čase.

Digitálna bibliografia predstavuje pre knihovníctvo, bibliografiu a komunikáciu poznatkov novú výzvu. Úlohy bibliografie sa v digitálnom veku menia. Tradičný modernistický model bibliografie a bibliografického systému prechádza do novej vývojovej fázy. Zmeny v oblasti informačných dokumentových zdrojov spolu s masívnym rozvojom informačných technológií zásadne odrážajú v povahe bibliografickej práce a v celom knihovníctve. Nastupuje digitalizácia, digitálne knihovníctvo a v ňom digitálna bibliografia.

V *digitálnej bibliografii* na kvalitatívne novej úrovni dominuje opäť, ako pred tisíckami rokov, práca s celým dokumentom, s digitálnym obsahom a s dôrazom na *klasifikáciu, indexovanie a deskriptívne bibliografické metadáta*. S nástupom masovej digitalizácie sa bibliografia po stáročiach veľkým historickým oblúkom vracia k práci s primárnym dokumentom. *Substitučná funkcia* bibliografie, ktorú niekoľko storočí reprezentoval záznam o dokumente sa stráca. V digitálnej bibliografii dominuje holistický princíp vo vzťahu k dokumentu a kvalitatívne nový systém práce s informáciami a poznatkami. Záznam už nezastupuje celý dokument, ako sme na to zvyknutí v katalógoch, bibliografiách a iných bibliografických textoch. Deskriptívne bibliografické metadáta sú *súčasťou* digitálneho dokumentu, ktorý vstupuje do komunikácie poznatkov ako celok.

10.3.1 REWRITING, DESCRIPTION, DIGITISATION

Historickú vývojovú líniu vidíme takto: *prepísovanie* (rewriting) – *popis* (description), *digitalizácia* (digitisation). Predpokladáme, že digitalizácia je globálny trend, ktorý v sociálnej informatike, knihovníctve, bibliografii a sprístupňovaní poznatkov bude dominovať aj v nasledujúcich desaťročiach nového tisícročia.

Bibliografia sa teda vracia po dvoch tisícročiach ku svojej archetypálnej podstate. Prešla od starovekého a stredovekého *prepísovania* dokumentov (rewriting) do 16. storočia, cez novoveké *popísovanie* kníh (description), ktoré teraz doznieva, po *digitalizáciu* (digitisation) *od začiatku 21. storočia*. To, čo bolo v minulosti v bibliografii dominantné a známe ako *prepísovanie* dokumentov, to je v súčasnosti pre bibliografiu digitalizácia ako kvalitatívne nová fáza vývoja jej formy a spoločenského dosahu.

V digitálnom veku sa zásadne mení povaha bibliografie a bibliografickej práce. Rastú požiadavky na odbornú kompetenciu bibliografov. Vznikla potreba nanovo riešiť zložité teoretické, koncepčné, organizačné, metodologické a metodické otázky bibliografie, najmä v oblasti *národných bibliografických služieb, povinného výtlaku (zákonného deponátu), zvládnutia toku elektronických dokumentov, tvorby deskriptívnych metadát, klasifikácie a indexovania digitálneho obsahu, dlhodobej archivácie digitálneho obsahu, vyhľadávacích a navigačných bibliografických a informačných nástrojov, podpory využívania poznatkov prostredníctvom sprístupňovania digitálneho obsahu*.

10.3.2 DIGITALIZÁCIA AKO NOVÁ ETAPA BIBLIOGRAFIE A INOVÁCIA V KNIHOVNÍCTVE

Digitalizácia je nová, revolučná metóda efektívneho a širokého demokratického sprístupnenia poznatkov a informácií občanom. Digitalizácia znamená kvalitatívnu revolúciu v sociálnej informatike ako aj vo vedeckej a odbornej komunikácii informácií a poznatkov pričom zasahuje do samotnej podstaty bibliografie, knižničnej a informačnej vedy a praxe. Cieľom digitalizácie sa stáva uchovávanie, sprístupňovanie a najmä využívanie digitálneho obsahu v oblasti ekonomiky, vedy, inovácií, vzdelania a kultúry.

V našom prístupe nejde v žiadnom prípade o odmietanie bibliografie, ktorá existovala doteraz. Ak hovoríme o bibliografii *modernej*, máme na mysli významné a zásadné zmeny, ktoré sa uskutočňujú v dokumentácii, knihovníctve a v samotnej bibliografii, ako aj mimo nej, pričom bibliografia z týchto zmien a podnetov vyvodzuje pre seba vlastné závery, ktorých realizácia jej dáva znaky modernosti.

Moderná bibliografia sa na sformovala v druhej polovici dvadsiateho storočia. Prínosom knihovníkov a bibliografov je komplexný a systémový prístup ku knihovníctvu a bibliografii. Dosiahla sa solídna úroveň praktickej na národnej úrovni v Čechách a na Slovensku. V knižničnej a informačnej vede sa začal riešiť širší odborný a sociálny kontext úsilia o modernejšie knihovníctvo a bibliografiu.

10.4 BIBLIOGRAFIA VO VZDELÁVANÍ V LIS

Bibliografia sa stala predmetom stredoškolskej výuky a študijným predmetom bakalárskeho, magisterského a doktorandského vysokoškolského štúdia. Po viacročnom úsilí vznikol u nás študijný odbor knižničná a informačná veda. Ďalej, knihovníctvo sa najmä po roku 1989 komplexne transformuje. Bibliografický systém bol inštitucionálne napojený na štruktúru knižničného systému. Zdá sa nám preto vhodné načrtnúť problém postavenia bibliografie v novom národnom knižničnom systéme, o konštituovanie ktorého sa usilujeme. Dávnejšie nás znepokojuje, že oblasti knižničnej a informačnej vedy, ako prevažne humanitné disciplíny akoby stáli bokom od hlavného prúdu vedeckého, filozofického a kultúrneho myslenia. Prekonanie tohto stavu si vyžaduje prejsť k úvahám o vzťahu knihovníctva, bibliografie a postmodernizmu.

Naša pôvodná koncepcia bibliografie, ktorú rozvíjame už viac rokov, je postavená na téze, že bibliografia ako jadro knihovníckej práce je oblasť vedeckej a praktickej činnosti, ktorá je zameraná na komunikáciu bibliografických informácií o dokumentoch, že teda *bibliografia je veda o bibliografickej komunikácii*. Moderná bibliografia v súčasnosti

Pre súčasné knihovníctvo a *modernú bibliografiu* je charakteristické, že *informatizačné tendencie* a internet, ako aj globalizačné trendy v oblasti komunikácie informácií sa zásadným spôsobom dotýkajú všetkých *prvkov a zložiek bibliografickej komunikácie - tvorby a získavania dokumentov, ich spracovania, uchovávaní a sprístupňovania bibliografických počítačových záznamov*.

Je potrebné pochopiť, že základné metódy, štandardy, pravidlá v knižničnom a informačnom odbore sa týkajú bibliografie. Ide jednak o pravidlá, ktoré sa týkajú dokumentov pre informačné inštitúcie (RDA, AACR2, ISBD) a jednak štandardov a nástrojov, ktoré slúžia na zaznamenanie informácií o dokumentoch do digitálnej formy (MARC 21 a i.)

V porovnaní s uplynulými desaťročiami došlo v nebývalej miere k prudkému *rozvoju v univerze dokumentov*. Predmetom bibliografie už nie sú len knihy a časopisy a tlačené texty. Univerzum dokumentov sa značne *diverzifikuje*, pokiaľ ide o *druhy dokumentov a nosiče informácií*. Moderná bibliografia, na túto skutočnosť reaguje rozvojom organizačných a metodických nástrojov. Ďalšie znaky modernej bibliografie sú spojené s jej *formou*.

Moderná bibliografia je postpapierová bibliografia. Štandardom sa stal počítačový bibliografický záznam.

Moderná bibliografia - to nie je už len činnosť zameraná na *formálny identifikačný popis dokumentu*. Počítačové záznamy v štruktúre formátov MARC umožňujú *hlbkové spracovanie dokumentov* a umožňujú vykonávať veľmi *dôkladný bibliograficko-informačný prieskum*.

Sofistikované softvéry umožňujú spájať bibliografický popis s úplnými textami dokumentov alebo s multimédiami, využívať súbory autorít, pracovať v integrovanom a používateľsky komfortnom prostredí, využívať nástroje Word Wide Webu a pod. Ďalším štandardným znakom modernej bibliografie je využívanie štruktúry formátov MARC v bibliografickom spracovaní, v tvorbe a využívaní heslárov (autorít) a prácu s vlastníckymi údajmi (holdingy).

Vo vzťahu k *bibliografickému textu a textu dokumentu* sa rozvíjajú dve hlavné konvergujúce tendencie: *štruktúrna a hypertextová*. Prvá - *štruktúrna* - je evolučná, vnútrobibliografická.

Jej dokladom je sústavne zdokonaľovaný systém formátu MARC, najmä formátu MARC 21. Druhá - *hypertextová* - je mimobibliografickej proveniencie. Viaz sa na informačné technológie, počítačovú lingvistiku a elektronické publikovanie. Zdá sa, že pre modernú bibliografiu nie sú zatvorené dvere, ktoré vedú *od manažmentu záznamov o dokumentoch k manažmentu údajov a znalostí*. Profesia bibliografa si vyžaduje *zvládnutie informačnej technológie*. Produkovanie množstva čiastkových papierových bibliografických súborov sa stalo neefektívnym z ekonomického ako aj z informačného hľadiska. Počítačové bibliografické záznamy sa uchovávajú v moderných *databázových systémoch* a sú dostupné cez globálne *počítačové siete* (World Wide Web). Technologická infraštruktúra *Internetu a WWW* otvára pre moderné bibliografické služby úplne nové horizonty. Dokonca sa zdá, že Internet je pre vývoj bibliografie natoľko významný, že bude možné hovoriť *o bibliografii pred Internetom a o bibliografii s Internetom* alebo o *digitálnej bibliografii*. Rovnako sa to týka aj verejne online prístupných katalógov knižníc (OPAC).

Knižničná a informačná veda vo svojich disciplínach, bibliografiu nevyvímajúc, neprešla v niektorých krajinách, ako niektoré iné humanitné vedy, zreteľnou fázou vyčlenenia a interpretácie svojich vlastných špecifických štruktúr. Zostáva, na vlastnú škodu, na vonkajšej, javovej úrovni skúmania dokumentov, bez hľadania a teoretických analýz hlbkových, semiotických a medzitextových vzťahov medzi *dokumentmi a infromatickými textami*, ktoré sa profesionálne produkujú v oblasti knihovníctva, bibliografie a dokumentácie.

Z toho vyplývajú aj určité metodologické ťažkosti definovania vlastného predmetu, špecifických faktov, koncepcií a metód a v konečnom dôsledku je potom nevyhnutné zdôrazňovať interdisciplinaritu a *vypožičiavanie* si terminológie a argumentácie z iných odborov a disciplín (jazykoveda, sociológia, psychológia a pod.).

V našej odbornej literatúre je na druhej strane dostatok dôkazov o tom, že naši odborníci z odboru knižničnej a informačnej vedy zaznamenávajú vývoj teoretického myslenia v iných krajinách. Spravidla však ide viac o *metateoretickú registráciu* poznatkov, ku ktorým sa dospelo inde, než o konfrontáciu koncepcií, porovnávanie výsledkov vlastného výskumu a praktických skúseností s výsledkami a skúsenosťami iných.

Pojem bibliografia sa v súčasnosti používa naďalej jednak vo význame *popis a súpis* dokumentov a jednak ako pomenovanie *disciplíny*, ktorá je zameraná na bibliografickú komunikáciu a praktické riešenie problémov výmeny bibliografických údajov. Vzhľadom na spojenie bibliografie s informačnými technológiami sa postupne mení chápanie bibliografie ako *popisu a súpisu*. *Popis* sa transformuje na pomerne sofistikovaný proces a produkt uplatnenia analýzy komplexnej štruktúry dokumentov, s využitím iných informačných zdrojov. *Súpis*, respektíve súpisové znaky bibliografického záznamu strácajú v elektronickej forme v databázach svoj niekdajší úzky význam vzhľadom na množinové, spravidla papierové, bibliografické súpisy a kartotéky. Paleta bibliografických údajov sa mimoriadne prehĺbila, precizovala jednak v zmysle časť-celok, jednak v zmysle diverzifikácie techník zaznamenania vzťahov diachronických a hierarchických, ako aj vzťahov medzi *univerzom dokumentov a bibliografickým univerzom*.

V každom prípade patrí bibliografia medzi základné pojmy *knižničnej a informačnej vedy a knižnej kultúry*. Napriek značnému rozšíreniu sa však nepoužíva bezvýhradne a rovnako vo všetkých krajinách, čo súvisí s rôznymi kultúrnymi a profesionálnymi tradíciami niektorých krajín. V anglo-saských krajinách sa napr. používa termín bibliografia „*bibliography*“ na označenie celej *knihovedy* (Beaudiguez, 1989)⁴¹.

V Encyklopédii Britannica z r. 1989 sa pojem bibliografia vysvetľuje ako *systematické štúdium a popis kníh* (Bibliography, 1989, s. 195-196).⁴²

10.4.1 VÝKLAD POJMU BIBLIOGRAFIA

Termín bibliografia sa používa najmä v týchto troch významoch.

(1) Bibliografia ako veda, ktorá skúma zákonitosti bibliografickej komunikácie, bibliografickej praxe, vytvára systém poznatkov v disciplínach teórie bibliografie, dejín bibliografie a riadenia bibliografie. (2) Bibliografia ako činnosť, ktorá je zameraná na získavanie, spracovanie, uchovávanie a sprístupňovanie bibliografických informácií. (3) Bibliografia ako výsledok bibliografickej činnosti. Popri týchto troch základných významoch termínu bibliografia - bibliografická veda, bibliografická činnosť, bibliografická produkcia - niektorí autori uvádzajú aj ďalšie významy a spresňujúce výklady ďalších atribútov bibliografie. Napr. *tvoriť bibliografiu, používať bibliografiu, zaoberať sa bibliografiou* (Beaudiguez, 1989, s. 23)⁴³.

---

⁴¹Beaudiguez, Marcelle. 1989. *Guide de bibliographie générale : Méthodologie et pratique*. - Nouvelle éd. - München, London, New York, Paris : K.G.Saur, 1989.

⁴²Bibliography. 1989. In: *The New Encyclopaedia Britannica. Vol.2. : Micropaedia*. - 15th ed. - Chicago : The University of Chicago, 1989.

⁴³Beaudiguez, Marcelle. 1989. *Guide de bibliographie générale : Méthodologie et pratique*. - Nouvelle éd. - München, London, New York, Paris : K.G.Saur, 1989.

Bibliografia sa považuje za spoločenský jav, ktorého obsahom je komunikácia bibliografických informácií. Pojmom *bibliografická informácia* sa rozumejú *bibliografické údaje*, ktoré charakterizujú bibliografickú jednotku, dokument, napríklad knihu, seriálovú publikáciu, hudobninu, film, počítačový súbor, audiovizuálny dokument, článok, kompaktný disk a pod.

10.4.1.1 BIBLIOGRAFICKÉ INFORMÁCIE

Bibliografické informácie, čiže *bibliografické údaje* o dokumentoch sú usporiadané podľa určitých štandardov a noriem v *bibliografických záznamoch*, ktoré sú zaradené vo väčších celkoch, napríklad v *bibliografických súpisoch* (ako je napríklad národná bibliografia, špeciálna bibliografia a pod.). Bibliografické *záznamy* sú usporiadané do *súborov* buď v tradičnej, papierovej forme, alebo v digitalizovanej forme v *počítačových súboroch* a v bibliografických *bázach údajov*. Jadro všetkých bibliografických záznamov, ktoré sa vyskytujú v rozličných oblastiach komunikácie informácií o dokumentoch ako je knihovníctvo, knižný obchod a vedecké informácie tvorí *bibliografický popis* ako objektívna časť *bibliografického záznamu*.

Predmetom bibliografie ako *vedeckej disciplíny* je komplex problémov *bibliografickej komunikácie* v kontexte knižničnej a informačnej vedy. Teoretické zložky bibliografie sú najmä: *teória bibliografickej komunikácie*, *bibliografická analýza a syntéza*, *bibliografické jazyky*, *teória kondenzačnej deskripcie*, *teória spracovania dokumentov*, *bibliografické služby*, *bibliografický prieskum*, *bibliografické systémy*, *bibliografický manažment a marketing*. Moderná bibliografia sa realizuje a skúma v kontexte rozvoja informačnej a komunikačnej technológie.

10.4.1.2 BIBLIOGRAFIA AKO VEDA A ČINNOSŤ

Bibliografia ako *veda a činnosť* sa spoločensky a profesionálne realizuje jedine v bibliografickej komunikácii, v procese tvorby uchovávaní a výmeny bibliografických informácií, a to hlavne prostredníctvom bibliografickej produkcie, ktorá je výsledkom viac alebo menej tvorivej činnosti bibliografa.

10.4.1.3 BIBLIOGRAFIA AKO PRODUKT

Bibliografia ako *produkt* predstavuje výsledok bibliografickej činnosti. Samotné produkty bibliografickej činnosti sú v praxi rozličné druhy a typy bibliografických diel, bibliografických súpisov, zoznamov a báz údajov v elektronickej forme.

10.4.1.4 BIBLIOGRAFIA AKO DISCIPLÍNA KNIŽNIČNEJ A INFORMAČNEJ VEDY

Bibliografia ako *disciplína knižničnej a informačnej vedy* sa zo špecifických hľadísk zaoberá jednotlivými prvkami a zložkami systému bibliografickej komunikácie, ako je *dokument* (bibliografická jednotka), *bibliograf* (tvorca bibliografického záznamu alebo diela), *bibliografický text* (bibliografický záznam, bibliografický popis, bibliografický súpis, báza bibliografických údajov atď.), *príjemca bibliografie*. Predmetom pozornosti bibliografie sú tiež jednotlivé procesy *kódovania a dekódovania*, ktoré súvisia s bibliografickým *spracovaním* dokumentov, s *tvorbou a využívaním* bibliografických textov. Organizovaná množina prvkov bibliografickej komunikácie spolu s inštitucionálnou základňou bibliografie tvorí *bibliografický systém*, ktorý sa navonok prejavuje cez *bibliografické služby*.

Bibliografia ako *disciplína* reaguje na zmeny sociálnej komunikačnej situácie, technologický pokrok, objavovanie nových druhov dokumentov a so zreteľom na vonkajšie faktory primerane koriguje metódy a celkový charakter bibliografickej komunikácie tak, aby bibliografická činnosť v zmenených podmienkach primeraným a efektívnym spôsobom umožňovala ľuďom orientáciu vo svete literatúry a dokumentov.

10.4.1.5 BIBLIOGRAFICKÁ ČINNOSŤ

Bibliografická činnosť je závislá na dokumentoch, na množine akýchkoľvek dokumentov, napr. na systéme vedeckej a technickej literatúry, umeleckej literatúry a pod. Kým pre tvorcov primárnych dokumentov, teda vedcov, spisovateľov, hudobných skladateľov, filmových tvorcov a pod. je zdrojom inšpirácie, poznávania a interpretácie svet ako taký, teda *mimotextová ontológia*, univerzum, komunikovateľná realita, ktorú odrážajú v dokumentoch ako výsledkoch svojej tvorivej činnosti, pre tvorcov bibliografického záznamu alebo bibliografického súpisu či iného bibliografického diela je zásadne zdrojom popisu a inej činnosti dokument - textová ontológia.

Vznik bibliografie je podmienený dvoma hlavnými faktormi. Na jednej strane je to vznik literatúry (písomníctva), teda vznik dokumentov. Na druhej strane je to potreba vzdelancov mať informácie o svete literatúry, o svete dokumentov, ktoré sú nositeľmi informácií a poznatkov, teda potreba ľudí poznávať svet.

10.4.1.6 MEDZINÁRODNÁ SPOLUPRÁCA V DOKUMENTÁCIÍ, BIBLIOGRAFIÍ

V medzinárodnom meradle sa najmä od sedemdesiatych rokov 20. st. efektívne rozvinul medzinárodný program IFLA s názvom UBC (*Universal Bibliographic Control*), čiže Univerzálna bibliografická registrácia. Pre bibliografiu má v tejto etape vývoja rozhodujúcu úlohu aj národné a medzinárodné úsilie IFLA a UNESCO o budovanie národných sietí MARC (*National MARC Network*), čiže národných strojov čitateľných katalógov, resp. súborných katalógov vytváraných a využívaných v rámci národných kooperačných združení knižníc a bibliografických agentúr. Dochádza k výraznejšej špecializácii bibliografov, z ktorých niektorí sa zameriavajú na bibliografický popis, iní na klasifikáciu a indexovanie, ďalší na technickú infraštruktúru bibliografických systémov, poskytovanie bibliografických služieb z vlastných a vonkajších bibliografických zdrojov, komercionalizáciu bibliografickej produkcie a pod.

Pre bibliografickú činnosť je i napriek nástupu počítačov a automatickej výrobe bibliografií stále potrebný tvorivý regulujúci vplyv človeka vo fázach vstupného spracovania dokumentov a vo fáze výstupnej intelektuálnej modifikácie bibliografických produktov pre používateľov. Aj v telematických službách je nezastupiteľná úloha bibliografa ako navigátora a sprostredkovateľa, ktorý analyzuje, spresňuje a usmerňuje požiadavku používateľa na určitú bázu informácií, pomáha mu orientovať sa v literatúre a vybrať taký zdroj, ktorý jeho požiadavku čo najlepšie uspokojí.

10.4.2 NÁRODNÉ BIBLIOGRAFICKÉ SLUŽBY

Národné bibliografické služby sa definujú ako súbor činností, ktoré sú zamerané na prípravu a sprístupňovanie bibliografických záznamov v krajine (Vitiello, 1996, s. 97)⁴⁴. Patria k tým druhom knižničných služieb, ktoré používateľská komunita prijíma ako stabilnú a solídne etablovanú službu.

Významnou zložkou národných bibliografických služieb bola od prvopočiatkov novšej bibliografie *ústredná katalogizácia*. Knihovníci a bibliografi sa z ekonomických a praktických dôvodov venovali rozpracúvaniu a implementácii ústrednej katalogizácie. Včasná a úplná ústredná katalogizácia znamená *prípravu a poskytovanie bibliografických záznamov* a patrí medzi kľúčové otázky v rámci knižničného systému. Fungujúca ústredná katalogizácia umožňuje presúvať knižničné zdroje a zamestnancov z interných katalogizačných činností na externé služby knižnice orientované na verejnosť.

Medzi prvé krajiny, v ktorých sa knihovníci usilovali o ústrednú katalogizáciu a jednotné katalogizačné pravidlá patrí Veľká Británia. V roku 1877, na prvej konferencii britskej knižničnej asociácie zazneli hlasy, ktoré nastoľovali požiadavku tvorby národného resp. medzinárodného katalógu. Prvý praktický krok však v roku 1901 ukutočnila Kongresová knižnica v USA, ktorá začala distribuovať abonentom katalogizačné lístky. V roku 1926 využívalo služby ústrednej katalogizácie asi 4000 knižníc a úspory na katalogizácii predstavovali sumu asi 500 000 dolárov (Stephensen, 1989, s. 8-26)⁴⁵.

Ďalšou formou poskytovania bibliografických služieb v rámci národných knižničných systémov je *tlačená národná bibliografia*, prostredníctvom ktorej sa bibliografické informácie dostávajú širšiemu okruhu používateľov a nie len knižniciam.

V dôsledku uplatňovania informačnej technológie v knižniciach však tradičná lístková ústredná katalogizácia a tlačené národné bibliografie ustupujú šíreniu bibliografických záznamov v *elektronickej forme*.

Základom národných bibliografických služieb sa stala *akvizícia dokumentov*, ktoré sa podľa určitých zásad uchovávajú v národnej knižnici. Cieľom týchto služieb sa stala príprava bibliografických záznamov a ich distribúcia v národnom knižničnom systéme. Takéto poslanie bolo zreteľne artikulované na medzinárodnej konferencii národných bibliografií a národných bibliografických agentúr v Paríži v roku 1977 (Bell, 1993, s. 29-33)⁴⁶, (Bourne,

---

⁴⁴ Vitiello, Giuseppe: The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. *Alexandria*, 8(2), 1996.

⁴⁵ Stephensen, Andy: The establishment of the British National Bibliography. *In Eating the menus. Essays in honour of Peter Lewis. Edited by Ross Bourne*. London : British National Bibliographic Service, 1989, pp. 8-26. Podľa: Vitiello, Giuseppe. The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. *Alexandria*, 8(2), 1996, s. 97.

⁴⁶ Bell, Barbara: Reviewing recommendation from the International Congress on National bibliographies, Paris, 1977. *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 22(2), April/June 1993, s. 29-33.

1994, s. 64-67)⁴⁷. Konferencia zdôraznila okrem iného potrebu výmeny bibliografických údajov na národnej úrovni. Táto *tradičná paradigma bibliografických služieb* v mnohých krajinách doznieva, napriek tomu, že nie vždy sa ju podarilo naplniť k spokojnosti samotných bibliografov a používateľov, medziiným aj knižníc, ktoré boli adresátmi týchto služieb. Nastupuje paradigma nová.

Modernú paradigmu bibliografických služieb výstižne sformuloval v roku 1990 P. Lewis, generálny riaditeľ Odboru bibliografických služieb Britskej knižnice (*European*, 1991, s. 11-19)⁴⁸. Podľa neho je úlohou bibliografických služieb „zostavovanie a distribúcia súbežnej národnej bibliografie a iných služieb spojených s používaním súborov a databáz národných bibliografických záznamov popri ďalších autoritatívnych bibliografických údajoch a katalogizačných záznamoch“. Táto definícia zahŕňa základné črty moderných bibliografických služieb. Ktoré sú to:

- a) tvorba národnej bibliografie,
- b) *možnosť výberu údajov* z národnej bibliografie a príprava bibliografických produktov; „špecializovaných výstupov“ pre skupiny klientov (deti, profesionálne skupiny...),
- c) *práca v sieti*, pričom národná bibliografická agentúra funguje ako *host* vzhľadom k iným *klientom* -systémom, databázam a súborom, a to buď v „internom“ rámci systému katalogizácie v knižnici, alebo v „externom“ rámci, ktorý predstavuje napríklad *súborný katalóg*.

G. Vitiello sa domnieva, že vyššie uvedenú definíciu je vhodné doplniť o vzťah systému národných bibliografických služieb o ďalšie dva susedné systémy: vydavateľský sektor a knižnice, s ktorými národné bibliografické služby fungujú v totálnej synergii. (1996, s. 98)⁴⁹. Komplexný model systému národných bibliografických služieb znázorňuje obrázok. (Lewis, 1991)

10.4.2.1 UNIVERZUM DOKUMENTOV A BIBLIOGRAFICKÉ UNIVERZUM

Základnými prvkami bibliografickej komunikácie sú: univerzum dokumentov a bibliografické univerzum. Schéma (*Obrázok 1*) znázorňuje tieto dva základné javy a všeobecné vzťahy medzi nimi. Je to jednak *univerzum dokumentov* (prototextov) a jednak *bibliografické univerzum* (univerzum metatextov).

Univerzum dokumentov je v podstate veľmi zložitý objekt z hľadiska vzniku, rozmanitosti foriem a obsahu. Tvorcami dokumentov sú autori a korporatívni autori (korporácie). Produkujú monografie, seriály, články, súbory. Tieto objekty sú ďalej štruktúrované a môžu existovať v rôznych fyzických formách. Napríklad monografia môže mať formu tlačeného

---

⁴⁷ Bourne, Ross: The role of the national bibliographic agency. *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 23(4), October/December 1994, s. 64-67.

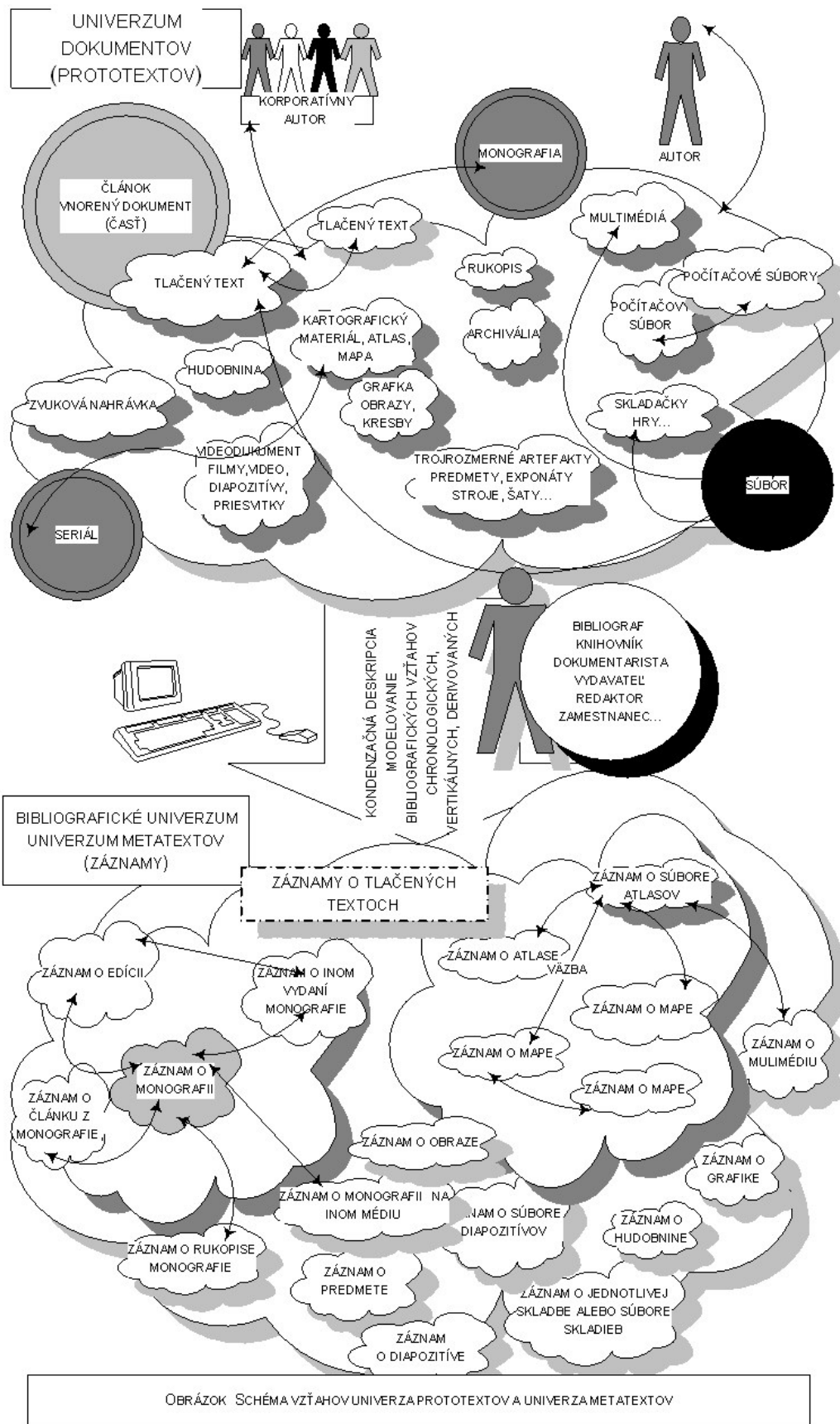
⁴⁸ *European Communities. Commission. National bibliographic services in the European Community : roles and perspectives*. Report of a workshop held in Luxemburg, 12 February 1990. Ed. P. Lewis. [Luxemburg] : EC Directorate-General Telecommunication, Information Industries and Innovation, 1991, s. 11-19. (EUR 13284).

⁴⁹ Vitiello, Giuseppe: The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. *Alexandria*, 8(2), 1996, s. 98.

textu alebo počítačového súboru. Monografie môžu vytvárať väčšie súbory (edície), alebo sa môžu členiť na menšie časti (články) a pod.

Bibliografické univerzum je odrazom a modelom univerza dokumentov. Usiluje sa zaznamenať vzťahy medzi dokumentami v diachronickom a synchronickom priereze a reprezentovať tieto fakty a vzťahy ako usporiadanejšie a systematizované v tvare, ktorý je vhodnejší na komunikáciu informácií o univerze dokumentov. Schéma tiež ukazuje, že *bibliografické univerzum* je závislé na *univerze dokumentov*. Vyjadruje to široká šípka, ktorá znázorňuje *proces*, prostredníctvom ktorého bibliografické univerzum vzniká; je to *kondenzačná deskripcia alebo modelovanie bibliografických vzťahov chronologických, vertikálnych a derivovaných*.

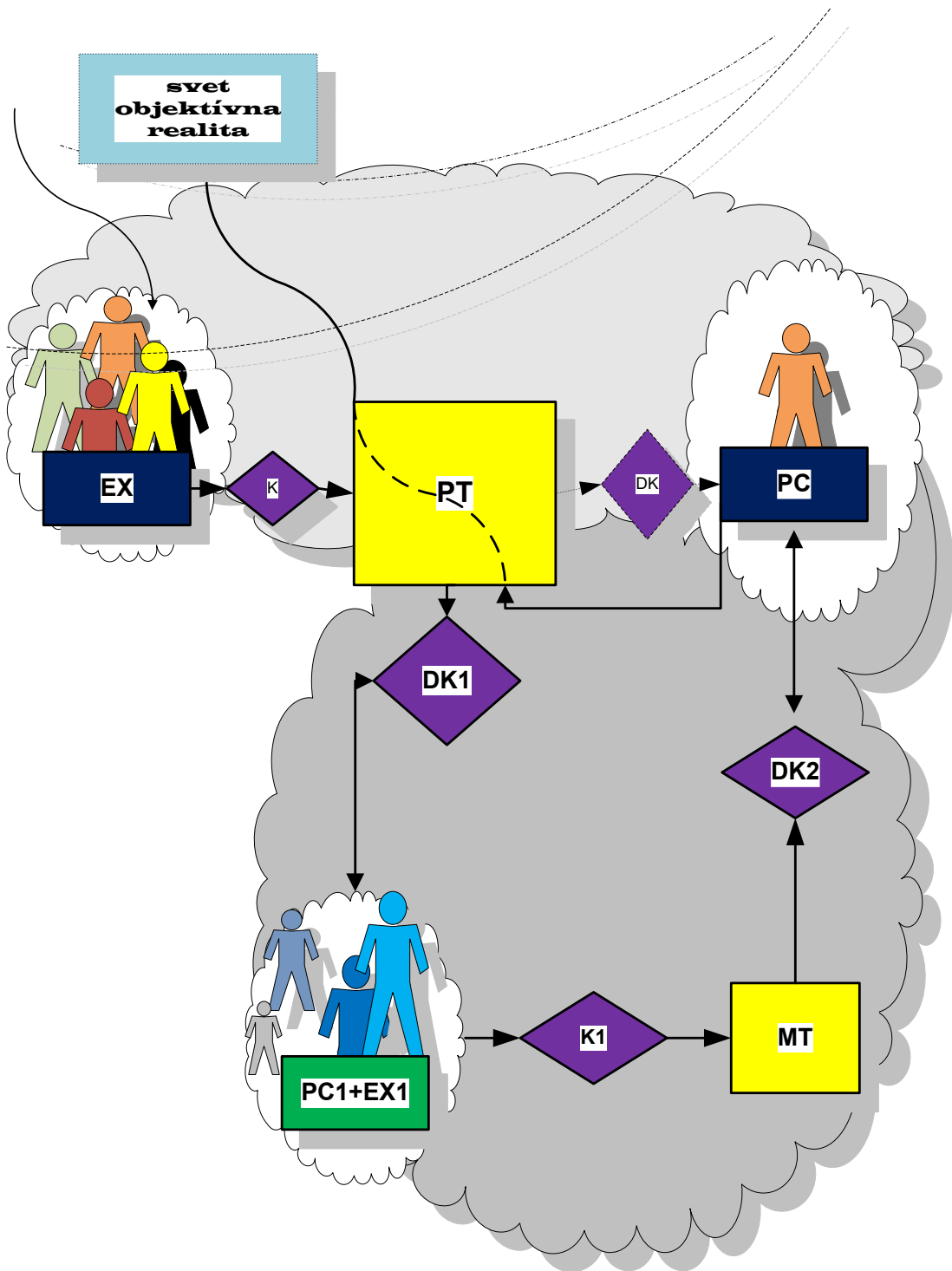
Obrázok 1 Schéma vzťahov univerza prototextov a univerza metatextov

10.4.2.2 MODEL DOKUMENTOVEJ KOMUNIKÁCIE

Naša schéma umožňuje vidieť model so základnými prvkami a procesmi dokumentovej komunikácie. Je to dynamická otvorená štruktúra bibliografického systému. Z nášho pohľadu je bibliografia veda o bibliografickej komunikácii. (Katuščák, 1981, s. 93-136).

V schéme komunikácie sú tieto prvky a procesy:

1. EXPEDIENT, vysielateľ (EX)
2. Kódovanie (K)
3. PROTOTEXT (PT)
4. Dekódovanie (DK)
5. percipient+expedient, bibliograf (PC1+EX1)
6. Kódovanie v procese komprimačnej, kondenzačnej deskripcie (K1)
7. METATEXT, bibliografický text, bibliografický záznam (MT)
8. Dekódovanie (DK1)
9. PERCIPIENT, prijímač, používateľ (PC)

Obrázok 2 Model dokumentovej komunikácie

10.4.3 PRVKY A PROCESY BIBLIOGRAFICKEJ KOMUNIKÁCIE

V modeli bibliografickej komunikácie vidíme všetky podstatné štrukturálne prvky a zložky a vzťahy medzi nimi. Je to otvorená materiálna štruktúra, bibliografického informačného procesu a *univerzálny funkčný model akéhokoľvek dokumentového informačného systému, predstavujúci dynamický pohľad na bibliografický systém*. Je rozšírením statického pohľadu na bibliografiu ako *objekt*. Vytvára nociónálny základ pre *entitno-relačné modelovanie* alebo *objektovo orientované* modelovanie bibliografie. Metódy štruktúrovanej analýzy pre účely vývoja softverov sú však mimo témy našej práce.

Čo vlastne znázorňuje model bibliografickej komunikácie?

Objektívna realita, svet, univerzum (UX) sú východiskom i cieľom bibliografickej komunikácie. Daný komunikačný proces sa začína a relatívne *končí* realitou. Je to proces otvorený, neukončený, dynamický, rekurzívny, podmienený pohybom a rozvojom poznania, zaznamenaného v univerze dokumentov.

10.4.3.1 PRIEBEH BIBLIOGRAFICKEJ KOMUNIKÁCIE

Expedient (EX) je prvok bibliografickej komunikácie, ktorý vyberá zamýšľanú správu z množiny možných správ, ktorých zdrojom je univerzum (UX). Výsledkom tvorivej činnosti tohto subjektu (EX) je dokument, ktorý je v bibliografickej komunikácii prototextom (PT).

Východiskovým prvkom *bibliografickej* komunikácie je text dokumentu (PT). V procese dekódovania (DK1), čiže v procese informačnej analýzy sa dokumentu zmocňuje bibliograf, ktorý je súčasne percipientom (PC1) a expedientom (EX1) v jednej osobe. Môže to byť bibliograf, katalogizátor, dokumentarista, informačný pracovník, vydavateľ, autor a pod. Subjekt (PC1+EX1) vytvára na základe dokumentu bibliografický (informatický) text a uplatňuje pritom špecifické pravidlá kódovania (MARC, ISBD, HTML, SGML ...).

Výsledkom činnosti kódovania subjektom (PC+EX1) je bibliografický (informatický) text, čiže metatext (MT). Nasleduje proces dekódovania (DK1), ktorého agensom je percipient (PC), používateľ a ktorý sa uskutočňuje v procese bibliografického prieskumu. Percipient (PC) ako výsledky prieskumu získa najprv metatexty (MT) a cez ne prototexty (PT), dokumenty, cez ktoré sa dostáva k tomu výseku objektívnej reality, univerza (UX), ktoré v dokumente (PT) zobrazil autor dokumentu (EX).

Dynamickosť bibliografickej komunikácie je daná dialektickým napätím medzi medzi *prototextom* (PT) a *používateľom* (PC). Ide o napätie, vyvolané komunikačnou asymetriou, komunikačnou nerovnováhou. Prototext má *to, čo nemá* používateľ, ktorý sa *k tomu* dostane cez bibliografický text (MT). Prototext sa môže považovať za *východiskový objek* *bibliografickej komunikácie* a používateľ za *cieľový objek* *komunikácie*.

10.4.4 BIBLIOGRAFICKÝ POPIS

Bibliografický popis je základným stavebným prvkom bibliografického záznamu. Niekedy sa nesprávne stotožňuje s bibliografickým záznamom alebo sa zvyrazňuje len jeho identifikačná funkcia (identifikačný popis).

Podľa výkladu v ISBD sa pod pojmom bibliografický popis *rozumie súbor bibliografických údajov, ktoré popisujú a identifikujú dokument*. ISBD odporúča, aby bibliografické údaje boli v bibliografickom popise usporiadané do oblastí (area), ktoré sa niekedy nazývajú aj polia. (V STN 01 0195 sa tento pojem, žiaľ, nepoužíva). Oblasti sú vlastne skupiny príbuzných údajov

bibliografického popisu. Bibliografické údaje v týchto oblastiach predstavujú vlastný obsah bibliografického popisu a hlavnú časť bibliografického záznamu.

Medzinárodné štandardy pre bibliografický popis špecifikujú pravidlá pre popis a identifikáciu dokumentov všeobecne (ISBD(G)), monografií (ISBD(M)), seriálových publikácií (ISBD(S)), starých tlačí (ISBD(A)), hudobnín (ISBD(PM)), počítačových súborov (ISBD(CF)), kartografických materiálov (ISBD(CM)), článkov (ISBD(CP))

Normy ISBD (a)určujú bibliografické údaje, (b) určujú poradie bibliografických údajov v bibliografickom popise a (c) špecifikujú systém interpunkcie v bibliografickom popise.

Ustanovenia noriem ISBD sa v prvom rade týkajú záznamov v tlačených katalógoch, záznamov v bibliografiách a bibliografických záznamov vo všetkých druhoch bibliografických príručiek. Pre účely počítačového spracovania sú údaje bibliografického popisu zahrnuté do formátu typu MARC, ktorý sa používa v knihovníctve a bibliografii. Štandardy ISBD a napr. formát MARC21, UNIMARC tvoria prepojený systém, pričom MARC21 či UNIMARC umožňuje vstup a ISBD určujú tvoria logickú štruktúru formátu a upravujú výstup z počítačového spracovania.

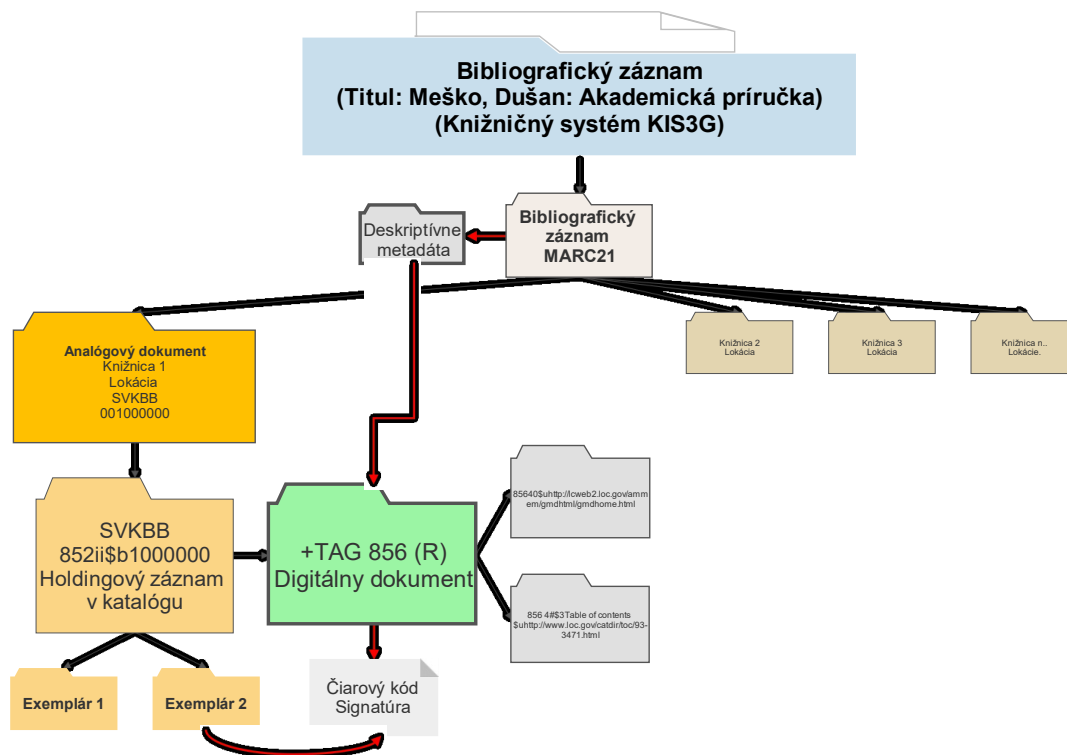
Každá čiastková norma ISBD obsahuje pravidlá popisu určitého typu dokumentu alebo kategórií dokumentov. Žiadna z nich by sa nemala používať iba izolovane. Napríklad katalogizátor spracúvajúci monografiu podľa ISBD(M) môže pri popise použiť aj iné normy ISBD. Normy ISBD sa vzťahujú na súčasné dokumenty. Pre staré tlače existuje norma ISBD(A).

Hlavným poslaním noriem ISBD je uľahčiť medzinárodnú výmenu bibliografických informácií. Tento zámer predpokladá:

- urobiť záznamy z rôznych prameňov tak, aby ich bolo možné vymieňať, aby záznamy vytvorené v jednej krajine bolo možné zaradiť do knižničných katalógov alebo bibliografií v inej krajine;
- napomôcť porozumeniu záznamov vzhľadom na jazykové bariéry tak, aby záznamy, ktoré boli vytvorené pre používateľov v ich jazyku, mohli byť zrozumiteľné pre používateľov v inom jazyku;
- uľahčiť konverziu bibliografických údajov do strojom čitateľnej formy.

Normy ISBD poskytujú dostatok možností na dôkladný bibliografický popis.

10.4.5 BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE, HOLDINGY, EXEMPLÁRE

V praxi knižníc je dôležitou otázkou úroveň podrobnosti bibliografického popisu. (Lambrecht, 1992)⁵¹. V tomto smere sa uplatňujú tieto všeobecné zásady:

Knižnica popisuje dokument podľa svojich potrieb. Môže vytvoriť veľmi stručný, stredný alebo vyčerpávajúci bibliografický popis dokumentu. Neexistujú záväzné národné alebo medzinárodné pravidlá, ktoré by striktné vyžadovali určitú jednotnú úroveň podrobnosti bibliografického popisu v praxi.

V praxi sa spravidla rešpektuje odporúčanie Medzinárodného štandardného bibliografického popisu (ISBD), podľa ktorého národné bibliografické agentúry vytvárajú úplný (vyčerpávajúci, autoritatívny) bibliografický popis. Pri počítačovom spracovaní to znamená, že na vstupe sa zaznamenajú a do príslušných polí a podpolí napr. podľa UNIMARCu sa zapíšu všetky bibliografické údaje, ktoré sa vyskytujú v dokumente na predpísaných miestach (predpísaný zdroj bibliografického popisu) alebo na iných miestach dokumentu, prípadne mimo dokumentu.

Pokiaľ knižnica (vedecká, špeciálna, verejná a pod.) kooperuje s národnou bibliografickou agentúrou (s národnou knižnicou) pri vytváraní záznamov pre národnú bibliografiu alebo pre súborný katalóg, odporúča sa, aby podobne ako národná bibliografická agentúra, vyhotovila úplný (vyčerpávajúci, autoritatívny) bibliografický popis.

⁵¹ Lambrecht, Jay H. *Minimal Level Cataloging by National Bibliographic Agencies*. München, London, New York, Paris : Saur, 1992. VIII, 73 p. ISBN 3-598-11102-9

Ostatné knižnice vytvárajú bibliografický popis podľa svojich potrieb v súlade s ISBD, resp. podľa národných katalogizačných pravidiel.

Podľa podrobnosti sa vyhotovuje bibliografický popis na troch úrovniach:

1. prvá úroveň - minimálny bibliografický popis
2. druhá úroveň - stredný bibliografický popis
3. tretia úroveň - maximálny bibliografický popis

10.4.5.1 SCHÉMA MINIMÁLNEHO BIBLIOGRAFICKÉHO POPISU PODĽA ISBD:

Poznámky: Hviezdička označuje opakovateľné údaje. Kurzíva symbolizuje nepovinné údaje. Poradie údajov a predpísaná interpunkcia pred údajmi sú záväzné.

Hlavný názov = *Súbežný názov : *Podnázov a doplnky k názvu / Prvý údaj o pôvodcovi. - Údaj o vydaní, *Ďalšie údaje o vydaní. - Miesto vydania, distribúcie, atď. : *Meno vydavateľa, distribútora, atď., Dátum vydania, distribúcie atď. - Rozsah. - (Názov edície ; Číslovanie zväzku). - Medzinárodné štandardné číslo

V schéme sú len údaje, ktoré sú odporúčané ISBD ako povinné pre minimálnu úroveň bibliografického popisu. Údaje sa zaznamenávajú vtedy, ak sa nachádzajú v predpísanom zdroji popisu v dokumente alebo ak ich spracovateľ zistí z iných zdrojov. V dokumente sa napríklad nemusí nachádzať Podnázov. Ďalšie údaje o vydaní, údaje o edícii alebo Medzinárodné štandardné číslo. Ak informácie chýbajú v dokumente, alebo nie sú inak zisťiteľné, nebudú ani v bibliografickom popise.

10.4.5.2 SCHÉMA STREDNÉHO BIBLIOGRAFICKÉHO POPISU PODĽA ISBD

Poznámky: Poradie údajov a predpísaná interpunkcia sú záväzné. V schéme sú údaje, ktoré sú odporúčané ISBD ako povinné a voliteľné pre minimálnu úroveň bibliografického popisu.

Hlavný názov = Súbežný názov : Podnázov a doplnky k názvu / Prvý údaj o pôvodcovi. - Údaj o vydaní / Údaj o zodpovednosti za vydanie, Ďalšie údaje o vydaní / Ďalší údaj zodpovednosti za vydanie. - Miesto vydania, distribúcie, atď. : Meno vydavateľa, distribútora, atď., Dátum vydania, distribúcie atď. - Rozsah : Ilustrácie ; Rozmery. - (Názov edície = Súbežný názov edície / Údaje o zodpovednosti, ISSN edície ; Číslovanie zväzku). - Poznámky. - Medzinárodné štandardné číslo

10.4.5.3 SCHÉMA MAXIMÁLNEHO BIBLIOGRAFICKÉHO POPISU PODĽA ISBD

Poznámky: Hviezdička (*) označuje opakovateľné údaje. Kurzíva symbolizuje nepovinné údaje. Poradie údajov a predpísaná interpunkcia pred údajmi sú záväzné.

Hlavný názov [*Všeobecné označenie typu dokumentu*] = Súbežný názov : Podnázov a doplnky k názvu / Prvý údaj o zodpovednosti ; *Ďalší údaj o zodpovednosti. - Údaj o vydaní = *Súbežný údaj o vydaní / Prvý údaj o zodpovednosti za vydanie ; *Ďalší údaj o zodpovednosti za vydanie, *Ďalší údaj o vydaní / Prvý údaj o zodpovednosti vo vzťahu k ďalším údajom o vydaní ; *Ďalší údaj o zodpovednosti vo vzťahu k ďalším údajom o vydaní. - Pole pre určité typy dokumentov. - Prvé miesto vydania, distribúcie atď. ; *Ďalšie miesto vydania, distribúcie atď. : *Meno vydavateľa, distribútora atď. [**Údaj o funkcii vydavateľa, distribútora atď.*], Dátum vydania, distribúcie atď. (**Miesto výroby : *Meno výrobcu, Dátum tlače.* - Rozsah : Údaj o ilustráciách ; Rozmery + **Sprievodný materiál.* - (Hlavný názov edície alebo podedície = *Súbežný názov edície alebo podedície : *Doplnky k názvu edície alebo podedície* / Prvý údaj so vzťahom k edícii alebo podedícii ; *Ďalší údaj so vzťahom k edícii alebo

podedíci, ISSN edície alebo podedície ; Číslovanie vo vnútri edície alebo podedície). - Poznámky. - Štandardné číslo : Dostupnosť a/alebo cena

10.4.5.4 BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

Bibliografický záznam je usporiadanou množinou bibliografických údajov a ďalších údajov, ktoré odrážajú formu a obsah dokumentu. Je to základný bibliografický text, ktorý má *deskriptívnu, identifikačnú, lokalizačnú, informačnú a substitučnú funkciu*. Čiže: popisuje dokument, identifikuje dokument, informuje o tom, kde sa nachádza dokument, podáva informáciu o jeho obsahu a zastupuje dokument (Katuščák, 1994)⁵². Bibliografický záznam je predmetom zvýšenej pozornosti medzinárodnej bibliografickej komunity (Bourne, 1992)⁵³.

Obsah a forma bibliografických záznamov v praxi spravidla súvisí s účelom ich využívania alebo oblasťou aplikácie (Anderson, 1989)⁵⁴.

Bibliografické záznamy sa aplikujú v týchto oblastiach:

1. *Produkcia autoritatívnych národných záznamov a národnej bibliografie*. International Conference on National Bibliographies v r. 1977 pripravila odporúčania IFLA *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*, ktoré navrhujú zriadiť národnú bibliografickú agentúru, ktorá by bola zodpovedná za prípravu úplného autoritatívneho bibliografického záznamu v súlade s prijatými štandardmi.... Treba poznamenať, že táto požiadavka je všeobecne akceptovaná, avšak z rozličných príčin pri určitých kategóriách dokumentov niektoré národné bibliografické agentúry uplatňujú jednoduchšiu úroveň bibliografického popisu, alebo kladú väčší dôraz na prístupové výrazy.

2. Tvorba bibliografických záznamov pre medzinárodnú výmenu. Tieto záznamy môžu mať v porovnaní so záznamami používanými na národnej úrovni špecifickú formu (International, 1987)⁵⁵. Záznamy pripravené podľa UNIMARCu (Unimarc, 1994)⁵⁶ a ISBD môžu mať inú formu než záznamy pripravené podľa RM UNISIST, rozdielne povinné a odporúčané údaje a pod.

3. *Tvorba záznamov pre kooperačné systémy* (napr. OCLC).

4. *Záznamy pre individuálne knižnice*. Mnoho knižníc si tvorí vlastné záznamy, čo súvisí s ich vlastnými potrebami, tradíciami, kooperačnými vzťahmi, spôsobom dopĺňovania, katalogizácie, výpožičiek, atď. *Bibliografický záznam*, ktorý obsahuje okrem bibliografického

---

⁵² Katuščák, Dušan. 1994. *Bibliografická komunikácia : Výmena bibliografických údajov*. - Bratislava : Slovenská technická knižnica - Centrum VTEI SR, 1994. 249 s.

⁵³ Bourne, Ross. Ed. 1992. *Seminar on Bibliographic Records : Proceedings of the Seminar held in Stockholm, 15-16 August...* Muenchen, London, New York, Paris : IFLA UBCIM, Saur, 1992. 147 s.

⁵⁴ Anderson, Dorothy. 1989. *Standard practices in the preparation of bibliographic records*. Paris, London, New York : IFLA UBCIM, Saur, 1989.

⁵⁵ *International transfers of national MARC records*. Muenchen, London, New York, Paris : IFLA, Saur, 1987. 48 s.

⁵⁶ *UNIMARC manuál*. Ed. Brian P. Holt, Sally H. Mc. Callum, A.B. Long ; Prekl. a ved. red. Dušan Katuščák. - Martin : Matica slovenská, 1994. 588 s.

popisu aj záhlavie, klasifikačný znak, predmetové heslá, signatúru a pod. a je určený pre katalóg určitej knižnice sa volá *katalogizačný záznam*. Katalogizačný záznam je funkčným variantom bibliografického záznamu.

5. *Záznamy pre sekundárne informačné služby*. Tieto záznamy tvorí mnoho knižníc, ale aj iných organizácií vrátane komerčných firiem. Mnohé z nich nepoužívajú také pravidlá a štandardy ako knižnice. Tvorí záznamy so zreteľom na charakter dokumentov a vlastné potreby.

6. *Záznamy pre online informačné systémy*. Tieto záznamy môžu mať svoje špecifiká vzhľadom na to, že sú v bázach údajov prístupné cez terminály a telekomunikačné prostriedky. Dôležitejšie než formálne usporiadanie údajov je v nich informačná stránka. Väčší dôraz je v nich na obsahové informácie, preto často obsahujú úplné abstrakty alebo dokonca úplné texty dokumentov a primerané nástroje vyhľadávania informácií.

7. *Záznamy pre knižný obchod*. Ich špecifickým znakom je, že môžu byť vytvorené pred vydaním dokumentu a zdôrazňujú údaje, ktoré sú podstatné z komerčného hľadiska - cena, obsah, dostupnosť, údaje dôležité pre spojenie s vydavateľom a pod.

Obsah bibliografického záznamu je určený katalogizačnými pravidlami. V súčasnosti mnohé národné katalogizačné pravidlá vychádzajú z Medzinárodných štandardov pre bibliografický popis IFLA UBCIM (ISBD).

V moderných knižničných a bibliografických systémoch, v ktorých sa vytvára záznam pomocou počítačov sa niekedy bibliografický záznam stotožňuje s počítačovým záznamom, ktorý obsahuje návstevie, adresár, údaje bibliografického popisu, prístupové výrazy (záhlavia, heslá, klasifikačné znaky, vlastnícke údaje) a pod. V automatizovaných systémoch sa bibliografický záznam vytvára tak, že na vstupe sa údaje bibliografického popisu a niektoré údaje potrebné na počítačové spracovanie zapíšu vo forme, ktorá zodpovedá napr. štruktúre formátu UNIMARC. Na výstupe príslušný softver zabezpečí vytvorenie záznamu v štruktúre, ktorú požadujú napr. odporúčania ISBD a katalogizačné pravidlá. Takto vytvorený záznam sa môže zobraziť v tradičnej okom čitateľnej forme na papieri alebo sa použije na vytváranie súborov záznamov a báz bibliografických údajov.

Rozvoj informačnej technológie, nové nosiče informácií a požiadavky používateľov sa odrážajú v *zmenách obsahu* bibliografického záznamu. Dochádza k presunu ťažiska smerom *od deskriptívno-identifikačnej funkcie k funkcii informačnej*. A to dokonca do takej miery, že pôvodne dominantná identifikačná funkcia sa v niektorých prípadoch stáva sekundárnou. Ide napríklad o bibliografické záznamy v systémoch, ktoré pracujú s úplnými textami. Dominuje v nich úplný text dokumentu a tradičné údaje o zdroji sú v podstate marginálne. Pôvodné funkcie bibliografického popisu a záznamu - identifikovať dokument a umožniť jeho získanie v prípade úplných textov - sú oslabené. Táto situácia však nie je všeobecná a tradičné bibliografie a katalógy existujú často naďalej popri elektronických a iných katalógoch a bibliografických bázach údajov.

10.4.6 ISBD

V ISBD existujú samostatné normy bibliografického popisu pre *monografie, seriály, hudobniny* a pod. V STN sa tento princíp neuplatnil. Norma ďalej dáva prednosť termínu *popisný údaj*, ale aj iným termínom (názov, popisná jednotka, súpisné údaje, periodikum, autor a i.), ktoré korešponujú s domácou katalogizačnou praxou a pravidlami z r. 1969. Jej hlavným predmetom je *bibliografický záznam* (základný záznam, záznam pre registrujúcu národnú bibliografiu a záznam pre špeciálne účely). Kodifikuje jeho štruktúru a schému. Schéma

bibliografického záznamu obsahuje všetky oblasti kodifikované v súlade s ISBD vrátane interpunkcie. Mimo toho obsah bibliografického záznamu tvoria tieto údaje:

1. Notičný znak selekčného jazyka klasifikačného typu;
2. Vyčlenené časové a i. údaje niektorých dokumentov;
3. Lokačné údaje (sigla, signatúra);
4. Označenie druhu dokumentu kódom;
5. Ďalšie vyčlenené osobitné údaje;
6. Obsahová charakteristika;
7. Výraz predmetového alebo iného selekčného jazyka;
8. Služobné údaje.

Osobitným údajom *bibliografického záznamu* je aj "záhlavie menného záznamu", ktorého tvorbu upravuje norma STN 01 0168⁵⁷.

Podľa preambuly sa ustanovenia normy týkajú záznamov určených pre sekundárne dokumenty všetkých typov a foriem bez ohľadu na účel a techniku ich prípravy. Napriek tomuto zámeru je určená predovšetkým pre "okom čitateľné katalógy" a má na zreteli, pokiaľ ide o presnosť, detailnosť štruktúry a pravidiel reprezentácie údajov bibliografického popisu, omnoho viac *tradičné* zobrazenie bibliografického záznamu než *informatizáciu katalogizácie a bibliografie*. Norma STN 01 0195 je však veľmi dôležitým východiskom pre *vypracovanie slovenských katalogizačných pravidiel kompatibilných s ISBD*, a tým aj pre *vytvorenie základných podmienok výmeny bibliografických údajov*.

---

⁵⁷ STN 01 0168:1987 : *Tvorba menného záhlavia*.

11 VÝMĚNA KNIHOVNICKÝCH METADAT VČETNĚ MEZINÁRODNÍ VÝMĚNY. METADATOVÉ STANDARDY. DOKUMENTOGRAFICKÉ A FAKTOGRAFICKÉ INFORMAČNÍ SYSTÉMY. DIGITALIZACE A DIGITÁLNÍ KNIHOVNY

11.1 DIGITALIZÁCIA V KNIŽNICI. INŠTITUCIONÁLNY DIGITÁLNY REPOZIT

Digitalizácia a budovanie inštitucionálnych digitálnych repozitov, ako je napríklad DIGIREP SVKBB by sa mali opierať o poznatky o najlepšej praxi. Najlepšia prax okrem iného znamená, že sa v najvyššej možnej miere *automatizujú* procesy, operácie a úkony v digitalizácii, spracovaní, uchovávaní a prezentácii digitálneho obsahu používateľom.

Odborná práca a erudícia knihovníkov, bibliografov sa však musí uplatniť v procese rozhodovania o *výbere* dokumentov, v rozhodovaní o *spôsobe* skenovania, v inštrukciách o šetrnom *zaobchádzaní* s dokumentami, v procesoch kontrole *kvality* skenovania, v procesoch kontroly *identifikácie* objektov, v kontrole kvality deskriptívnych (bibliografických) *metadát*, v určovaní pravidiel sprístupnenia digitálneho materiálu v súlade s *copyrightom* a pod.

Maximálna automatizácia ostatných procesov šetrí *náklady* a zvyšuje *produktivitu*.

V DIGIREP knižnice by sme mali smerovať k flexibilnému systému pracovných postupov (workflow) na riadenie procesov.

Súčasťou procesu musí byť automatické získavanie metadáta z existujúceho knižničného systému (napr. Virtua) a spárovanie deskriptívnych metadát s digitálnym objektom v celom procese digitalizácie, až po sprístupnenie digitálneho objektu na Webe.

Považujeme za dôležité, aby sa dokumenty pre používateľov na Webe zobrazovali tak, ako boli vytlačené. Používateľ by teda mal mať možnosť *vidieť* jednotlivé *strany knihy* tak, ako keby si prezeral analógovú papierovú knihu. Mal by mať možnosť *vidieť novínovú stranu* tak ako bola vytlačená aj so všetkými článkami na strane, nie len jednotlivý *vybratý* článok.

Samozrejme, že na účely rešeršovania a vyhľadávania musí byť po automatickom procese optického rozlíšenia (OCR) a po automatickej segmentácii strany dostupné a vyhľadateľné všetko, čo sa nachádza na celej strane knihy alebo novín (text, obrázky, nadpisy, hranice článkov, reklamy, ilustrácie a pod. Digitalizácia umožňuje omnoho efektívnejšie rešeršovanie ako tzv. prekonaná „*analytika*“.

11.1.1 ANALYTIKA

Tzv. „*analytiku*“, ktorá je známa hlavne ako *bibliografický rozpis novín a časopisov*, nahrádza v digitalizácii *automatická segmentácia*, ktorá je súčasťou automatického procesu OCR po skenovaní.

Tradičné manuálne rozoberanie dokumentu (t. j. napr. zdrojov na pokračovanie, teda seriálov či periodík) na články, názvy, titulky, obrázky a text je na jednej strane *málo efektívne* a pre väčšinu softvérových aplikácií nadbytočné a pre inštitúcie mimoriadne *finančne náročné* a *informačne nevýznamné*.

„Analytika“ ako *výberové* rozoberanie dokumentov na články, teda tzv. rozčlánkovanie, analytický rozpis či excerptovanie bolo na Slovensku rozvíjané od konca 19. st. a čias geniálneho V. Riznera v čase tzv. modernej, „ručnej“ bibliografie. Uplatňovaním

informačných a komunikačných technológií tzv. *analytika* stratila opodstatnenie pri rozpise *novín* a bežných ne odborných a nevedeckých časopisov.

„*Analytika*“, ktorá sa v súčasnosti robí automaticky, však má zmysel pri *rozpise vedeckých časopisov a zborníkov*, pričom každý článok má v digitálnych repozitoch svoju štandardnú jednoznačnú identifikáciu SICI a URN (DOI), podobne ako majú jednoznačnú identifikáciu knižničné jednotky vo fonde alebo v zbierke knižnice alebo inej informačnej inštitúcie.

Články z novín, samozrejme, vzhľadom na svoju efemérnu hodnotu, žiadnu jednoznačnú identifikáciu nemajú a nie sú samostatnými objektami digitalizácie.

Rozvoj technológií spôsobil, že digitalizácia je pri seriáloch, teda novinách a bežných ne odborných a nevedeckých časopisoch orientovaná na **stranu novín** (page oriented) a **nie na článok z novín** (article oriented).

Prostredníctvom softvéru *Mediainfo* je možné preletieť cez stránky, priblížiť a oddialiť bez ohľadu na ich rozlíšenie a veľkosť súboru. Používateľ vyhľadávať v obsahu dokumentu, strany, čísla, ročníka, zbierky. Môže vždy vidieť celú stranu, rolovať stranu, plynule môže stranu zväčšovať a zmenšovať, vidí, kde článok začína a končí, identifikovať jeho názov a autora, pokračovanie na ďalšej stránke, vidí rozlíšenie obrazu od textu, reklamy z článku, noticky, správa, ktoré by sa inak do „analytiky“ nikdy nedostali, bez toho, aby bolo potrebné, aby niekto určil zónovanie a riadil proces rozpisu. Rýchle odkazy na titul (iný typ písma, tučné, verzály, kurzíva...) sú plne automaticky vytvorené a môžu byť použité aj ako rýchle odkazy na obsah knihy kapitoly alebo články v novinách.

11.1.2 VÝHODY DIGITALIZÁCIE

Digitalizácia sa stala dôležitým nástrojom na zabezpečenie a prístup ku kultúrnym hodnotám.

Medzi hlavné výhody digitálnych služieb patria:

1. Dostupnosť bez ohľadu na čas a miesto
2. Jednoduchšie vyhľadávania vďaka navigačným pomôckam a plnému textu
3. Intenzívna použiteľnosť, dokonca aj v jemných, jedinečných vzorkách
4. Ochrana originálov, ich uchovávanie a zabezpečenie dokumentov a predmetov

Praktické odporúčania – V tejto metodike sú najdôležitejšie praktické vedomosti získané tímom pre najlepšie praktiky projektu Minerva. Metodika je zameraná na praktické pravidlá, ktoré by mala knižnica zobrať do úvahy pri začatí, realizácii alebo riadení digitalizačných projektov a budovaní inštitucionálneho repozitu. Odporúčania sú rozdelené do nasledovných oblastí, z ktorých každá odráža určitú etapu projektu digitalizácie:

1. Plánovanie projektu digitalizácie
2. Výber zdrojového materiálu na digitalizáciu
3. Príprava na digitalizáciu
4. Zaobchádzanie s dokumentami a práca s originálmi
5. Proces digitalizácie
6. Uchovávanie originálneho digitálneho materiálu
7. Metaúdaje
8. Zverejnenie
9. Práva duševného vlastníctva a copyright
10. Manažment projektov digitalizácie

11.1.3 IMPACT

Štandardy a najlepšie postupy digitalizácie sa nachádzajú v projekte **IMPACT**: Dostupné: <http://www.impact-project.eu>

11.1.3.1 IMPACT PILOT-RELEASE MATERIALS

11.1.3.1.1 Metadata for Text Digitisation & OCR

[IMPACT-metadata-bpg-pilot-1.pdf](#)

IMPACT Best Practice Guide: Metadata for Text Digitisation & OCR 671 K

11.1.3.1.2 OCR for Mass Digitisation

[IMPACT-ocr-bp-pilot-1b.pdf](#)

IMPACT Briefing Paper: OCR 148 K

[IMPACT-ocr-bpg-pilot-s1.pdf](#)

IMPACT Best Practice Guide: OCR Section 1 253 K

[IMPACT-ocr-bpg-pilot-s2.pdf](#)

IMPACT Best Practice Guide: OCR Section 2 820 K

[IMPACT-ocr-bpg-pilot-s3.pdf](#)

IMPACT Best Practice Guide: OCR Section 3 157 K

11.1.3.1.3 IMPACT Case Studies

[impact_case-study_digitising-from-microfilm.pdf](#)

IMPACT Case Study - Digitising from Microfilm 1.7 M

11.1.3.1.4 IMPACT Pilot-Release Support Tools

11.1.3.1.5 IMPACT Storage Estimator (ISE)

[IMPACT-ise-4.xls](#)

IMPACT Storage Estimator V4 451 K

[IMPACT-ise-tutorial-4.pdf](#)

IMPACT Storage Estimator V4 - Tutorial 1.2 M

11.1.3.1.6 IMPACT Digitisation Cost Estimator (IDCE)

[IMPACT-idce-3a.xls](#)

IMPACT Digitisation Cost Estimator V3 134 K

11.1.4 PLÁNOVANIE PROJEKTU DIGITALIZÁCIE

Riziká projektu, ako sú problémy s financovaním, nízka kvalita výsledkov, právne prekážky alebo neefektívne postupy, je možné minimalizovať pomocou starostlivého plánovania a konceptualizácie. Táto webová stránka vysvetľuje niektoré kľúčové body koncepcie projektu digitalizácie.

1. Rozsah projektu ([IMPACT-ise-4.xls](#))

2. Spolupráca
3. Faktory nákladov a forma financovania ([IMPACT-idce-3a.xls](#))
4. Vlastná výroba alebo outsourcing
5. Právne aspekty

11.1.5 VÝBER ZDROJOVÉHO MATERIÁLU NA DIGITALIZÁCIU

1. V projekte DIGIREP knižnice sa digitalizujú časti fondu a vlastné zbierky, ktoré sa nachádzajú v knižnici.
2. Do rozsahu digitalizácie je potrebné zahrnúť aj dokumenty, ktoré sa nachádzajú vo fondoch knižnice a už sú digitalizované v rámci národného projektu digitalizácie (napr. Digitálna knižnica a digitálny archív). Tieto digitálne dokumenty bude knižnice sprístupňovať v súlade s právnymi predpismi minimálne vo svojich priestoroch.
3. Do projektu digitalizácie knižnice je potrebné zahrnúť aj tzv. born digital materiály, ktoré knižnica získa už v digitálnej forme a chce môže ich používať vo svojich digitálnych službách.

Moderná technológia skenovania, klesajúce náklady na ukladanie a softvér, ktorý zjednodušuje pracovný tok, spustili zmenu konceptu digitalizácie: namiesto jednotlivých dokumentov sa digitalizujú celé zbierky. Staré, resp. staršie dokumenty v tzv. verejnej doméne (public domain) sú prioritou, pretože ich autorské práva už vypršali (*voľné diela, osirelé diela, komerčne nedostupné diela, vlastné publikácie knižice, diela so súhlasom nositeľov práv*).

11.1.6 VÝBEROVÉ KRITÉRIÁ NA DIGITALIZÁCIU V DIGIREP

1. *Interes*: Záujem používateľov a skúsenosti knihovníkov so živým fondom (výber podľa záujmu)
2. *Ochrana*: Ochrana dokumentov (často používané materiály, unikátne exempláre)
3. *Virtualizácia*: Virtuálna rekonštrukcia zbierok (scelovanie zbierok z rozličných fondov resp. inštitúcií)
4. *Regionalita*: Zdroje na pokračovanie (seriály, periodiká)
  - a) Regionálne periodiká, zborníky, noviny, časopisy, kalendáre, ročenky
  - b) Pravidelnejšia produkcia regionálnych združení, spolkov, malé miestne vydavateľstvá
  - c) Neobchodné dokumenty

Pri seriáloch a pri výbere dokumentov na digitalizáciu podľa kritéria regionalita, teda pri regionálnej produkcii je vhodné spolupracovať s nositeľmi práv a pri každom titule dojednať podmienky sprístupnenie týchto dokumentov z DIGIREP

Pre dlhodobú udržateľnosť (viac ako 10 rokov) je potrebné pomerne presne kvalifikovane odhadnúť a plánovať pomocou nástroja *Impact* ([IMPACT-ise-4.xls](#)) požiadavky na infraštruktúru, najmä archivačné kapacity.

Pri písomných dokumentoch, ako sú knihy a časopisy je potrebné vychádzať z kvalifikovaného odhadu počtu strán.

11.1.7 ČO JE OBJEKT DIGITALIZÁCIE

Pre potreby projektu digitalizácie v digitálnej knižnici vo všeobecnosti sú **objektami** všetky entity, ktoré majú v SVKBB samostatný identifikačný znak alebo ktoré môžu potenciálne predstavovať predmet používateľského záujmu, ako samostane identifikované jednotky.

Pojem **objekt** v digitalizácii má dva hlavné významy:

Objekt (predmet) digitalizácie (analogový dokument, ktorý je predmetom záujmu digitalizácie) *Digitálny objekt*^{58, 59} (digitálna entita v digitálnom prostredí, v digitálnej sieti) je objekt alebo množina počítačových súborov, ktoré sú výsledkom digitalizácie analogových objektov. Ide o jeden súbor alebo množinu súborov, potrebných na prezentáciu jedného komplexného objektu. Jednotlivé súbory nie sú samostatnými objektami.

Digitálny objekt je základná jednotka pre agregáciu informácií v repozite.

Digitálny objekt v repozite musí obsahovať minimálne dva elementy:

- a) persistentný identifikátor,
- b) metadáta MARC alebo Dublin Core.

Objekty v digitálnej knižnici textových dokumentov a knižničných zbierok sú:

1. samostatné fyzické jednotky knižničného fondu, ktoré majú prírastkové číslo
2. fyzický zväzok tlačenej knihy (jeden fyzický zväzok viaczväzkového vydania titulu, napr. 1 zväzok encyklopédie)
3. zviazaný ročník novín a seriálu
4. číslo tlačených novín
5. číslo tlačeného časopisu
6. jednotlivý článok z tlačeného vedeckého alebo odborného časopisu a monografie
7. jednotlivý článok z tlačeného vedeckého alebo odborného zborníka
8. tlačená pohľadnica ako jednotka fondu
9. fotografia ako jednotka fondu alebo album
10. tlačená mapa ako jednotka fondu
11. tlačená hudobnina ako jednotka fondu
12. tlačená grafika ako jednotka fondu
13. počítačový súbor

Ďalej uvádzame kvalifikovaný odhad druhov a počtu dokumentov na digitalizáciu podľa projektu predpokladaného inštitucionálneho digitálneho repozitu (knižnice). Tento odhad a typológia sa primerane vzťahuje aj na DIGIREP.

11.1.8 KVANTIFIKÁCIA POČTU OBJEKTOV DIGIREP (PRÍKLAD PRE STREDNÚ KNIŽNICU)

Kategória/Zdroj	Zbierka	Počet	Počet strán	Špecifikácia objektu
Knihy z depozitu	Knihy	5 000		<i>Objektom je jednotlivý fyzický zväzok, exemplár titulu, samostatný zväzok viaczväzkového titulu, samostatný titul edície. Objekt má prírastkové číslo a čiarový kód. Priemerný počet strán 250.</i>

⁵⁸ The DOI System. <http://www.doi.org/>

⁵⁹ The Fedora Common. <http://www.fedora.info/>

Digitizované dokumenty z DIKDA		150 000		Dokumenty z DIKDA zaradiť v DIGIREP do príslušných kategórií a zbierok (Knihy, Seriály, Noviny, Časopisy, Iné)
Staré a vzácne tlače	<i>Historické dokumenty, Knihy Hudobniny</i>	1 000		<i>Objektom je fyzický zväzok alebo archívna jednotka alebo jednotka textového prejavu tradičnej ľudovej kultúry evidovaná vo fonde alebo jednotka zo zbierky. Priemerný počet strán 350. Pri historických knižničných jednotkách je objektom a) jednotlivý fyzický zväzok, b) exemplár titulu, samostatný zväzok viaczväzkového titulu, c) samostatný titul edície (do roku 1830). Objektu sa prideli prírastkové číslo a čiarový kód</i>
Rukopisy (rukopisné knihy)	<i>Archiválie, Archívne pomôcky, Textové prejavy tradičnej ľudovej kultúry,</i>			<i>Archívna pomôcka je zviazaný textový dokument, ktorý je indexom ku zbierkam všetkých štátnych archívov na Slovensku. Kópiu by mala mať knižnica</i>
Seriály	<i>Zborníky, Acta Zborníky z vedeckých a odborných konferencií</i>	???		
	Noviny	???		<i><u>Odhadnúť počet strán!!!</u> Priemerne čísel novín za rok je 125 Priemerne ročníkov novín (do roku 2010) je 15 Priemerne čísel novín (potenciálnych objektov) 5 625 000 (Čísla novín neodporúčame považovať za samostatné objekty v projekte digitalizácie). Čísla sa budú digitalizovať priebežne a nemusia mať samostatnú identifikáciu ako jednotky archivovania a prístupovania; Čísla a ich obsahy budú dostupné cez kalendár, ročníky, dátumy a fulltextové vyhľadávanie) Regionálne noviny</i>

	Časopisy	???		<p><i>Odhadnúť počet strán!!! Časopisy: Objektom je a) a) jednotlivé číslo časopisu pred zviazaním ročníka alebo jeho časti, b) zviazaný ročník seriálu (súbor ročníkov a čísel), c) jednotlivé číslo seriálu d) jednotlivý vedecký alebo odborný článok z odborného/vedeckého časopisu alebo zborníka.</i></p> <p><i>Článku prideliť štandardnú identifikáciu a SICI.</i></p> <p><i>Priemerne čísel časopisov za rok 12 Priemerne ročníkov časopisov (do roku 2018) 13</i></p> <p><i>Spolu čísel časopisov (potenciálnych objektov do roku 2010) 3780000.</i></p> <p><i>(Čísla časopisov neodporúčame považovať za samostatné objekty v projekte digitalizácie). Čísla sa budú digitalizovať priebežne a nemusia mať samostatnú identifikáciu, ako jednotky archivovania a sprístupňovania; Čísla a ich obsahy budú dostupné cez kalendár, ročníky, dátumy a fulltextové vyhľadávanie)</i></p>
Celkový počet tlačených analógových objektov určených na digitalizáciu (kvalifikovaný odhad)	Všetky objekty	???		

Technologické triedy B) elektronické zdroje a webharvesting	Objektom je softvérom selektovaný digitálny objekt s doménou .sk. Tieto objekty sú už zdigitalizované, nie sú v získanej forme v zbierkach pamäťových inštitúcií a nezhrňajú sa do plánovaného počtu objektov určených na digitalizáciu	Neznámy počet
Elektronické zdroje dodané do SNK ako súčasť analógovej formy (CD, DVD, a pod.)	Objektom je digitálny objekt, ktorý bol dodaný do NK ako súčasť analógového dokumentu (CD v časopise, audionahrávka v učebnici a pod.). Objekt identifikovať, archivovať.	Neznámy počet
Originálne elektronické zdroje (born digital)	Objektom je digitálny objekt, ktorý nemá analógový náprotivok. Identifikovať. Archivovať.	Neznámy počet

Kvalita digitalizácie 400-600 DPI výnimočne viac (25 % najvyššia kvalita vo farbe)

Náklady: 0,13 €

Náklady sa vypočítajú: Počet strán krát 0,13 €

Náklady na digitalizáciu zahŕňajú (empirický pohľad):

- a) náklady na priestory, sťahovanie alebo stavebné úpravy,*
- b) logistiku, materiál, služby*
- c) skenery,*
- d) softvér a technologické riešenie na postprodukcii a spracovanie digitálnych obrazov,*
- e) technologické riešenie štruktúrovania textu (OCR a segmentácia textu),*
- f) pracovné úložisko digitálnych údajov,*
- g) náklady na zamestnancov,*
- h) prevádzkové náklady a náklady na údržbu*

11.1.9 ŠTANDARDNÉ NÁKLADY

Hlavnými nákladmi pre digitalizačné projekty sú personálne náklady a náklady na rozvoj technickej infraštruktúry a know-how.

Náklady vo všeobecnosti:

1. Personálne náklady na skenovanie, kontrolu kvality, prípravu a prepracovanie materiálu, prípadne náklady na školenie skenovania a postprocesingu
2. Náklady na infraštruktúru (napr. skener, softvérové riešenia, databázy, IT podpora)
3. Náklady na licencovanie programov na spracovanie a indexovanie obrázkov, rozpoznávanie celého textu (OCR)
4. Faktor fyzického stavu dokumentu (zviazané, voľné listy, špeciálne formáty, manipulácia, rozoberanie a pod.)
5. Parametre skenovania (farba / stupnica šedi, rozlíšenie / dpi)
6. Online prezentácia (platforma IT infraštruktúry, podpora, nahrávanie metadát)
7. Prepravné a poisťné
8. Eventuálne faktory nákladov pre poskytovateľov externých služieb digitalizácie

Outsourcing externým poskytovateľom služieb sa najmä vyplatí pre individuálny projekt s objemom, ktorý by neodôvodňoval interné obstarávacie náklady. V závislosti od charakteru a rozsahu projektov je vhodné získať dve až tri ponuky.

11.1.10 NÁSLEDNÉ NÁKLADY

Následné náklady na údržbu softvéru, hardvéru a údajov závisia od konkrétneho prípadu a zvyčajne sa dajú odhadnúť len zhruba.

To isté platí pre náklady na ukladanie a dlhodobú archiváciu. Napriek tomu, že ceny skladovacích kapacít v posledných rokoch neustále klesajú, môžu naďalej rozširovať rozpočet projektu, najmä ak nie sú napr. známe dlhodobé podmienky archivovania digitálneho obsahu v CDA. Je potrebné zvážiť skutočnosť, že ide o dlhodobé prevádzkové náklady nad rámec projektu. Okrem toho, čím väčšie je množstvo údajov, tým vyššie sú náklady na ochranu údajov a následné migrácie údajov.

11.1.10.1

FORMY FINANCOVANIA

1. Samofinancovanie z rozpočtu knižnice (príspevku)
2. Využitie spolupráce (napr. univerzita, NK)
3. Financovanie tretích strán (napríklad podporné programy MKCR)
4. Partnerstvo verejného a súkromného sektora: kultúrne inštitúcie spolupracujú so súkromnými spoločnosťami a spoločne vykonávajú verejné služby
5. Sponzoring partnerov

11.1.10.2 ALTERNATÍVY DIGIREP

Na účely rozhodovania o alternatívach budovania DIGIREP by bolo vhodné pripraviť SWOT analýzu podľa určitých kritérií knižnice. Výhody, nevýhody, náklady, operatívnosť, komunikácia, technológia, riziká, spoľahlivosť, rozvoj kompetencie vlastných zamestnancov a pod.

Digitálny obsah sa môže vo všeobecnosti spravovať, uchovávať a sprístupňovať takto:

11.1.10.3 knižnice

Kompletný inštitucionálny repozit

1. Všetky digitalizované dokumenty, ktoré môže sprístupňovať knižnica sa stiahnu do vlastného digitálneho repozitu a budú sprístupňované cez vlastný open source softvér (FezFedora, DSpace...) alebo komerčný systém Mediainfo. Takéto riešenie si vyžaduje:
  - a. Vlastnú infraštruktúru (server, úložisko). Kapacita infraštruktúry sa bude dimenzovať podľa objemu dát v archívnej kvalite (TIFF) (dve miesta), server na deriváty JPG, nástroje na postprocessing a OCR a segmentáciu, kontrola kvality, metadáta, softvér na sprístupnenie, vlastný administrátor systému a systémový knihovník. Dlhodobé archivovanie v CDA. Operatívny repozit v knižnici.
  - b. Dlhodobé uchovávanie podľa inštrukcií platných pre národný centrálny digitálny archív (CDA). Dostupné:
https://www.webdepozit.sk/prezentacie/Dlhodobé_uchovávanie_2018.pdf

11.1.10.4

Hybridný repozit

Vlastné digitálne objekty sa budú spracúvať a uchovávať vo vlastnom repozite, ale digitálne objekty, ktoré sú už digitalizované v národnom projekte repozitu sa budú využívať z repozitu národnej knižnice. To znamená, že inštitucionálny sa pripojí na infraštruktúru a nástroje v NK a bude využívať svoj digitálny obsah. Takéto riešenie bude znamenať nízke náklady na vlastnú infraštruktúru a prevádzku pre inštitucionálny repozit. Dlhodobé uchovávanie podľa inštrukcií platných pre národný centrálny digitálny archív (CDA). Dostupné:
https://www.webdepozit.sk/prezentacie/Dlhodobé_uchovávanie_2018.pdf

11.1.10.5

KOOPERÁCIA PRI SPRÁVE DIGITÁLNEHO

REPOZITU

Repozit univerzity (Cloud). Znamená to využívať pracovné postupy a konvencie repozitu a workflow aplikačného softvéru (Mediainfo, DSpace, FEZ Fedora, Islandora...). Problémom môže byť limitovaná licencovaná kapacita repozitu alebo nároky na administráciu systému. V rámci spolupráce môžu byť aspekty súvisiace s digitálnym obsahom koordinované, dá vyhnúť sa nadbytočným činnostiam a zdieľať náklady. Zníženie nákladov je možné dosiahnuť aj eventuálnym spoločným obstarávaním a / alebo používaním infraštruktúry skenovania. Dôležité aspekty kooperatívnej dohody: Ciele projektu a úlohy partnerov, Trvanie a organizácia projektu, Služby partnerov projektu, Udeľovanie práv, Financovanie, Záruky a zodpovednosť, Trvanie a ukončenie dohody, Náklady a zdieľanie nákladov.

11.2 PRÁVNA ASPEKTY

Právnu situáciu je potrebné overiť pri každom objekte alebo skupine (kategórii) objektov a práva na používanie digitálnych dokumentov by sa mali získať čo najskôr, podľa možnosti už vo fáze plánovania.

11.2.1 AUTORSKÉ PRÁVA (COPYRIGHTS)

Podľa zákona o autorských právach na Slovensku sú diela chránené až 70 rokov po úmrtí autora, po ktorom sú voľne dostupné ako takzvané "verejné domény". (§ 32 *Trvanie majetkových práv*) "(1) Majetkové práva trvajú od okamihu vytvorenia diela počas autorovho života a 70 rokov po jeho smrti. Pri spoluautorskom diele majetkové práva

trvajú počas života posledného zo spoluautorov a 70 rokov po jeho smrti. Ak je audiovizuálne dielo vytvorené ako spoluautorské dielo, majetkové práva trvajú počas života poslednej osoby spomedzi režiséra, autora scenára, autora dialógov a autora hudby, ktorá bola vytvorená osobitne pre toto dielo a 70 rokov po jeho smrti."

<http://www.zakonypreludi.sk/zz/2015-185#cast2>

Napríklad práca zverejnená v roku 1905, ktorého autor zomrel v roku 1955, je preto pod autorským právom do roku 2025.

11.2.2 VYDAVATELSKÉ A LICENČNÉ ZMLUVY

Je potrebné overiť, či *vydavateľ* diela vlastní práva na jeho (dodatočné) zverejnenie na *internet*. (1990, t. j. koniec systému ARPANET a prvé nasadenie WWW v Cerne vo Švajčiarsku).

Znamená to, že do roku 1990 neexistovali vydavateľské zmluvy, v ktorých by si vydavatelia dohodli s autormi práva zverejnenia na internete. Podľa našich skúseností sa na Slovensku podmienky zverejňovania dohodnutého diela na internete v autorských zmluvách upravovali a upravujú len zriedka, ale prax v tomto ohľade sa postupne mení. V prípade starších publikácií (kategória staré a vzácne tlače a seriály) to možno vylúčiť hneď od začiatku, pretože internet neexistoval v čase dohody medzi autorom a vydavateľom.

11.2.3 COPYRIGHT V KNIŽNICI PODĽA AMERICKÉHO A AUSTRÁLSKEHO PRÁVA

<https://www.nla.gov.au/key-exceptions-in-the-copyright-act>

11.2.3.1 PRAKTICKÝ PRÍKLAD

Okrem niekoľkých výnimiek sa staré a vzácne tlače, ktoré boli publikované pred rokom 1900 a na ktoré sa už nevzťahujú žiadne obmedzenia týkajúce sa autorských práv, *môžu voľne digitalizovať a sprístupňovať* organizáciami, ktoré ich vlastnia alebo spravujú vo svojich zbierkach.

Praktický príklad – seriálové publikácie, noviny, časopisy, periodické zborníky

Predpokladom na zaradenie týchto dokumentov na digitalizáciu je súhlas držiteľov autorských práv. Výnimku tvoria časopisy až do 19. storočia, kedy už nie je možné zistiť držiteľov autorských práv.

Skúsenosti ukázali, že iba vydavatelia novších obchodných časopisov uzatvárajú zmluvy s ich autormi. Pritom *autori prenášajú plné práva na používanie daného článku* na vydavateľa (dohoda o autorských právach, licencia). Pokiaľ ide o historický obsah, takéto jasné dohody zvyčajne neexistujú a získanie spätného povolenia od autorov a ich potomkov prostredníctvom správnych právnych kanálov by znamenalo neúmerne úsilie.

11.2.3.2 DISPENZÁCIA S FORMÁLNYM POVOLENÍM

Pre digitalizáciu novín a časopisov je možné prijať pragmatický postup (ako napr. vo Švajčiarsku): autorský súhlas nie je získaný, ale autor môže následne požadovať zablokovanie alebo vymazanie jeho práce z online služby.

Tento prístup predpokladá, že držiteľia autorských práv sú akademicky aktívni ľudia alebo autori na čiastočný úväzok, ktorí podporujú ďalšie šírenie svojej práce v záujme slobodnej vedy.

11.2.3.3 PRÍPRAVA MATERIÁLU

Za účelom zabezpečenia čo najplynulejšieho fungovanie projektu by sa otázky týkajúce sa prípravy a zaobchádzania s dokumentami mali vyriešiť čo najdôkladnejšie.

11.2.3.4 INDEXOVANIE

Ak nie je k dispozícii záznam v katalógu, databáza alebo podobne, je potrebné, aby boli dokumenty indexované pomocou vlastnými silami aspoň na úrovni základných metadát.

Každý dokument vyžaduje identifikátor pre jednoznačnú identifikáciu diela, na základe ktorého sa skeny môžu priradiť k príslušnému súboru údajov.

Môže ísť napríklad o individuálne číslo systému v katalógu knižníc.

Descriptívne metadátá (bibliografický popis) je možné získať pre DIGIREP z akéhokoľvek knižničného systému (KIS3G/Virtua, Aleph, Európska knižnica) z rôznych systémov a krajín.

Záznamy je možné získať voľne bezplatne (Creative Common CC0) napríklad cez open source MarcEdit (<https://marcedit.reeset.net>) cez protokol Z39/50. Následne je potrebné spojiť popis s digitálnym objektom v zvolenom workflow, napr. vo workflow Mediainfo. Inou možnosťou je dávkový export záznamov zo systému VIRTUA podľa čiarových kódov do úložiska SVKBB do adresára prebratých záznamov, aj s jednoznačnou identifikáciou DIKDA. Záznamy sa musia následne priradiť do kategórií a zbierok DIGIREP SVKBB a zaradiť do workflow, ktorý sa zvolí, napr. workflow Mediainfo CVTISR.

11.2.3.5 PRAKTICKÝ PRÍKLAD PREBRATIA ZÁZNAMU A IDENTIFIKÁTOROV ZO SÚBORNÉHO KATALÓGU

Knižnica chce sprístupniť exemplár dokumentu, ktorý je už digitalizovaný v SNK. Skrátenejší bibliografický záznam o dokumente v súbornom katalógu Slovenská knižnica

The screenshot shows the online catalog interface of the State Library in Banská Bystrica. The search results are displayed in a list format. The first entry is 'Abeceda knižníčkára / Jan Belička', published by Obzor in Bratislava in 1972. The second entry is 'Čítanka pre 1. ročník základných škôl / Lýdia Virgovičová', published by Orbis Pictus Istropolitana in Bratislava in 2011. A red circle highlights the 'Pridať celú stranu do rešerše' button for the first entry, and a red arrow points to it from the left.

11.2.3.5.1 Záznam o exemplári, ktorý chceme digitalizovať alebo je už digitalizovaný

Štátna vedecká knižnica Banská Bystrica
online katalóg

UPOZORNENIE!
Vážení čitatelia,
Zmena otváracích hodín počas vianočných sviatkov a v januári: 22.12. – 26.12.2018 zatvorené, 27.12. – 28.12.2018 10,00 – 16,00, 29.12. – 31.12.2018 zatvorené, 1.1. – 6.1. 2019 zatvorené.
Ďakujeme za pochopenie.

Informácia pre čitateľov:

Abeceda krížovkára / Ján Belička
Belička, Ján W
Záznam 1 z 38 123
Vydavateľ Bratislava : Obzor , 1972
Fyzický popis 373, [5] s. ; 8°
Predmet krížovky

Pridať do rešerše

Miesto uloženia	Signatúra	Čiarový kód	Trieda exemplára	Status	Jednotky	Verejná poznámka
Banská Bystrica-(100ŠVKBB) Št.vedecká kniž.	svkbbS 2567	270001000443978	Vypožičateľné	Dostupné		Pre zadanie ziadanky sa prihlaste

Verzia 2.1.SP1 © 2008-2011 VTLŠ

Ak digitalizujeme alebo preberáme údaje o exemplári, ktorý máme v SVKBB získavame údaje zo záznamu o exemplári, ktorý je v lokácii SVKBB. Konkrétne preberáme údaje:
Signatúru v knižnici: svkbbS 2567
Čiarový kód exemplára: 270001000443978

Grab Súbor Upraviť Zachytiť Okno Pomocník chamo.kis3g.sk/lib/item?id=chamo:1261393&theme=snk

Zrub pri Jazierku · Prekladač Google · translator - Hľadať Google · Little Lake Lo...ion, Slovakia · Welcome to Empv2 · Early Modern...anced Search · COST ITC bud...enty Google · Internetbanki...lavná stránka · e-VEGA

Príhlásenie Režerš Registre/Autority História vyhľadávania Katalóg článkov Spýtajte sa knižnice Žiadanka MVS Pomoc

Nové vyhľadávanie

Vyhľadaf Hľadať Rozšírené vyhľadávanie

UPOZORNENIE!
Informácia pre čitateľov: Vážení používateľia, dovoľujeme si Vás upozorniť na zmenu otváracích hodín počas vianočných a novoročných sviatkov. Viac informácií na našej webovej stránke. Ďakujeme za pochopenie.

Abeceda krížovkára / Ján Belička

Belička, Ján W
 Vydavateľ Bratislava : Obzor , 1973
 2. vyd.
 Fyzický popis 372, [6] s. ; 8°

Pridať do rešerše

Exempláre MARC záznam Recenzie Vydania Ďalšie informácie

Miesto uloženia	Signatúra	Čiarový kód	Dostupnosť	Status	Doplňujúce informácie	Veřejná poznámka	Žiadanka/rezervácia
Martin-(1-OSNK) Slov.nár.kniž.	snkSD 42946		Vypožičateľné len v priestoroch knižnice so súhlasom knihovníka	Dostupné	P60, <03>, [BOOK], {603}		
Martin-(1-OSNK) Slov.nár.kniž.	snkSD 42946	17A0957096	Vypožičateľné len v priestoroch knižnice so súhlasom knihovníka	- DKV			
Martin-(1-OSNK) Slov.nár.kniž.	snkSD 42946 D1	17A0180629	Vypožičateľné	Dostupné	P60, <04>, [BOOK], {604}		Pre zadanie žiadanky sa prihláste

* Slovenská národná knižnica dikda katalóg Spýtajte sa knižnice Celonárodný portál

Verzia 2.1.SP1 © 2008-2017 VTLS

Prebrať bibliografické údaje zo súborného katalógu

Grab Súbor Upraviť Zachytiť Okno Pomocník chamo.kis3g.sk/lib/item?id=chamo:1261393&theme=svkbb

Zrub pri Jazierku · Prekladač Google · translator - Hľadať Google · Little Lake Lo...ion, Slovakia · Welcome to Empv2 · Early Modern...anced Search · COST ITC bud...enty Google · Internetbanki...lavná stránka · e-VEGA · ADMIN_DK_WordPress

Údaje o exemplári. | Online katalóg

UPOZORNENIE!
Informácia pre čitateľov: Vážení čitatelia, Zmena otváracích hodín počas vianočných sviatkov a v januári: 22.12. – 26.12.2018 zatvorené, 27.12. – 28.12.2018 10,00 – 16,00, 29.12. – 31.12.2018 zatvorené, 1.1. – 6.1. 2019 zatvorené. Ďakujeme za pochopenie.

Abeceda krížovkára / Ján Belička

Belička, Ján W
 Záznam 1 z 38 123
 Vydavateľ Bratislava : Obzor , 1972
 Fyzický popis 373, [5] s. ; 8°
 Predmet krížovky

Pridať do rešerše

Exempláre MARC záznam Recenzie Podrobnosti Vydania Ďalšie informácie

001	00992nam a2200301 a 4500				
002	vtls001261392				
003	VRT				
008	20180814141000.0				
008	18081451972 - xo				
035	\$a SNK000212260				
044	\$a urn:nbn:sk:snk-am087				
035	\$a urn:nbn:sk:snk-am00yfq				
035	\$a 4923DFCF-9DS8-4166-B1AC-24D3BDA10053				
039	\$a 201808141410 \$b VLOAD \$c 201808141410 \$d VLOAD \$c 201808141410 \$d VLOAD \$c 201707060909 \$d VLOAD \$y 200412270939 \$z VLOAD				
040	\$a SNK \$b slo \$c SNK \$e AACR2				
041	0				
044	\$a xo \$c SK				
080	\$a 753.7 \$2 2001				
100	1				
245	1 0 \$a Abeceda krížovkára \$c Ján Belička				
260	\$a Bratislava \$b Obzor \$c 1972				
300	\$a 373, [5] s. \$c 8°				
650	0 7 \$a krížovky \$2 SNKPH				
850	\$a Slovenská národná knižnica v Martine				
852	\$a Státna vedecká knižnica v Banskej Bystrici				
958	\$a OND				
999	\$a VIRTUA4				
999	\$a VTLSORT0080*0350*0400*0410*0440*0800*1000*2450*2600*3000*6500*8500*8520*9100*9992				

Verzia 2.1.SP1 © 2008-2011 VTLS

11.2.4 PRÍPRAVA VLASTNÉHO MATERIÁLU

V závislosti od typu dokumentu môže byť príprava materiálu viac alebo menej komplikovaná.

Prípadné prípravné práce môžu byť:

1. Odstránenie obalov, ktoré už nie sú potrebné (napr. Časopisy) knihármi
2. Označovanie dokumentov
3. Odstránenie sponiek
4. Predriedenie, vytváranie jednotiek digitalizácie (kategórie a zbierky)
5. Zostavovanie dokumentácie pre proces digitalizácie
- 6.

Podrobné informácie o dokumentoch uľahčujú plánovanie personálnych a finančných zdrojov. Potrebné informácie môžu byť uvedené v rámci objemu.

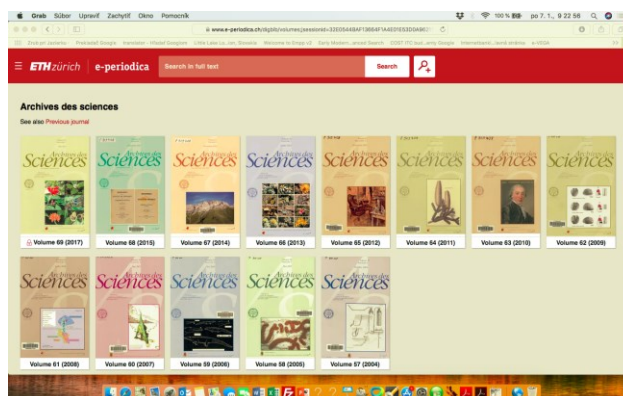
Rôzne materiály majú rôzne požiadavky na digitalizáciu. Medzi dôležité parametre patrí druh papiera, stránky v špeciálnych formátoch, rozložené časti, farebné stránky, obrázky, kresby atď.

11.2.5 PRÍKLAD ONLINE PREZENTÁCIE SERIÁLOV

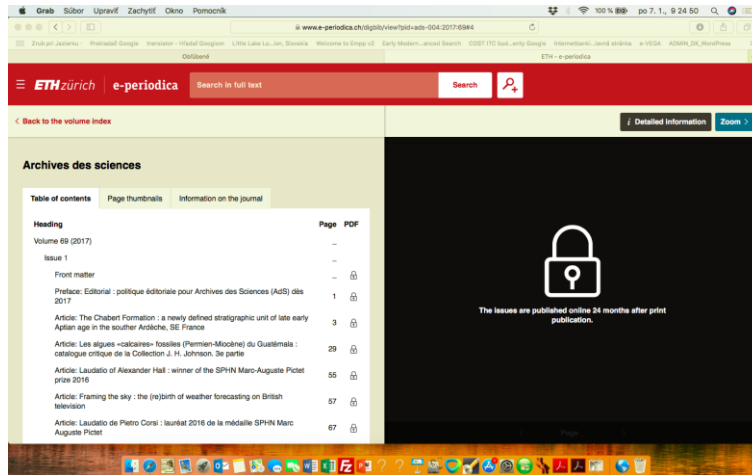
Vstupná stránka do seriálov (časopisy)

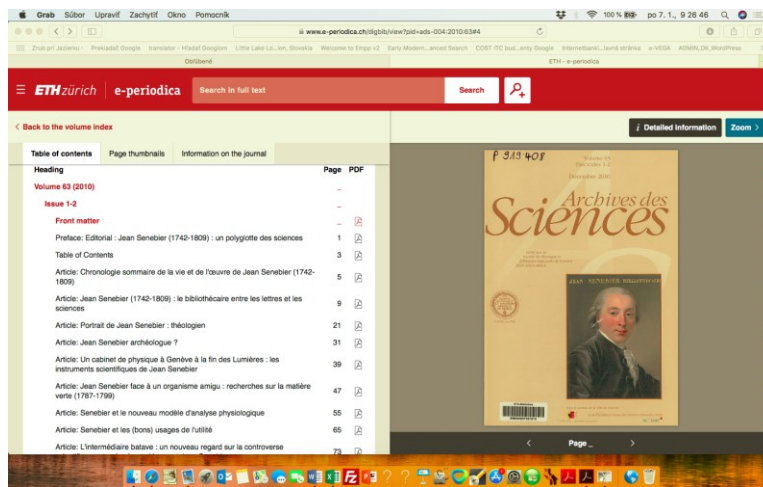
Vybratý časopis Sciences

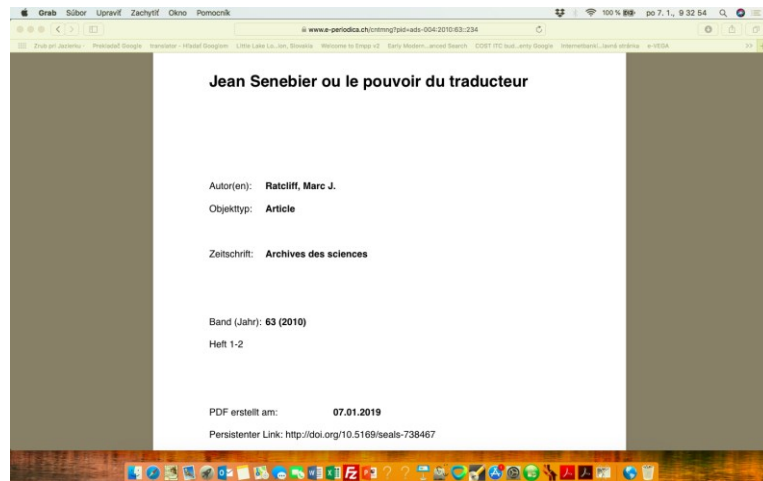
Najnovšie čísla (2018) sú embargované na 24 mesiacov od vydania, potom sú voľné (zväčšite si obrázok – text pod zámkom)

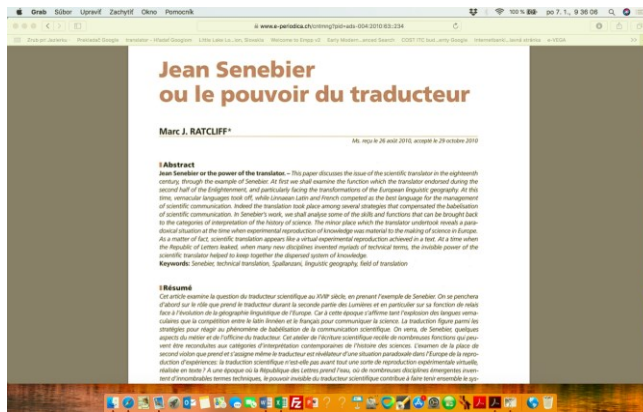
Vybratý ročník 63 (2010), č. 1-2

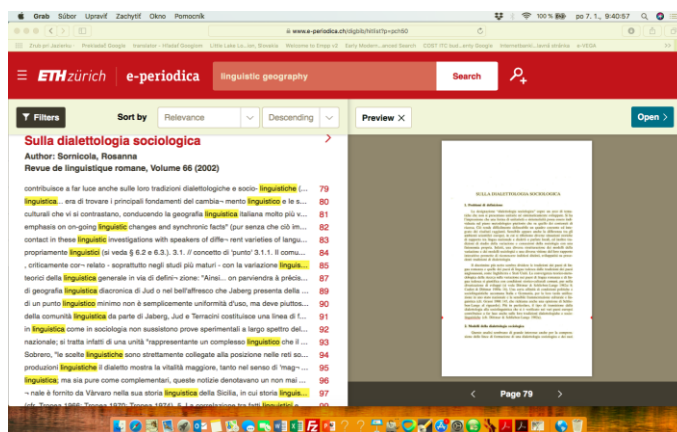
Automatyczny popis článku s jednoznačnou identifikáciou (DOI)

Fulltext vybratého článku

Príklad fulltextového vyhľadávania (vo všetkých seriáloch alebo v číslach, článkoch). Zvýraznené žltou farbou.

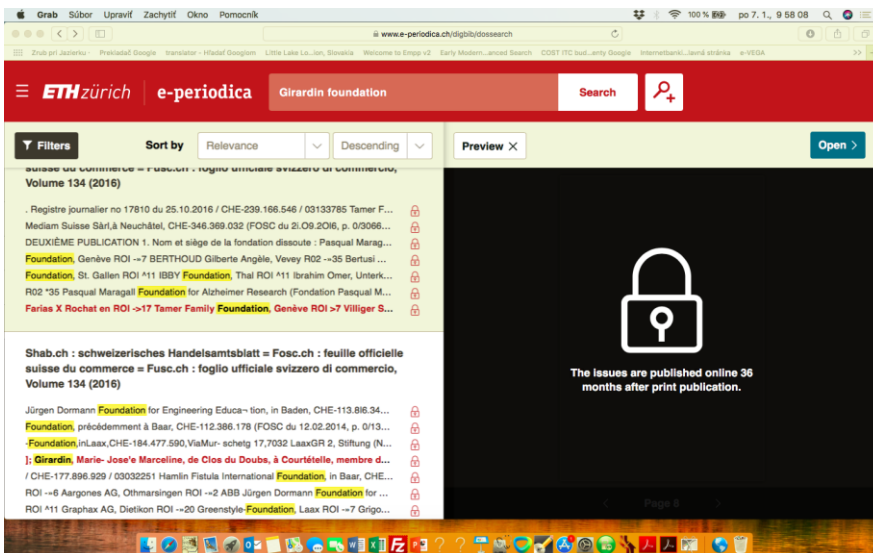
Vyhľadavanie a prezeranie novín a v novinách

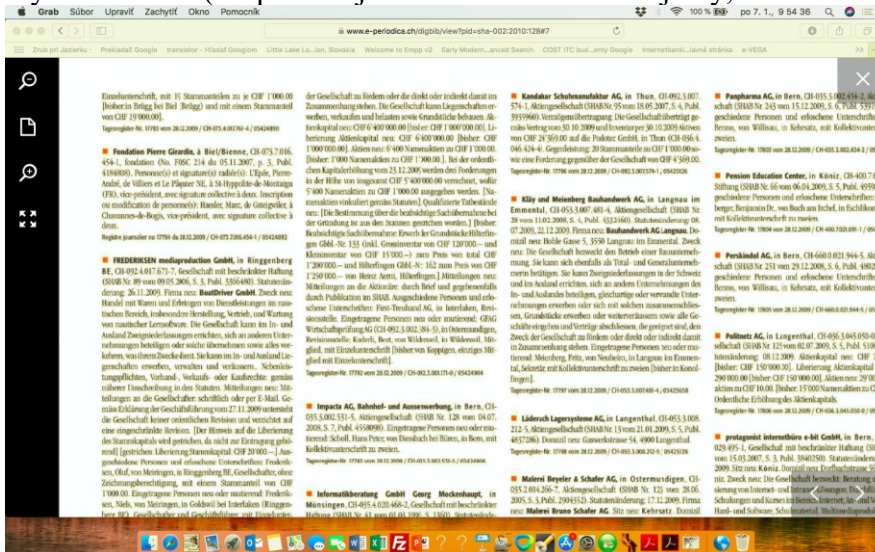
Trojazyčné noviny

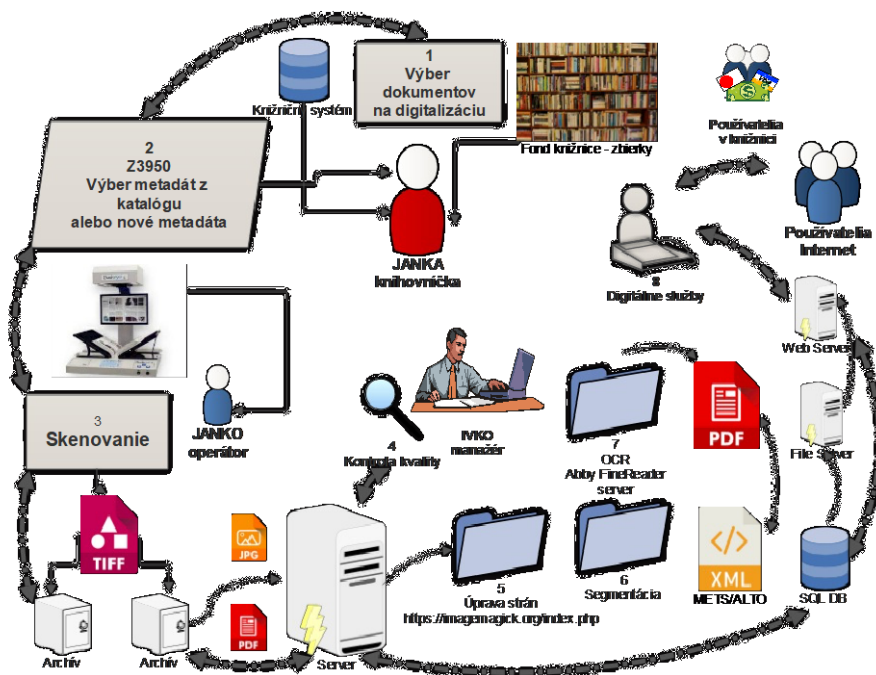
Vyhľadanie v novinách (zvýraznenie žltou farbou) čísla novín a kontext

Články v novinách (nespracávajú sa ako samostatné objekty, ale sú dostupné

11.2.6 VŠEOBECNÁ SCHÉMA PROCESOV DIGITÁLNEHO REPOZITU KNIŽNÍC

V knižniciach sa nachádza *historický knižničný dokument* (HKD) ako jednotlivina a *historický knižničný fond* (HKF) ako súbor knižničných dokumentov. Tieto dokumenty majú:

- a) osobitnú kultúrnu a historickú hodnotu; je to najmä vzácny rukopis, stará a vzácna tlač do roku 1830, slovacikálny dokument do roku 1918 a významný slovacikálny dokument bez časového ohraničenia;
- b) priamy vzťah k významným osobnostiam alebo historickým udalostiam.

Tieto dokumenty a fondy sú v knižniciach spravidla v *spoločných depozitoch* za rovnakých podmienok spolu s inými dokumentami. Nie je možné riešiť ich ochranu *izolovane* od ostatných dokumentov a fondov. Preto sa predkladaný dokument a návrh opatrení týka celého *knižničného písomného dedičstva* uchovávaného v knižniciach v súlade s vymedzením *Rady Európy* (Herein⁶⁰). Opatrenia na ochranu dokumentov sa teda týkajú *knižničného dedičstva* a *knižničného písomného dedičstva*. HKF/HKD je neoddeliteľnou súčasťou písomného a knižničného dedičstva. Okrem iného aj preto, lebo dokumenty 19. a 20. storočia sú často v horšej fyzickej kondícii ako HKF a HKD a je nevyhnutné prijať opatrenia na ich komplexnú ochranu.

Komplexný program HKD, HKF a knižničného písomného dedičstva vychádza z analýzy súčasného stavu ochrany. Komplexnosť programu spočíva v tom, že:

1. vzťahuje sa na HKF a HKD v krajine
2. zahŕňa bohemikálne alebo slovacikálne⁶¹ písomné dedičstvo v Čechách či Slovensku a v zahraničí obsahuje v samostatných častiach materiálu charakteristiku a návrh opatrení všetkých hlavných metód a foriem komplexnej ochrany:
  - *preventívna ochrana*,
  - *pasportizácia*,
  - *konzervovanie*,
  - *reštaurovanie*,
  - *digitalizácia*,
  - *mikrofilmovanie*
3. obsahuje návrhy potrebných zdrojov zo štátneho rozpočtu a návrhy využitia iných dostupných finančných zdrojov.

Inoformácia je spojenie *signálu* (nosiča) a *znaku* (obsahu, písma, obrazu, zvuku ap.) Žiadna *inoformácia* neexistuje bez *materiálneho nosiča* informácií. Preto konzervátori a reštaurátori majú v modernom centre k dispozícii digitalizačné, chemické a iné konzervačné technológie (elementárne systémy, podsystemy IKC), týkajúce sa nosičov:

---

⁶⁰ *The European Heritage Network*. Taurus Herein. Dostupné na adrese: <http://www.european-heritage.net/sdx/herein/index.xsp>. Termín „knižničné dedičstvo“ sa vzťahuje na „všetky dokumnty konzervované v knižniciach na všetkých druhoch nosičov“. Program sa týka hlavne knižničného písomného dedičstva.

⁶¹ *Bohemikálny* či *slovacikálny dokument* je knižničný dokument, ktorý sa podľa autorstva, jazyka, miesta vydania alebo obsahu týka Slovenska alebo Slovákov (napr. Zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, § 3, ods. 4)

- S1. čistenie
- S2. sterilizácia
- S3. sušenie
- S4. lyofilizácia
- S5. deacidifikácia
- S6. antioxidačná ochrana
- S7. spevňovanie
- S8. laminovanie
- S9. ručné reštaurovanie individuálnych dokumentov
- S10. digitalizácia
- S11. konzervovanie digitálnych nosičov /digitálneho dedičstva a systémov
- S12. automatický prenos zo zastaralého digitálneho nosiča na nový nosič digitálnej informácie
- S13. automatický prenos informácie zo zastaralého digitálneho systému na nový systém

13 KNIHOVNA JAKO CENTRUM SLUŽEB PRO KOMUNITU - KOMUNITNÍ KNIHOVNY A JEJICH POJETÍ, FUNKCE A POSLÁNÍ KOMUNITNÍCH KNIHOVEN V ČR, EU A VE SVĚTĚ

Špeciálne knižnice. Do tohto typu knižníc spadajú všetky ostatné knižnice fyzických a právnických osôb alebo ich súčastí. Ide o knižnice firiem, verejných a štátnych inštitúcií, nemocníc, múzeí, výskumných laboratórií, advokátskych kancelárií, ministerstiev a agentúr. Patria k nim knižnice pre znevýhodnených občanov, nemocničné, lekárske, právnické, vojenské, hudobné, historické a pod.

13.1 KOMUNITNÉ AKTIVITY

Úloha verejných knižníc sa v súčasnom svete mení. Knižnice už nie sú iba miestom požičiavania kníh, ale plnia aj širšiu kultúrnu, informačnú, vzdelávaciu, sociálnu a komunitnú.

13.1.1 CIELE KOMUNITNEJ KNIŽNICE:

1. zapojiť obyvateľov do aktívnej účasti na živote mesta
2. pomôcť pri riešení problémov komunity informačnou podporou všetkých zainteresovaných
3. posilňovať vzťah ľudí k miestu, v ktorom žijú
4. v spolupráci s ďalšími organizáciami koordinovane rozvíjať kultúrne, vzdelávacie a voľnočasové aktivity, ktoré vychádzajú z potrieb komunity

13.2 FUNKCIE KOMUNITNEJ KNIŽNICE:

1. poskytuje priestor pre aktivity jednotlivých skupín ľudí
2. prepája jednotlivé aktivity skupín s ďalšími skupinami a jednotlivcami v súlade s rozvojom komunity
3. podieľa sa na spoločnom živote mesta
4. spolupracuje s miestnymi organizáciami, inštitúciami
5. prepája verejný a súkromný sektor
6. rozvíja partnerstvo medzi organizáciami, podnikateľmi.

Viac, napr.: Emília Antolíková: [Správa o činnosti pracovnej skupiny prekomunitné aktivity knižníc](#)

Páv, J. a kol. : Sústava knižníc na Slovensku. Martin : Matica slovenská, 1972.

Riško, A.: Knižničná sústava. Martin : Matica slovenská, 1983. 228 s.

Balaš, R.: První rok působnosti zákona o obecních knihovnách na Slovensku. Praha : Česká osvěta, 1926.

Kraus, F.: Obecné knihovnictvo na Slovensku. Bratislava : Komenský, 1937.